www.nanafghan.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ ژمی

Ketabton.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

وري ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارواښاد سید مجیب احمد لمر د شهادت د څلورم تلین په ویاړ

د مقالو ټولګه

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ لمریز لېږدیز

د تاریخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډیزاین:	سید عبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندویه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمریز لېږدیز
ای ایس بی این:	ISBN 978-9936-21-069-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخپرندویې ټولنې یـــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو ! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستیو دېرشو کلنو کې د خپلمنځیو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غمیزې تر ټولو زیات زیان د افغان ولس پوهنیزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل یې د نالوستۍ له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته یې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غمیزې په بهیر کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک یا ووژل شول او یا هم دې ته اړ شول، چې بهرنیو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنیز او پوهنیز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنیزه برخه کې یې یوه ستره پوهنیزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنیزې، روزنیزې او پوهنیزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنیزې او روزنیزې اغېزې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستايلو او تقدير وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي ليکنې ژباړلې او هغه يې په دغه شان يوه ټولګه کې را ټولې کړې دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې يوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وايي.

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د يو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټيزه برخه جوړوي، چې د کتابونو ليکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنيزه پانګه پياوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، ځانګپوهانو او ليکوالو ته وړانديز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او ليکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو يې د هېواد مرکزي او سيمييز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نيوليک

سرليک -- مخونه

يادونه .... ط
د ژباړن خبرې .... ل
د هند د پخوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱
د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي ۴
د اکبر پاچا عبادتخانه ۸
مناظره ۱۲
د پيل تر پښو لاندې ۱۶
جرم او جزا ۲۰
د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳
د پاچايانو مېلمستياوې ۲۷
په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱
تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد ۳۵
په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰
د نابرابرۍ اغېز ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بغاوت په تاریخ کې ۴۸
د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازیتوب ۵۶
دوی په شریکه وده وکړه ۶۱
د شیانو تاریخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سیاست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنیا ۹۲
د یوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېزخان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصیت ۱۰۸
ګدایي په تاریخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سیاست ۱۲۰
خاین او اتل ۱۲۳
جنت په تاریخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سیاست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
یوازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خیرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاریخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه یې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاریخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کمیونالیزم او تاریخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ او افسانه ۲۱۸
د مغولو دولت ۲۲۱
د قبرونو ډېرلیکونه ۲۲۵
تنباکو ۲۲۹
غزنوي محمود ۲۳۳
حقونه او مقاومتونه ۲۳۶
په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹
د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲
د مغولو د زوال برطانوي روایت ۲۴۶
قهوه خانې او س نشته ۲۵۰
ترکان ۲۵۴
د تمدن په نوم ۲۵۸
د تاریخ کشف ۲۶۱
هندوستان د اسې ونیول شو ۲۶۶
اورنګزیب عالمګیر ۲۷۰
د وروستیو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴
د اتلسمې پېړۍ هندوستان ۲۷۸
د کسات اور ۲۸۲
د زوال د ورځو غمونه ۲۸۵
د یوه مغول شهزاده کیسه ۲۸۸

یادونه

د لوی او ښښونکي څښتن په نامه

سادات مرستندویه ټولنه ویاړي چې د دغه شان فرهنګي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنیزو او روزنیزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندویې ټولنې دا دویم کتاب دی چې د اروانباد سیدمجیب احمد لمر په تلین یې چاپوي، لکه څنګه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونیزو او روزنیزو چارو په ډګر کې برخه واخلي، خو نیمګړي ژوند د ده دغه هیله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندویه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې اروانباد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژنی:

د اروانباد سید مجیب احمد لمر ژوند لیک

سید مجیب احمد د سید عبدالاحمد زوی، د سید عبدالواحد لمسی، د سید نور محمد کړوسی، د سید شبر محمد کودی او د سید لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمریز لېږدیز کال د سلواغې د میاشتې په شپږویشتمه نېټه د جوزجان ولایت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچنی مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولایت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سیمه کې د ګاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (انالله و انا الیه راجعون).

اروانباد سید مجیب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړی د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پیل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن یمین په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله یې د ښوونځي لوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو ، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره بريالیتوب سره يې د ښو پايلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګنشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پيل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت ؤ. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم ؤ.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروابناد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی ؤ.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو ، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړانديز وشو ، خو سيد مجيب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې ويل:

«په هېواد کې د ډېرو زياتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو ځکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچيان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو ! سادات مرستندويې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سيد مجيب احمد يادون وکړي او د هغه د هيلو يوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه يوه هيله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سيدمجيب احمد لمر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ !

سادات مرستندويه ټولنه استاد غضنفر او خپروندويې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا برياوؤ او کړنو په تمه ده.

أمين

و من الله التوفيق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه شو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبي د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوۀ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ایالت په ټونک کې دنیا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ یې پاکستان ته کډه شوه. دۀ د لوړو زده کړو لپاره د تاریخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې یې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخیسته. د دوکتورا د رسالې موضوع یې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دۀ وروسته بیا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاریخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاریخ څانګې مشر شو. دۀ په لاهور کې د ګویټه انستیټیوت د ډایرکټر په توګه او د (تاریخ) په نوم درې میاشتنۍ مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دۀ په فکر کې اعتدال، په بیان کې وضوح، په میتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ایجاز وینو. دغو او ځینو نورو ځانګړنو زه هڅولی یم چې د هغه لیکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاریخه معمولاً د قام د ماضي د شانداره کولو یا د ځینو کسانو د ستر ښودلو او یا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په لیکنو کې دغسې تمایل نشته. دی د تاریخ د علم لوېې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانیستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سیمه کې تاریخ ته تر ډېره حده د پاچایانو د ماتو او بریو او داسې نورو لویو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قایل دی. د دۀ په لیکنو کې د تاریخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وینو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی یم چې د لیکنو په ژباړه کې یې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د میګزین (Magazine) د دوه زره دویم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځایه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاریخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سید عبدالله ولي زي هڅه نه وای نو دا ژباړې به خدایزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسنې شکل ستاسې لاس ته درغلې وای . ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته یې چمتو کړې او ناشر یې ورته وموند. له دۀ څخه د مننې په وخت مې په زړۀ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دۀ غوندې د کار و ایثار زلمي لا زیات شي.

والسلام ، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د لیندۍ پنځمه ، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هنــد د پخــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سیاسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه یې ختمه شوه، سردارخېلو یې هڅه وکړه چې د خپل حیثیت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر وښیي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشریفات لرل چې پوره پام یې ورته کاوۀ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړیو اوږدۀ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پیداوار و، چې دوی یې ان د سیاسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستیا سره اړوند تشریفات او دودونه یوازې د مسلمانو اشرافو په کورنیو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې او سامانې لرلې چې دوی یې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخیر) لیکوال منشي فضل الدین په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړیو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وایي، د شاهي کورنۍ غړیو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندڼو په عطرو وینځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدۀ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولۀ ناست وو. سترګې غړول او د یو بل د قابونو ځارل پکې نه وو.

اشرافو زرین(د سپینو اوسرو)، ډبرین او کلالي لوښي استعمالول. وروسته یې بیا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ په دېګونو کې پخېده. دوی غتې، اوږدې ځیمځۍ لرلې چې په دیګ کې یې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخیست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکیو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته وویل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د مننې لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به یې کوپه او سربه یې کوز کړ.

د برټش میوزیم په کتابتون کې د میرزا نامې یوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د لیکوال نوم یې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنیو لارښود و. په میرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بیان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره باید په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دي.

په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د یوۀ سایز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی.

میرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې اېښېدلې وریجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وریجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پیاز یا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښۀ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونیسي چې کوربه ورباندې د وږې سترګي ګومان ونۀ کړي. د میرزانامې په قول، د اصیل او با سلیقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وړو او معمولي وګړیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او يا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پاڼ له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسيت ته نه ګوري، يوځای ډوډۍ ونه خوري.

يوې انګرېزي، مېرمن مير حسن علي، چې له يوۀ هندي مسلمان سره يې وادۀ کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړۀ پورې کتاب ليکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنيو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا ليکي چې د ښځو حويلۍ ته به تياره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ايښې وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې يې چندان ځنډ نه راتۀ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزي نورو کيسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع د مخه به هرې مېرمن ته اوبۀ نيول کېدې چې لاسونه ووينځي او خولۀ کنګال کړي. که به چا داسې ونۀ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن مير حسن علي دې ته هم ورپام شوي و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هيڅ شي ته نه ورتيټاوۀ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه يې غوړ او ناولي نۀ شي. ترډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وينځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده يې ورنه نۀ کوله.

دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپايي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس مونږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب يې نه لرو.

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي

بنيادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړۀ چې جزا ووينې. سرغړوونکی به يوازې په دې شرط معاف کېدۀ چې ژمنه به يې وکړه چې بيا داسې نه کوي. که به يې ژمنه ونه کړه او يا به يې سرغړاوی د بخښولو نه و نو مجبور به و چې د يوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې بېل په تنهايي کې اوسېدل او پايېدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوۀ.

تاريخ راته وايي چې ټولنې ځينې ډلې يا کسان په دې وجه له ځانه بېل کړي او شړلي دي چې سياسي، کلتوري يا اجتماعي نظريات يې د ټولنې له منل شويو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شويو کې سياسي ډلې، ناراضيان، مجرمان، روښاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنو سلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سياسي اقتدار ته يې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه يې کوله. دغه سياسي سرکښان نه يوازې د پاچا خپل غليمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. يا به د ټاکلي وخت په مخه بنديخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښيمانۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا ته د وفادارۍ د ثرګندولو وخت وموميي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوۀ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلۀ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتۀ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدۀ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري. د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې بېخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتۀ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې ليوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدۀ. ليوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر ليوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورځخه کولې چې د خپل تقدير په اړه ځۀ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې ليوني په ليونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د وړو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استراااليا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي رېښې ښې غځېدلې دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنايت كارو په اړه بايد ووايو چې په اروپا كې په ۱۸۳۰كې د جرمونو د كمولو او د ټولنې په سم غړي د جنايت كار د بدلولو لپاره د بنديخانو عصري نظام تشكيل شو. د بند يخانو د نوي سيستم لومړى مقصد دا دى چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنايت د كولو صلاحيت ورنه واخلي. د مجرم د بندي كولو يو مقصد دا هم د ى چې هغۀ ته جزا بايد حكومت وركړي، نه د هغۀ مدعي.

له بده مرغه په دريمه نړۍ كې د محبسونو حال دومره ناوړه دى او له بنديانو سره دومره نا انساني چلند كېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلكې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دريمه نړۍ كې ټولنه هم دې ته تياره نه ده چې بندي شوى كس د توبه كړي او سم شوي غړي په حيث ومني. دلته كه يو ځوک يو ځل مجرم وپېژندل شو، بيا بل هر وخت د مجرم او بې لارې كس په سترګه ورته كتل كېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ كسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنيز حيثيته يې محروم كړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوټ ټوټ كېږي، په اجتماعي و سياسي لحاظ شړېږي او كلتوري، اجتماعي نظم يې له منځه ځي. د سركښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځاى پكار ده چې هغوى ته د ټولنې په غېږ كې ځاى وركړ شي. دا كار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټركچر مظبوط كړي.

د اكبر پاچا عبادتخانه

په منځنيو پېړيو كې مذهبي تعصب د تقوا اوفضيلت نخښه وه. كه به چا په دين كې زغم او نرمي كوله، دا كار يې د تقوا كمى بلل كېدۀ. بوسويه چې د منځنيو پېړيو مشهور ديني عالم وو، په فخر ويلي دي چې په كاتوليک مذهب كې تر بل هر دين ومذهب زغم وتحمل كم دى. په هغه زمانه كې د زغم نشتوالى او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسيله او د دين د ساتلو تر ګردو ښه طريقه ګڼل كېدله.

دغه حال يوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانيت (رنشنليزم) دوران راغى او نويو فكرونو او نظريو د اروپايانو په ايمان كې شكونه پيدا كړل او عقل ته يې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت كولو صلاحيت وركړ. د افكارو تنوير، رنسا نس، د صنعت ودې او د سكيولر نظريو خپرېدا، په شريكه، مذهبي عقايد وګواښل.

ديني عقيدې ته تر ګردو لوى خطر كمونيستي ايديالوژي پېښ كړ. د كمونيزم خطر د ټولو اديانو علما په دې فكر كې واچول چې د خپلو عقيدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوى وروسته بيا ، له الحاد سره د مقابلې او د ديني عقيدو د حفاظت په نيت د اديانو تر منځ مذاكرات پيل كړل ځو په دې ډول د بيلو بېلو دينونو د پيروانو روابط سره نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، د ادیانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د یو بل د زغملو او د یو بل د پوهېدلو امکان زیات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپایان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پایتخت فتحپورسیکري کې یې په ۱۵۷۵ میلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم یوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشایخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدایوني په منتخب التواریخ کې لیکي چې: (د پاچا له هدایت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سویل ته علما او شمال ته مشایخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په یوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به یې اورېدلې او د دوی د نظریاتو په اړه به یې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ریفرینس ته اړتیا پېښېبه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاریخ، فقهې او احادیثو په باب تونډ وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر یو بل تور لګاوۀ او پر یوبل به یې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې یو وخت یې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقیر په نیت لیکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بیا د حکیم ابوالفتح ګیلاني او میر شریف آملي په څېر شیعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام یو بل ډول تعبیر وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو های وهوی که څه

هم د اکبر پاچا طبیعت ورخټه کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدایوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشایخو په ملګرتیا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بیا د جمعې شپه خو یې تر سهاره پورې د دین د اصلي یا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو روڼوله.)

اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبیرونو ته حیرانۍ وړی و، دا بلکل طبیعي وه، دۀ ویلي دي: کاشکي مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظریو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکي د آیتونو او حدیثونو دومره متفاوت تعبیر وتفسیر نه وای حیران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دینونو د تعلیماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره یې عبادتخانې ته د نورو ادیانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دین علما راغلل. دوی د برهمن ایزم اصول او عقاید شرح کړل. ورپسې د جین (دا هم په هند کې یو دین دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهمیت ورکوي. له یوې احصاییې سره سم د هند دوه فیصده خلک د جین دین پیروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دین عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دین غوټې پرانیستلې او لکه څنګه چې بدایوني لیکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقیدې دومره اثر وشیندۀ چې: پر ابوالفضل یې امروکړ چې د زردشتیانو له رواج سره سم باید د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادریان دربار ته وروبلل چې د عیسایت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسیحي تبلیغیانو لومړی ډله د پادري اکوا ویوا په مشرۍ فتحپورسیکري ته په ۱۵۸۰ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاړه. د دې ډلې يوه غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړه پوري راپور ليکلی دی. دهٔ ليکلي دي چې: پادريانو او د مسلمانانو ديني مشرانو په ګڼو مسايلو لکه تثليث، خدای، د خدای زوی، د هغهٔ مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بيا ژوند او نورو مختلفو سياسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې يا کلانکارۍ وايم چې د خدای په مرسته، پادريانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به يې ويل چې که عيسايت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادريانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباريانو يې حوصله نهٔ بايلله او اجازه يې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له يوې خوا د ديني علماوو وچ تعصب راښيي چې د نورو عقيدې به يې ردولې او په خپلو عقيدو به يې ټينګار کاوهٔ. له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېريال رامنځ ته کړ چې ديني پوهانو به خپل نظريات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بيانول. د دينونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پيدا کړ او له اکبر سره يې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پاليسي خپله کړي.

دا يو عام سو تفاهم دی چې وايي اکبر پاچا نوی دين جوړ کړ. د (دين الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګير په زمانه کې ليکل شوی دی. ابولفضل د دين الهي په ځای د (آيين رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات يې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پاليسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دينونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقيدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دينونه دوه ډوله دي: يو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقيدې په خپرولو او د نورو اديانو د پيروانو په ماتولو باور لري او دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبليغ کوي. بل هغه اديان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نه ويني، له خپلو پيروانو بس دا غواړي چې په خپله عقيده کې کلک واوسي. اول ډول اديان چې تبليغي ډلې لري، له يو بل سره يې رقابت وي. دوی د پيروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبليغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوايزم سره يې ټکر رانغی، ځکه په هندوايزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سيوري کې د عيسوي دين تبليغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعاليتونو يې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتيجه کې يې د بېلو بېلو دينونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وايي. په مناظره کې چې يا به د خاصو کسانو اويا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دين پوهانو په بېلو بېلو ديني مسايلو باندې د خپلې عقيدې په رڼا کې بحث کاوهٔ. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مقابل لوری په خپله عقیده کې راګیر شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حریف له دینه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پیل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دۀ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عیسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هیڅ ژبه د بایبل (د عیسویانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بایبل عبري، لاتیني او یوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بایبل نه وو لوستی نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کریم په ۱۱۴۳ میلادي کال کې لادکیتون رابرت (رابرت اف کېټون) په لاتیني ژباړلی وو. عیسایي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماووسره په بحث کې یې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمی د دې سبب شو چې هغوی د عیسایي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. یو ځل په یوه مباحثه کې دیني عالم شیخ قطب الدین عیسوي مبلغانو ته وویل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا یې دا ده چې په حقه لار روان دی. خو اکبر پاچا دوی له دې چارې په دې دلیل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عیسایي ډلو د د اکبر د زوی، جهانګیر په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتۀ. دوی جهانګیر پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بایبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښیي چې که څه هم د مغولو امپراطوري په سیاسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاریخ، فلسفې، منطق

او نورو دینونو ډېر خبر نه وو. دوی د استدالال په نسبت په پټو سترګو منلې عقیده باندې ډېره تکیه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سیاسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانیانو د احساساتو د پارېدو له وېرې یې د عیسوي مبلغانو په راتلو بندیز ولګاوۀ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عیسایانو تبلیغي ډلو بیا اجازه وموندله چې هندوستان ته راشي او عیسایت خپور کړي.

سرسید احمد خان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې لیکي چې د دې بغاوت یوه وجه په هند کې د عیسایي مبلغانو تبلیغ و ځکه د هند خلک یې د خپلې عقیدې د ساتلو په برخه کې اندېښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبلیغیانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوایزم په اړه به یې مطالعه لرله. دوی د عیسایت د خپرولو لپاره د نورو دینونو له علماووسره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پیل کړې. په ۱۸۳۹کال کې یو جرمنی مبلغ چې کارل پفاندر نومېدۀ، د مسلمانانو او هندوانو د عیسایي کولو په شوق هندوستان ته راغی. دۀ د مسلمانانو په اړه فکر کاوۀ چې اوس یې د زوال وخت دی او نور نو شیمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې مسلمانان او د عیسایانو تبلیغي ډلې) کې لیکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپایانو سیاسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتیجه یې واخیسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپایانو زورور وي.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پفاندر ګومان کاوۀ چې د مسلمانانو اشراف، ملايان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دين به يې باور کم شوی او په اسانه به عيسايت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سياسي قدرت د عيسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی ګواښ تر پخوا پياوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې بايد د خپل دين دفاع د دليل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بايبل له هغو ژباړو چې عيسوي مبلغانو د خپل دين د خپرولو په نيت کړې وې، پوره ګټه واخيسته. هغه څوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د ميدان اتل شو، هغه يو ملا نه بلکې يو ډاکتر وو چې وزير خان نوميدۀ. وزير خان له عيسوي مبلغانو سره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عيسايت په اصولو يې نيوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته يې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو يو اهميت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتيجه کې ځينو مسلمانو علماوو په تېره سرسيداحمدخان او مولوي چراغ علي، له نويو ارزښتونو سره د اسلام د تعليماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسيراو تعبيروړاندې کړ. سرسيداحمدخان او مولوي چراغ علي د عيسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دين د دفاع په څنګ کې، اسلام ته له مترقي ليد لوري وکتل. خو د دوی نظرياتو د مسلمانانو د اکثريت توجه جلب نه کړه او د ديوبند علماوو له خپلو دوديزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوۀ، چې په نتيجه کې زموږ ديني علما يو ځل بيا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دريځ ته ستانۀ شول. د نړۍ په باره کې د دوی ليد محدود شو او دليد محدوديت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پيل تر پښو لاندې

د براعظمګي په تېر تاريخ کې د اعدام جزاګانې له لويه سره په دوه ډوله وې: يو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او يا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به يې اقدام کاوۀ، د واکمن د وژلو هڅه به يې کوله او يا به يې د حکومت د نسکورولو د سيسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسيه باندې له غوره وروسته يوه فيصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسيه به واکمن پخپله څارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن ګڼل کېدۀ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباريانو يا لويو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاريخي شواهد راښيي چې باغيانو او مجرمانو ته جزا څنګه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوڅولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او يا د هاتي تر پښو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدۀ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوڅ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت يا پاچا پرضد باغيانو يا دسيسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو ا جازه نه لرله. د محکوم مړی به په ورځو ورځو د ښار په چوک يا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به يې وشړېدې او يا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځينو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې ګرځول شوی دی.

سياسي بنديان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي ماڼۍ کې به هاتيانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په يوه اشاره باندې محکوم چخښي کړي. محکوم به ميدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالۀ به روزل شوی پيل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به يې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمګي په تېر تاريخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدين خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سيدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف يوه دسيسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدين چې په جلال الدين پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنګېزي مغولو د يرغل له تمبولو وروسته ټول جنګي اسيران د پيلانو تر پښو لاندې چخښي کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زمانې مورخ ضياالدين برني ليکلي دي چې سلطنتي تخت د وينو په درياب کې ډوب شو. چنګېزي لښکرې چې له دا رنګه جزا وېرېدلي وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدين محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د ماڼۍ د ديوال له سره دې

لاندې راګوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا يې په تن کې وي.

کله چې د جهانګير پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړنو جهانګير خپل زوی اوټولو هغوکسانو ته جزا ورکړه چې ملګرتوب يې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو يو قطار جوړ شو او ټول باغيان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسين بېګ او عبدالرحيم د خرۀ او غويي په پوستکو کې وګنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وګرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسين بېګ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوايي په پوستکي کې و، د خپلو ملګرو په مرسته وژغورل شو.

د حيوان په پوستکي کې د محکوم ګنډل، د چنګېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنګه جزا حکم کړی وي.

اورنګزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پيل په شا د ډيلي په بازارونو کې وګرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډيلي خلکو د داراشکوه د مړي په ليدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو يې لعنت وايۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستيو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طريقې خپلې کړې. مثلا په ځينو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طريقه انګرېزانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې یې د خپل حاکمیت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخیست.

د هند په تاریخ کې دا هم وینو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د یوې قلعې په زېرزمینۍ کې د بندي کېدو او تدریجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بندیان به په دغو زېرزمینیو کې د ناوړې تغذیې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرایطو په علت ورو ورو په زجر مړهٔ کېدل.

یو ایټالیایي سیلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، لیکي چې د هند د مغولو پاچایانو دا عادت دی چې سیاسي بندي ته داسې زهر ورکوي چې صحت یې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو یا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا یې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.

جزا له وهلو ټکولو، جریمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مریي کولو رانیولې تراعدام او عمري قیده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنیو پېړیو کې منظمې بندیخانې نه وې. مجرمان به یا په کورونو کې حبس وو، یا به په داسې ودانیو کې ساتل کېدل چې د سرکار پیرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بندیا ن وتښتي یا د باندې ووځي.

په پخواني یونان کې موږ د دا رنګه قیدوبند یو مثال د سقراط په قضیه کې وینو چې د اعدام د فیصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څهٔ هم د سقراط ملګرو د هغهٔ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دهٔ تېښته ونه منله، دا یې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.

مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بندیخانې د یوډول سیستم نخښې لیدلې دي. په دې هېواد کې د بندیانو د چارو د بندوبست لپاره مدیران، کاتبان او پیره داران مقرر وو. بندیانو به کار کاوهٔ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلي ته سخته سزا ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني روم کې پورورکوونکي حق درلود چې پوروړی بندي کړي، ویې وژني یا یې د مریي غوندې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بندیخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بندیانول چې سم وچلېږي.

په انګلستان کې پاچا ویلیم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قیدي غړیو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړیو، د لویو باغیانو او مشهورو شخصیتونو د قیدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولین د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه یوه جالبه کیسه د دورهام د بیشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دهٔ وخت په برج کې ښهٔ تېرېدهٔ ځکه د پیرې کسانو ته یې رشوت ورکاوهٔ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتیاوې برابرولې. یوه ورځ بیشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پیره داران مېلمانهٔ کړل، ښهٔ خوندوره ډوډۍ یې ورکړه او بېتوله مشروب یې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بیشپ د رسۍ په ذریعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دویم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بندیخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پیسې ورکړي. که به بندي بېوزلی و، خیریه اداري یې د محبس لګښت ورکاوهٔ. ویل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنیو پېړیو په هند کې د بندیخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جریمه به یې ورکوله، اعدامېدل به او یا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقیف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګوالیار قلعه کې حبس کېدل. جهانګیر په تزک کې لیکلي دي چې دهٔ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګوالیار قلعې ته واستاوهٔ چې په خپلو نظریاتو کې تغییر راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګوالیار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قید لپاره پکارېدلې.

داسې ښکاري چې د بغاوت په قضیه یا د لویو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخیستل کېدهٔ. شهزاده دارا شکوه په یوهٔ کور کې قید و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شیوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بیا په یوهٔ لوی زنبیل کې پټ شو او ځان یې وایست.

یو بل دود دا و چې بندیان به ځینو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ویې ساتي. د سپارل شوي کس د تېښتې مسوولیت د نوموړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دهٔ ورکاوهٔ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګیر پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګیر به چېرته سفر کاوهٔ، دی به هم ورسره و. وروسته بیا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نیولو کې خپل سیال ښکارېدهٔ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت یې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بندیخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دليت غورځنګونه که څۀ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو ، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سيال او حريف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وينو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحميو ، استثمار او بې انصافيو د افشا کولو لپاره د کيسو د مجلسونو غوندې جالبې وسيلې پيدا کولای شو. د دې کيسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او يا نور لوی مقامات نه وو ، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره يې مخالفت او د هغۀ په مقابل کې يې بغاوت کاوۀ. د د غو کيسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکيان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وينو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به يې د عادي خلکو د ژوند په تيارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼايي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلۀ چې د حکومت د قدرت پروا يې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د ځواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سيا سي اقتدار سره د د غو کسانو مقابله او مبارزه نه يوازې په کيسو کې بيان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ويل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحيې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوريک ادب کې د هيرو غوندې ستايل کېږي. په سند کې چې قطاع الطريق پرو چانديو ووژل شو ، ګڼ خلک يې جنازې ته ورغلل او ډېر وستايل شو ، ځکه دۀ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ يا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په يو بل مثال کې وينو چې خلکو د اوازو په وسيله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر يوه ډېره زوروره وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پيمانه استعماليږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبليغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شريف، سخي او دينداره معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد ، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ايټاليايي سيلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و ، په خپل کتاب ستوريا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عياش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حيثيت له خاورو سره خاورې کاوۀ.

په ولسي نکلونو لکه هير رانجها ، سسي پنو ، سوهني ماهيوال او ميرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شويو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچيانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ويل او يا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستل او د هغو نارينه وو او مېرمنو مېړانه او زړۀ ورتيا به يې ستايله چې د سر په بيه يې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر يوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات يې کمول او په خلکو کې يې زغم پيدا کاوۀ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو ډولونو کې په ملايانو، برهمنانو، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او ريا کار او دنيا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو عناصرو د ټولنې ورځني ژوند ته لاره کوله او په پټه خولۀ يې د ټولنې نړۍ ليد بدلاوۀ.

مورږ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او اجتماعاتو يو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپيرونه يې نه پېژندل. برخه والو به يې له اجتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ويلې او نڅاوې کولې. د لته دخان وغريب يا زورور و کمزوري فرق نه و. ټول به سره يو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به يې له يو بل سره شريکولې.

سيال او حريف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو پرګنې د موزيک، ادب، تياتر، داستانونو او فستيوالونو د عام پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پيدا کولو او د زورورو د زور د اوبۀ کولو لپاره له حريف کلتوره استفاده کوي. دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند، آدابو، لرليد او رويې په جوړېدو او دغه راز د سياسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر چې له ټکنالوژي سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د ټولنې له اخلاقي يا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاريخ په بهير کې سياسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په دغه نوي حالت کې هغه څۀ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل کړي. د ټولنې نتلې او ځېلې خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په ټولنه کې بهتري راولي، البته دوی د لاډېرو خلکو خير په نظر کې ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچايانو مېلمستياوې

خلکو ته ډوډۍ ورکولو همېشه سياسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واکمنو او اشرافو له مېلمستياوو څخه د وسيلې کار اخيستی او په دې ډول يې نورو ته خپل سخاوت ورښکاره کړی دی. د دې لپاره هم مېلمستياوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستياوو کې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفريح هم وه. نه يوازې نڅا او موسيقي بلکې شعرويل، د مداريانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو کې دود وو.

اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست کاوه، د ډول ډول خوړو په برابرولو به يې ډېرې پيسې لګولې. که به مېلمه پاچا و، نو کوربه به قيمتي سوغاتونه ورکول، چې د ده بلنه يې منلې او د ده سر يې لوړ کړی دی. کله کله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو ورکول کېدل.

د پاچايانو له خوا پرله پسې مېلمستياوې د هغوی لپاره ضروري وې. نظام الملک په خپل کلاسيک اثر(سياست نامه) کې ليکي چې اشرافو ته ضيافت د پاچايانو دستور و. په تېره بيا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به يې په درباريانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. ده به د سفر په وخت او يا که به په ښکار وتی و، هم، دغه مېلمستياوې ورکولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوی و او دومره به پريمانه وه چې په درباريانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلکو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د ترکستان

واکمن په دې پوهېدل چې خلکو ته د ښې مېلمستيا د ورکولو په ذريعه څنګه پر هغوی حکومت وکړي.

په هندوستان کې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور کې،واکمنو خپلو درباريانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستياوې ورکولې. د تاريخ فيروز شاهي ليکوال ضيا الدين برني ليکي چې دا د ډيلي د سلاطينو رواج و چې له علماوو سره به يې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستياوو سرلوړي کېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ کولو په سر سيالي ياده کړې او کښلي يې دي چې دا د دوی لپاره د حيثيت او پرستيژ خبره وه. دغه مورخ ليکلي دي چې که به يوه اشرافي واورېدل چې سيال يې پنځه سوه کسه مېلمانه کړي نو ده به زرو کسانو ته مېلمستيا وکړه چې تر هغه يې واړوي. د اشرافو ډېرې پيسې په مېلمستياوو لګېدې او د مصارفو د پوره کولو لپاره يې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پيسې پورولې. د بدخرڅيو نتيجه به د دوی بېوسه کېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناستل وو.

تاريخ د هغې مېلمستيا جزييات ثبت کړي چې کيقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته کړې وه. په دې مېلمستيا کې زر ډوله خواړه پاخه شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، کلچې او مېټاياني هم د مېلمنو مخې ته ايښې وې.

ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت کې هند ته راغلی و، ليکي چې په دربار کې دوه ډوله ډوډۍ وه. يوه د اشرافو او بل د عامو خلکو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. کله کله به ده د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وکړ چې دا هغه ته لوی وياړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزت و. له يوهٔ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده. هره ورځ لږ تر لږ دوه زره غوايي او دوه نيم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواګانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطينو هم د مېلمستياوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) ديني علما او پوهان مېلمانهٔ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته يوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو، سلاطين او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ يې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خوارهٔ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسيا کې بلد وو. وروسته بيا له ايراني خوړو سره بلدتيا دسترخوان لا رنګين کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېريال د جذابيت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زياتې پارولې او ځينې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ويل شوي دي چې د اکبر پاچا نژدې ملګری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به يې چې د دهٔ د پخلنځي د چارو مسوول و، د پلار څنګ ته ناست و، څار به يې کاوهٔ چې پلار يې کوم ډول خوارهٔ خوښ نه کړل. هغه خوارهٔ به بيا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټيټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړې ورکول کېدهٔ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستياوو دغه دود وپالهٔ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره يې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکريم شرر په خپل اثر(ګذشته لکنهو)او نصيرالدين هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظيرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستياوې يوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانهٔ کړل او په ډوډۍ کې به يې زهر ورکړل. نظام الملک په سياست نامه کې ليکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارويانو ته مېلمستيا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول يې تر تېغ تېر کړل. اورنګزېب(۱۶۵۸-۱۷۰۷) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد يې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستيا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو، اورنګ زېب يې د نيولو حکم وکړ او ګواليار قلعې ته يې واستاوهٔ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنګال واکمن علي وردي خان، مرهټه ليډر بهاشکر او د هغهٔ ملګري مېلمانهٔ کړل او ووژل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنايت کارو، باغيانو، ناراضيانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنيو پېړيو کې عام وو. ډېره بوږنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپير ته پام کېدۀ. د منځنيو پېړيو اروپايانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي ليده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لايق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به يې ساه ورترېتوله.

په اعدام کې دغه تبعيض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکتر جوزوف ګيولتين د اعدام نوې وسيله اختراع کړه، ختم شو. دا وسيله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنيو پېړيو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک يې بايد سمه ننداره وکړي.

پتر پيرنبرګ په خپله ليکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوايلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصيل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بېول کېدۀ، بشپړ جزييات بيان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کليسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر څرګنداوۀ، کنځلې به يې ورته کولې او په تېږو به يې ويشتۀ. خو يو نيم ځل به د غم چوپتيا خپره وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضيانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکيو ناست وو. خلکو معمولا د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چيغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومني او ندامت څرګند کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غير عادلانه بالۀ، قاضيانو او دا نورو خلکو ته به يې سپکې سپورې ويلې او د ځان د بې ګناهۍ دلايل به يې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانيونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضيان له چوکيو دم په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دايرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولا ټيک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنايت يې کړی و. په نورو ملکونو کې بيا د اعدام خاص ځايونه وو. مثلا په انګلستان کې د لندن ټايبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

ميشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې ليکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه يوازې قضايي نه بلکې سياسي معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په ورو قضيو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکميت مخ روښي ورباندې کېږي.

البته، په ځينو مواردوکې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فيصله يې ناسمه بللې نو توند غبرګون يې ښودلی دی.دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو يوڅو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهير د اعدام په مامورينو ورمات شوی او محکوم يې ورنه ژغورلی دی.په دغسې پېښو کې خلکو نه يوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکميت پورې يې هم ملنډې وهلې دي.

ځينې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک وويرېږي او په اينده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د څو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زياتولو په نيت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا يې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رويه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنيو پېړيو کې خلکو ته تفريح او ننداره وه نو د قانون د قوت د څرګندولو وسيله او ذريعه هم وه.

خو، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د څرګندولو لپاره ملا لينډۍ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتيا ستايل، پيل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعدامول پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بنديخانې د ديوالونو په منځ کې د محبس د مامورينو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځينو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځينو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنيو پېړيو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفريح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخيستلای شوی. لکه روميانو چې د ګلادياتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شايد هم دا به د جنايت او جنايت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د څرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹کې دیوۀ نوي ښار بنسټونه اېښودل، د مغولو امپراطورۍ په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو بر و. موږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معمارۍ کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دواړو، نمایندګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعۀ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات)، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څۀ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نۀ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپایي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړۀ پورې رسواکوونکې مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداری ځرګنده نخښه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار په توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځۀ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې. په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړۀ کې یو جنتي نهر بهېدۀ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرسید په خپل کتاب آثار السنادید کې لیکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بیانه ژبه عاجزه ده. مازدیګرو ماښام به اشراف او شهزاده ګان دغه بازار ته راتلل چې وګرځي او تفریح وکړي.

د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس یې زیات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاګرو، نکلچیانو، صنعتګرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.

ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمیاتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډیلي بالهٔ.

کله چې د مغولو امپراطوري زوال وموند، نو خارجي یرغلګرو لکه نادرشاه افشار په ډیلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وینې وبهولې او پیسې یې یووړې.

خو دغو حملو د ډیلي اوسیدونکي نه یوازې له پښو ونه غورځول بلکې په پیاوړې روحیه او قوي جذبه یې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بیا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استیلا هم ولیده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د څښتن درناوی کاوهٔ.

کله چې په ۱۸۰۳ کال کې لرډ لېک ډیلي ونیو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په ګوډاګي بدل شو. امپراطور سیاسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغییر راووست. نور نو سره کلا د

سیاسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعالیتونو مرکز او منځۍ شوه.

د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي میراث، پخوانۍ مېنه او زړه خزانه وه. ستړواکۍ د سیاسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر یې له ټولو رنګونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سیاسي بایلات خلا ډکوله.

بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لړ والي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشریفات وساتل. درباریان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خیال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پیل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظایف په منظم ډول اجرا کړي. دهٔ باید د خپلې فوق العاده لویې کورنۍ د غړیو خرڅ ورکړی وای چې شمېر یې له یوهٔ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدهٔ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنیو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فایدې تفریحي چارو او شوقي کارونو تېراوهٔ.

د سیاسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فیستوالونو لکه نوروز، دیوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د ګلونو په خورا محبوب جشن تېرېدهٔ. د (داستان غدر) د لیکوال ظهیر دهلوي په قول، دهٔ داسې جشنونه بیا په ټول ژوند کې ونه لیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرې کلا ژبه د اهل ادب لپاره د معيارژبه شوه. په کلا کې به هميشه مشاعرې کېدلې. په دغو مشاعرو کې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له کلا د باندې هم کلتوري فعاليتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعاليتونو کې د ګډون لپاره په کافي اندازه امکانات لرل. د ښار کلتوري ژوند متحرک و. ښار حتى د سياسي زوال په ورځو کې لوى شاعران، قصه ويونکي، خطاطان، طبيبان، نڅاګر او سازيان وزېږول. ډيلى د براعظمګي د نورو ښاورنو لپاره يو ماډل او اعلى مثال و.

په هاغو وختونو کې دا د فخر خبره وه چې څوک ځان د ډيلي وبولي. ژوند په کراره روان و. وروسته بيا يوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هيڅ اوسېدونکي يې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاريخ لورى بدل شو.

(په وروستيو کرښو کې ليکوال له سرې کلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ايستلو او د بريتانيا امپراطورۍ د يوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره کوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا کې پاکي

کله چې د روم امپراطور کنستانتين مسيحيت ومانهٔ نو د کليسا موسسه د امپراطورۍ يوه برخه وګرځېده او عيسوي روحانيونو د تېرې زمانې له اثراتو څخه د ټولنې د را ايستلو په نيت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو کوښښ وکړ چې دوى ته د کفر د زمانې يادګارونه ښکارېدل.

په دې سلسله کې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځکه دا شى د کافرو روميانو يادګار ګڼل کېدهٔ، د هغو خلکوچې د عيسويت مخالف وو او روحانيونو د هغوى د کلتور د نهٔ ادامې لپاره تبليغات کول.

عيسوي روحانيونو د انسان بدن د ګناهونو کور او فنا کېدونکى شى بالهٔ. دوى د بدن په پاکېدو بې باوره خو د روح په تطهير او تذکيې باورمن وو. دوى به تبليغ کاوهٔ چې بنيادم بايد د بلې دنيا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه يې برابره کړي.

ورو ورو داسې فکر عام شو چې که څوک ځان خيرن ساتي نو ګويا د تقوا څښتن دى او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره ، د ځان وينځلو او حمام کولو ته د ايمان خاوندانو په ښه سترګه ونهٔ کتل. د کليسا مقاماتو به په هغو کسانو بد ويل چې په حمام کې يې ډېر وخت تېراوهٔ خو په کليسا کې لږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کليسا د غندنو او مخالفتونو نتيجه دا راووته چې پاکي د ګناه او د شهواني شوق يوه نخښه وګرځېده. ناپاک او خيرن حالت وقدرول شو، ارزښت وبلل شو او نه يوازې د معنويت منبع بلکې د جراثيمو په مقابل کې د ډال او سپر په سترګه ورته وکتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو کې عادي خلکو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشکله وه چې د ځان د وينځلو لپاره اوبه تودې کړي. نو کله چې به د يوې کورنۍ غړيو د ځانونو د وينځلو پروګرام جوړ کړ، په ټب کې به يې تودې اوبهٔ واچولې او اول کس به د کورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بيا به د کورنۍ د نورو غړيو نوبت و. وروستی کس به د کورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو کې وينځل کېدهٔ. تر دې وخته به دغه اوبهٔ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو بېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام کول د هوس او تجمل کار و او په ژوند کې يې ډېر لږ دا وس او امکان پيدا کاوهٔ چې حمام وکړي.

ځينو مورخانو ليکلي دي چې بزګرانو په کال کې دوه ځله ځان وينځهٔ. ځينو نورو ليکلي دي چې د بزګرو مخ د باران له څاڅکو پرته نور په عمر کې اوبهٔ نهٔ ليدلې. يو شمېر نورو ويلي دي چې د بزګر بدن په عمر کې درې ځله اوبهٔ ليدلې. يو د زوکړې په وخت، بل د وادهٔ په ورځ او دريم چې وبه مړ. د دغو دريو وينځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعايرو تر سره کول وو، نه د ځان پاکول.

د پاکۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه کې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه ووينځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا کار نهٔ کاوهٔ. دوی به د لاس له وينځلو پرته په ډوډۍ کېناستل. څرنګه چې د هغه وخت په اروپا کې د ځان وينځل عام

عادت نهٔ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به يې استعمالول چې د بدن د بد بويي مخه ونيسي.

کله چې صليبيان د بيت المقدس د نيولو لپاره فلسطين ته لاړل او عرب يې وليدل چې پاکۍ او ځان وينځلو ته يې خاصه توجه کوله، نو په اروپايانو کې هم د نظافت په اړه نوي فکرونه پيدا شول. په ختيځ کې صليبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونکو، معطرو حمامونو مزه وليده او د غه کلچر يې اروپا ته ورسره يووړ.

تاودهٔ،معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شواليه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فيشن حيثيت پيدا کړ. شواليه وو د لومړي ځل لپاره لرګين ټبونه جوړ کړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم کېدل چې شواليه به په ټب کې و چې مېلمه به يې راغی. دهٔ به مېلمه ومانهٔ خو له ټبه ورته نهٔ پاڅېدهٔ، د پردې له شا به يې خبرې ورسره کولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شواليه توب په آدابو او دودونو کې مهم ځای پيدا کړ. کله چې به يوهٔ ځوان ته د شواليه رتبه ورکول کېده، دی له څو پړاوونو تېرېدهٔ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاکېدو لپاره به يې تشريفاتي غسل کاوهٔ.

خو له دې سره سره، د ځان وينځلو په خلاف د کليسا مخالفت ادامه وموندە، ځکه د عيسوي روحانيونو په نظر، ځان وينځل د مسلمانانو او غير مسيحي خلکو رواج و. کله چې مسلمانه اسپانيا عيسايي ځواکونو ونيوله نو فاتحانو له مسلمانانو او يهودو وغوښتل چې يا عيسايت ومني او يا اسپانيا پرېږدي. دغه وخت ځينې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نيت په ظاهره مسيحيان شول. د کليسا مقاماتو د داسې کسانو د حقيقت د معلومولو لپاره د هغوی څار پيل کړ او هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعه به يې کتل چې ايا ځان خو يې نه دی وينځلی. که به وليدل شول چې ځان وينځي يا يې ځان وينځلی دی، جزا ورکول کېده.

البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بيا بيا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.

له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغيو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتيا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغيو په مخنيوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شيانو استفاده پيل کړه او ځينې چينې د خپلو اوبو د روغتيايي خاصيت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پيله د تغيير او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغييراتو کې چې دوی يې اوسني حال ته راوستي دي، يوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټيټو طبقو باندې ووېشل.

اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وينې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنيو لپاره د روښانه تاريخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به يې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.

د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه يوازې د وياړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړيو ته يې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي.

دلته همېشه داسې لاره وه چې يو څوک له ټيټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخيست چې لوړه طبقه يو څوک په خپله غېږ کې ومني خو بيا هم ځينې کسان له ټيټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځينو بيا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.

هغه کورنۍ چې له غوريزو سره يوځای کېدلې هڅه يې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصيل والی ثابت کړي. که به اصيلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حيثيت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له يوې مغولې شهزادګۍ سره واده وکړ، د وادهٔ په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوايستله او ويې ويل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ويې ويل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنيادونو بېل ساتهٔ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طريقې او د دودونو سويه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی يې پيروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپيرونو د ټيټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لټ او بې اهميته ساتل. يوه مشهوره خبره ده چې پاچا بايد خلک په نس ماړهٔ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هيڅ وخت نهٔ ورکوي. دی بايد د هغوی بدن پياوړی خو د هغوی شخصيت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې يې ګډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پيدا کېدو اصلي وجه ده. خدايانو فيصله وکړه چې د زور په وسيله د سولې د ساتلو او د پرګنو د کنټرولولو لپاره پاچايان راواستوي. څرنګه چې هر کاست په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دې موقف يې ايمان درلود، نو د کاست د بدلولو ضرورت نه احساسېدهٔ. ځکه خو د هند په تاريخ کې د ټيټې طبقې هيڅ غړي د لوړې طبقې په خلاف قيام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتهٔ، له يوې طبقې بلې ته تګ ناممکن ګرځاوهٔ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصيحت کوي چې عالي رتبه مقامات بايد همېشه له اشرافي کورنيو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، يا وچکالي يا کاختي عادي خلک مړهٔ کړي، د دوی په مړينه وير نه دی پکار ځکه دوی د مځکې په اوږو د يو بار حيثيت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نهٔ مري ځکه د دوی مړينه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزښه دي ځکه پوهه يې حاصله کړې او دا نور خلک بې ارزښه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په ميسوپوتاميا (بين النهرين) کې ټولنه په دريو طبقو وېشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدايي قدرت مل و. دغه شي د دهٔ اهميت تر پاچا زيات کړی و. دعا کول د روحاني امتياز و. دهٔ له خدايانو څخه د خلکو د خير غوښتنه کوله خو د ځان لپاره يې د بل چا دعا ته ضرورت نهٔ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نهٔ وه چې دعا وکړي يا د روحاني له لارې پرته نيغ په نيغه خدايانو ته ورنژدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د يوهٔ برمکي وزير په قول، تر ګردو لوړ مقام خليفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول ګڼل کېدهٔ. ورپسې د وزير مقام و چې د حکومت او پوهې نماينده ګي يې کوله. په دريمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعليم يافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وګړي وو، چې تر ګردو ټيټه طبقه يې تشکيلوله. په نهٔ سووه دريم ميلادي کال کې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزيران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه يې جوړوله، بې اهميته وو ځکه بې فايدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سيدانو ته چې د پيغبر اولاد وو، درناوی پيل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولايت د سيدانو نومونه ثبتيدل او دوی ته په نورو خلکو ترجيح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سيدانو ته قيمتي سوغاتونه، مځکې او جايدادونه بخښل او دوی يې په لوړو چوکيو مقررول.

بغاوت په تاريخ کې

د تاريخ مطالعه راښيي چې شورش او بغاوت په منځنيو پېړيو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غږ اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذريعه وه. خو د شورش ماهيت او سببونو وخت په وخت او له ځايه تر ځايه توپير لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړيو د قدرت د نيولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او يا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتيازونو د تر لاسه کولو په نيت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګواښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سياسي اقتدار ته يې ګواښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې يې د خپلې طبقې په ګټه د ريفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر ليد او سمدستي يې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پيدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضايي جريانونو او ولسي ادب په مرسته يې د دوی غورځنګونه د تاريخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ايستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سياسي مسايلو کې بې تجربې کسانو په حيث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د ليکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوڅولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو وړتیا لرلرلې ده.

په رسمي تاریخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هیڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښیي چې د دوی د شورشونو په نتیجه کې واکمن طبقات او سیاسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتېژۍ بدلې کړي او په ځینو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بیا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا یو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاریخ په جوړولو کې برخه نه ده اخیستې. برعکس، د دوی برخه لویه ده. دوی هسې پسیف نندارچیان نه وو، بلکې د تاریخ د بهیر فعال برخه وال وو.

مورخ وېن ټي، بریک په خپل کتاب کې چې (د تاریخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سیاست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دۀ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه ځیرلي چې په شپاړسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچایانو او لویو فیوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښۀ تنظیم شوي وو او برخه والو ته یې پیاوړې انګېزه ورکړ شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې لیډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وتړي او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندي. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو یې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته یې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشیانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلامیې او

مانیفستونه د هغوی د سیاسي بصیرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتیا او تعهد ښوووندوی دي. په دغو مانیفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کمیدا او د دولت د ادارې د ریفورم غوښتنه شوې، د داسې ایندې انځوروینو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلامیو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا یوه داسې رویا وه چې ټولو محرمو طبقو یې ارزو کوله.

د دغو شورشونو یو خصوصیت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخیست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عیسی له خلکو مینه، صبر او تسلیم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوۀ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابیا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وویل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عیسی په خپلو قیمتي وینو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ یې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی یا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد یو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کلیسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کلیسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتولیک. د دې وېش او بغاوت په نتیجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د وړپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتولیکې کلیسا چې اقتدار یې کم شوی او پیروان یې له ګوتو وتي وو، له ریفورماسیون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترمیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. د کليسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پيدا شو چې که کليسا د پاڅون په نتيجه کې اصلاح کيدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانيستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت يې د محلي واکمنو په مټ کامياب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغاندۀ. دۀ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.

شورشونو په تاريخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځينې اقشار يې منظم کړي چې د تاريختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سياسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.

که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثيره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور وليدل چې ريفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځانونه خوځوي او د تغيير له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو يا له بيا بيا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او يا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنيو پېړيو په تاريخ کې چې د ډيلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنيو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وينو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځينو افرادو او ګروپونو د سياسي جاه طلبيو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالاماله ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هيڅ ډول اپوزيسيون نۀ زغامۀ او هيڅا ته يې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.

د شورشونو يو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړيو له پوځي قدرته پرته بل مشروعيت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسيپ، ټولو په سياسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوۀ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لري کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کاميابو مثالونو به دوی هڅول چې ريسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زمانې په تاريخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلال الدین خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړۀ. له بلې خوا د جلال الدین وراړۀ علاوالدین (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترۀ پر خلاف بغاوت وکاوۀ او د هغۀ له تروره وروسته یې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له یوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځینې سیاسي او اجتماعي تغییرات راولي. مثلا په شرابو یې بندیز ولګاوۀ، د پاچا له اجازې پرته یې د اشرافي کورنیو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند څارنه یې لازمه وبلله او د یو شمېر کسانو جایدادونه یې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهیت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سیاسي واک د ټینګولو له لارې قانونیت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: یو ډول یې محلي او ځایي بغاوتونه وو چې مځکه والو یا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغییراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول یې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سیاسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګیر، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځني پېر د بغاوتونو یو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پیدا کولو او د وګړیو د جذبولو کار یې مشکل نه و. چې څنګه به باغي لیډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بیا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تیاری وښود. لیډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کلیوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هیله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سیستم نه و. باغي لیډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام ترلو په وخت لښکریانو ته

معاش ورکاوۀ خو چې معاش به نه و نو لیډر ته تعهد او ژمنتیا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټینګې نه وو، چې څنګه به یې د جنګ په میدان کې د ماتې نخښې ولېدې، سمدستي به تېښتې ته تیار شول. د باغیانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به یې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو یې اکثره وخت ماتې په نصیب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵- ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان یې کړاو په ځپلو کې یې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضیا الدین برني د دۀ په مړینه ولیکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دۀ خلاص شول.)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامیاب شو او وبه یې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدین اکبر چې ځان خوندي احساساوۀ، ډېر ځله یې باغیانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښیي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو یې موجودیت ته خطر نه پېښاوۀ. ان په وروستیو وختونو کې د فرخ سیر په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سیک باغي، بانډه بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سبکه او قدرت یې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګیانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغیان خپل شخصي دښمنان ښکارېدل. له ماتې وروسته به باغیان چټ وپټ اعدام او یا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پالیسي دا وه چې باغیانو ته باید مثالي جزا ورکړه شي چې بیا بل داسې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ میلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوۀ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او ویې ځاپۀ. دۀ د باغیانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري یې ورباندې له یو مخه وځړول. دۀ د دوی ټولو له اعدامولو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي یې مقرر کړ، وویل چې که هر شیطان صفت او دسیسه بازه سړي لمسولې او ډیلي ته یې ستا وفاداري کموله نو په بازار کې په خپلو سترګو لیدلی انتقام درياد کړه.

په ۱۶۰۶ میلادي کال د جهانګیر په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسین بېګ د غويي او عبدالرحیم د خرۀ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسین بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحیم د ځینو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاریو له مرګه وژغورۀ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونیول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاریخ یو درس دی چې واکمنان او حکومتونه باید د خلکو شکایات واوري، ریفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بیا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي.کنه نو د واک څښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتیجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازیتوب

په دیموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رایه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې یا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې یا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښۀ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ تر لاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهیر د خلکو حاکمیت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنیادي اصل دی.

د انتخاباتو سیستم د تمدن په تاریخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او میتودونو کې د وخت شرایطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رایې اظهار یا په خولۀ کېدۀ او یا د لاس د جګولو له لارې و . په دواړو ډولونو کې رایه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بیا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فیوډالي ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ویرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رایه ورکړي. له بلې خوا د رایه ورکولو په سیستم کې درغلي ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رایې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو.رایه ورکوونکی مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر یو شلینګ ورکړي. کاندیدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رایه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوونکو ته يې د نوم د ثبتولو پيسې ورکولې. د درغلۍ بل ميتود دا و چې کانديد شوي به له رايه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رايې په بدل کې به دۀ ته کار پيدا کړي، يا به يې په حکومت کې مامور کړي، يا به د کومې ټيکې امتياز ورته وګټي او که به نور څه نۀ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به يې د يو ګيلاس بيرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پيسو باندې د رايې اخيستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په ليورپول کې د يوې رايې بيه پنځلس پونډه وه چې وروسته بيا يو سلو پنځوس پونډو ته وخته.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سيستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د يوټليټريانيزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې يو پامفليټ خپور کړ او په هغه کې يې د پټې رايې، کال په کال انتخاباتو او د رايه ورکولو لپاره د لږ تر لږه يو ويشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا راديکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړانديزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پياوړې او غښتلې کړه. له کالنيو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې په حکومت د بدلولو په چاره کې د رايه ورکوونکو دريځ پياوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغيزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رايه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امريکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د يوې کليسا په انتخاباتو کې. وروسته بيا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رايې استعمال ته توجه وشوه.

د رايو د صندوق ايډيه په لومړي ځل د لندن له يوې کافي څخه واخيستل شوه. داسې چې کافي والا يو صندوق کېښود او له خپلو

مشتريانو يې وغوښتل چې د سياسي او اجتماعي مسايلو په باب خپل نظرونه په کاغذ وليکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رايو دود په ۱۸۵۰ کال په استراليا کې پيل شو او په دې ډول د رايه ورکوونکو لسټ، کاغذي رايې، پټې رايې او د رايو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معياري ميتودونو بدل شول. دغه راز د درغليو او په بيه باندې د رايو د رانيولو د مخنيوي لپاره د کانديدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عموميت مفکوره نه وه. په کابو ټولو ديموکراتو هېوادونو کې د رايو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رايه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانينو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتيجه دا وه چې د بې برخې شويو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانين د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصويب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شويو او ځپ وهل شويو ګروپونو د استازيتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتيا احساس کړه او دا مبارزه د امريکا له مستعمرو پيل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بريتانيا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار يې وچت کړ چې: له استازيتوبه پرته ټکس نه شته. د امريکايانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوۀ چې د رايې حق يې نه و او غوښتل يې چې د بريتانيا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امريکايانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وبالۀ.

په نولسمه پېړۍ کې په بريتانيا کې د استازيتوب د لرلو غورځنګ لا پياوړی شو. ښځو د رايو د لرلو لپاره خپل کمپاين وچلاوۀ ځکه دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوره پوهیدلې وې چې له استازیتوبه پرته به سیاسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې ولیدې، بندیانې شوې او مظاهرې یې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړیوالې جګړې اورونه بل شول. دې پېښې ښځو ته د خپل هویت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارینه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابریکو ته لاړې، په عمومي فعالیتونو کې یې برخه واخیسته او د ژوند په هر ډګر کې یې خپله وړتیا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتیجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امریکا، انګلستان او نورو اروپایي هېوادونو کې بالاخره د رایې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتیجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زیات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحادیو کې تنظیم شول او د معاشونو د زیاتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتیو او نورو اسانتیاوو لپاره یې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې یې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول. نو دوی د خپلې سیاسي ډلې د جوړولو فیصله وکړه او له دې لارې یې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سیستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازیتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ریفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مینټو ریفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ریفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هندیانو ته د رایه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته یې بیا د

براعظمګي د وېش په ګټه فیصله وکړه، د عمومي رایو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو یوازې یوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جایداد یې درلود او یا یې ټکس ورکاوهٔ د رایې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رایو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که مونږ په پاکستان کې سیاسي وضعیت او د تر اوسه شویو انتخاباتو نتایج تحلیل کړو نو دې نتیجې ته رسېږو چې ملي او صوبایي شوراګانې د فیوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانین هم د دوی په ګټه نه تصویب کېږي. که په استازیتوب کې کوم تغییر رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې څنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنیادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی یوازې د رایه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعیت بدل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په شریکه وده وکړه

د تاریخ د انل مکتب (دا د تاریخ لیکنې د یوهٔ مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پیروانو د تاریخ د سیاسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهمیت ورکړ. د لیډرانو په نسبت یې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوهٔ او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسایلو بیان ته یې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاریخ په ځای د یوې ورې سیمې مثلا د څو کلیو د تاریخ لیکلو ته متې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لویه وچه د هونانو، مغولو او عربو په څېر پردو یرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صلیبي جګړو په دوران کې چې اروپایانو ته د امنیت احساس ورپیدا شو او د مدیترانې سمندرګي له منابعو څخه یې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنیزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسیساتو جوړولو ته متې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وایکنګانو (د سکاندنېویا سوداګر او سمندري غلهٔ) په لویدیځې اروپا یرغلونه وکړل، د اروپا د تاریخ لوری ورسره بدل شو.

وایکنګان نهٔ یوازې لویدیځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنیا (د امریکا لویې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجیمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنیا ته چندان اهمیت ورنه کړ او د هغې کشف یې ژر له حافظې وایست. وایکنګانو په لویدیځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه یې وکول ، او په کلیسا ګانو کې په پېړیو پېړیو زېرمه شوې شتمنې یې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وایست چې په نتیجه کې یې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمهٔ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاریخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لویو امپراطوریو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نهٔ و. شارلمان لویه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په ورو ورو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فیوډالي کلچر وزېږاوهٔ چې تر معاصرې زمانې پورې یې عمر وکړ.

د اروپا په تاریخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د یووالي روح دی چې دغه لویه وچه یې له کورنیو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا، موزیک او فلسفې ته په شریکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هویت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ایټالیا کې یو فلسفي حرکت پیل شو او یا به په جرمني کې په موزیک یا معماري کې څهٔ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپایي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانهٔ. دې ګډون یو مشترک اروپایي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لویې وچې هېوادونه یې له یوبل سره وتړل، اروپا یې د چیلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتیا یې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي ازادیو ته اهمیت ورکول د اروپایي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کلیسا د غلبې په زمانه کې او د فیوډالیزم د استبداد په مهال، د اروپایي ژوند یوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شویو موسسو په خلاف په پېړیو پېړیو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهمیت ورکولو د یو شاخص او ښوونډوی په توګه د بزګرانو پاڅون یادولی شو چې د ځپلو لپاره یې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه یې وموندله څو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلامیه خپره شوه او پاڅون نتیجه ورکړه. دې اعلامیې د فرد ازادي په رسمیت وپېژندله او وګړي یې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاریخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پیمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهیر د یوهٔ کس یا یوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاییه او مقننه موسسې یې پیاوړې کړې چې په نتیجه کې د لیبرالو اساسي قوانینو تدوین ته لار پرانیستل شوه. دغو قوانینو د وګړو اساسي حقونه تضمین کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاریخ) کې لیکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې لیبرلیزم، چې له روان سیاسته ایستل شوی او ارزښت یې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ لیبرالیزم په کوم ځانګړي سیاسي دور پورې محدود نهٔ دی او نهٔ د کومې خاصې طبقې وسیله و دسیسه او د تېر ایستلو ذریعه ده. د لویدیځ تمدن لپاره لیبرالیزم یو لوړ ایډیال دی. له دې ایډیال سره به خیانت شوی وي، دا ایډیال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د میراث برخه ده او

زموږ دویم فطرت دی. په فردي ازادیو هر ګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسیا خلکو د مستبدو رژیمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده یې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني یونان مورخ، هیرودوتس، د یونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وایي چې سیاسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصیت و هویت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځینو نورو مورخانو ویلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبیق کې تفاوت د لویدیځ او ختیځ د تمدنونو د انکشاف د توپیر سبب شوی دی. په ختیځ کې کابو ټول قوانین له حامورابي او جودیزمه رانیولې تر مسیحیت او اسلامه پورې په خدایي لارښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لویدیځ کې کابو ټول قوانین بشري دي. د لیکرګوس، سولون او د روم د قانون سیستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدایي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانین نه یوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت یې نهٔ وي، الغا کېږي. دې شي لویدیځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بیا کتنې ته تیار کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیانو تاریخ

د تاریخ د علم یو نوی ژانر چې د شیانو د تاریخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولا ورته پام نۀ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شیان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شاید نه یو خبر چې دا هر یو، خپله بېله ماضي و مخینه لري. موږ ته دا شیان بې روحه، بې تاثیره ښکاري مګر داسې نۀ ده. د دې هر یوۀ تر شا، اوږده او په زړۀ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي خو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکیالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځایونو او نسکورو ډېریو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شویو شیانو اهمیت او فایده رابرسېره کړه. چې لیکلي اسناد نۀ وي نو د لیکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشیا نیسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کیسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کیسې راته کوي. دغه شیان د تاریخ د یوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهیر وپېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې یو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شیان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتیاوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شیان په موزیمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شیان او وسایل له یوې سیمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لویه ونډه لري. په تېرو پېړیو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنیا له یوۀ کونجه بل ته یو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنیا کې خپارۀ شول او د ژوند په عادي بهیر کې یې انقلاب راوست.

د تاریخ معرفت مو د شیانو په هغه اهمیت خبروي چې زموږ په ژوند کې یې لري.

تر هر څه رومبی شاید په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شیانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به و وایو چې د ختیځ خلک تر دې وروستیو وختونو پورې د کورنۍ له غړیو یا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ یا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځایېدلی شي نو ویلی شو چې له فرشونو سره، د ګڼ اوسېدلو عادت پیاوړی کېدۀ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکیو او کوچونو باندې له دربښي او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسایلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستیو کې یوه سروې ښیي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نۀ خوښوي، دوی کمیس و پرتوګ ورباندې ښۀ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نويو اختراعاتو او د خلکو د اړتياوو د بدلېدو له کبله زاړهٔ شيان په نويو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کليو د پخلنځيو پخواني وسايل بېخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځيو وسايلو د پخلي په طريقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا، شيان او وسايل د ماهرو کسبگرو يوهٔ گروپ ته هويت وربخښي او يا د يوهٔ ښار و سيمې د پېژندگلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې توليد شوي مازلين ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وريښمينو ساړيواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چينيوټ ښارونو د فرنيچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه ښېل اهميت موندلی دی.

شيان د يوهٔ کس د حال په بيان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قيمتي زېورات ولري او خواران شايد په ارزان بيه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چين کې يوازې شتمنو ته اجازه وه چې وريښمينې جامې واغوندي. د اروپا په منځنيو پېړيو کې وسله گرځول او په لوکسو بگيو کې سپرېدل، د اشرافو د امتياز په ذريعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې ووياړي او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، يا يې د وروستني مود بوټونه په پښو دي يا مثلا تر گردو نوی ډول ساعت يې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسيلې د پاچايانو د ځواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنگه سمبولونو ځای د

مهمو شخصيتونو په موټرو باندې بېرغ لگولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکيو او داسې نورو علايمو نيولی دی.

څرنگه چې شيان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتياز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځينو راديکالو حرکتونو او ځينو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسيې او چين انقلابونه يادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شيان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توگه وکاورل شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز گرځولو لپاره له خاصو شيانو استفاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشيو له غرفو او دوکانونو رامعلومېږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس يو دود ګرځېدلی چې د مينې يا احترام د څرګندولو په خاطر يو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو يا په غاړه کې د ګلو امېل وروا چوو.

خو په تېرو زمانو کې هم له درې لويو سامي اديانو، يهوديت، عيسويت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مينې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وخته بيا تر ننه پورې د محبت علامت و. روښاندي، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بيان د طبيعت د دې نازکې لوربينې په ذريعه کوي.

د ګلونو د کلتور د تاريخ په لټون کې مورږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصريانو نېلوفرګل مقدس بالهٔ او مذهبي جشنونو ته به يې د خپل ايمان او درناوي د نخښې په توګه نيلوفر او نور ګلونه راوړل.

مګر په روم او يونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنيايي او غير ديني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به يې وړاندې کاوهٔ. د روم او يونان د خلکو په ورځنيو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زياته اشاره کېدله (مثلا د ګلابو د بستر عبارت) او وجه يې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او يونان کې د ګلابو د مينه والو ورځ په ورځ زياتېدا، سوداګر او کاروباريان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانيستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پيل کړ. په دې منځ کې يو بل لوی تغيير دا راغی چې خدايانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونيو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانهٔ نخښه بللی شو.

چې د روم امپراطورې زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختيار مسيحيانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کليسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالهٔ، ويې غاندهٔ. روميانو به پخوا خپلو خدايانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کليسا پلرونو وويل چې د دوی د دين پېشوايانو نهٔ د ګلونو تاجونه په سرونو ايښي وو، نهٔ يې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نهٔ يې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسيحيت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه يوازې د طبيعت د دې رنګينو پاڼو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه يې هم په دې دليل وکړه چې د کافرانو عادت دی.

خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمهٔ ميلادي پېړۍ کې ګلونو کليساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه ومونده. مختلف ګلونه د مختلفو ايډيو سمبولونه شول. مثلا زيتون د سولې او ګلاب د شهيد د وينې سمبول او ښوونددوی شو.

د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زياته پيمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې ننداړتونونه به يې په سيالۍ جوړېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ښهٔ کیفیت ګلونو د تولید او تکثیر لپاره قوریې او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د تولید په زیاتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې یا د دوکان مخې ته ګلبوټي لیدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د اسټریا سفیر په عثماني دربار کې غاټول ګلونه ولیدل. سفیر ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ویانا ته یې ورسره یووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجیم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه ولیده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخیستې. د مسیحیت پیوریټن فرقې په کلیساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا یوهٔ تصویب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دین او سیاست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر یو ځل بیا وغوړېد. وروسته بیا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود یې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په یوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهمیت غږېدلی دی. دی لیکي چې: د یوې جذابې ښځې سینګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نیمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامایانا کې لولو چې سیتا (د رامایانا د کیسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېړهٔ د هندو خدای ویشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نیلوفرو لېواله وه. دې به نیلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارینه هم ګلبازه وو، په تېره بیا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سینګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه یوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارې، کورونه، ځایونه او ان ښارونه په ګلونو سینګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مینې او واده سره رابطه لرله.)

نیلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ویشنو، کریشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګیر په خپل تزک کې لیکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور تولید کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سیر) پیل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړ هر کال جوړېدهٔ. (میرزا فتح الله بیګ په دې اړه خورا عالي لیکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطیونو د روم د کلیسا د پلرونو په شان هم د دین او هم د دنیا په چارو کې ګلبازي وغندله. سید اسماعیل شهید په خپلو اثارو تقویة الایمان او صراط المستقیم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مریدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه اېښودل او په زیارتونو کې په لویه پیمانه ګلبازي روانه وه. تاریخ راته وایي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکیولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کیسه همدا شان ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر نهٔ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د يوۀ تمدن د ظهور و زوال يون د خاص قانون پيروي نهٔ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلومولو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لويديځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه يې بېل بېل نظريات وړاندې کړې دي. په دغو کې يوه نظريه د ايروسنټريزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظريې پلويانو ته لويديځ تمدن يوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپايانو له توکميزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ايرو سنټريزم له نظريې سره سم ، لويديځ تمدن د اروپا د اقليم، جغرافيايي موقعيت او د اروپايانو د توکميزو ځانګړنو په وجه وده وکړه اوبلکل بېل هويت يې پيدا کړ. د دې نظريې يو شارح او مفسر ډېويد لينډيز دی چې همدا ليد يې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصيل بيان کړی دی.

لينډيز په سر کې د اروپا د اقليم په امتياز غږېږي. دی وايي د لويديځې اروپا په خورا سړه هوا کې ميکروب و جراثيم يخ وهي او ناروغۍ په اسانه نهٔ خپرېږي. خو د مديترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپايان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغيو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه يې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغيو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنيوي کې مرسته وکوله.

د لويديځ او ختيځ تر منځ بل توپير دا و چې په ختيځ کې اوبۀ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږې وو. په مقابل کې په لويديځ کې اوبۀ پريمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بيروکراسي تکيه وکړي.

د مورخانو په نظر خواږۀ يو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپايانو کوچ، شيدې او غوښه خوړله چې دوی يې روغ او پياوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس يې ورکاوۀ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادۀ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نهٔ بلکې پېټی حسابېدۀ.

لېنډيز وايي چې شرق او غرب له ابتدا لا ، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې يونان مستقل ښار_ دولتونه جوړ کړل، د يونان رقيب يعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لويديځ کې شخصي ملکيت خوندي و خو په ختيځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لويديځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د يادولو ده چې اروپايانو له کليسا سره څنګه چلند وکړ. لينډيز د کليسا د هژموني او برلاسي په خلاف د يو شمېر نهضتونو يادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتين لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کليسا د تعليماتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض یوه نتیجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځایي ژبو ترجمه او عادي خلکو ته د فهم وړ شو. دې شي د کلیسا نفوذ کم کړ. د دین له نوي تفسیر سره سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په مځکه باندې د هغه خلیفه او په مذهبي مسایلو کې د واک څښتن و خو سیاسي قدرت د پاچا په لاس کې و. په دې ډول وینو چې قدرت نۀ په یوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په یوې ادارې کې راټول شو بلکې وویشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحادیو یې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو یو مهم مسوولیت د سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاریځو (شهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا ټېول چې عواید یې زیات شي او د فیوډالانو په مقابل کې یې پیاوړي کړي. واکمنو د فیوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتیازات ورکړل او د سوداګرو ملاتړ یې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صلیبي جګړو پیل داخلي جنګونه ختم او اروپایان یې د خپل مشترک غلیم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صلیبي جګړې ختمې شوې نو له پوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او په دې ډول اروپایانو د اسیا او افریقا د خاورو لاندې کولو ته توجه واړوله. اروپایانو د خپل ثروت د زیاتولو لپاره د سرو زرو، وریښمو او مساله جاتو سوداګري پیل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زمیني و بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه وکړه. په نتیجه کې پرتګال او اسپانیا د لویو قدرتونو په توګه راڅرګند شول. د نویو سمندري لارو په لټون کې نوې دنیا کشف شوه.

اسپانیا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دین څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ یې لوټ کړې. دوی نه یوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عیسایت منلو ته اړ ایستل بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره یې د هغوی سرونه ورېبل او د کلیسا روحانیونو د دوی دغسې کارونو ته دلیلونه اختراع کړل.

بریتانیا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانیا او پرتګال په پل، پل کېښود. دوی کارابین ټاپوګانو ته افریقایي غلامان وروستل چې هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په دریو پېړیو کې کابو لس میلیونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې یې صنعتي انقلاب راوست چې په تکنالوجي کې یې نوی پېر پرانیست.

نورو اروپایي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې یې له فیوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته وروسولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او سياست

مذهب او سياست دواړه يو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت يې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی میتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمايت لپاره د خپلو پيروانو مذهبي احساسات پاروي خو سياستوال له چل، سازباز او ديپلوماسي کار اخلي. سياستوال په ديموکرات سيستم کې د خلکو د رايو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نهٔ ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سياست و مذهب د يو بل د تخريب هڅه کوي. مذهب چې سياسي اقتدار يې ملګری وي، اسره يې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غيردنيايي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وايي چې اقتدار يې له خدايه منشا اخلي او په همدې وجه يې د روحاني لارښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سياست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتياوو مطابق خپلې پاليسۍ جوړوي او د اړتياوو په اساس د دولت سيستم او قوانين بدلوي.

د مذهب او سياست په طريقو کې يو بنيادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدايي قوانينو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سياست په پراګماتيکه او عملي طريقه

کې ټولنه بايد وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نويو چلينجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکيولر او غير مذهبي لاره او روده کې بنيادم پخپله د خپل تقدير د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نهٔ دی چې مطيع واوسي. بلکه برعکس، له دهٔ تقاضا کېږي چې د خپل ليد او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سياست په اړه په تاريخ کې درې ماډله وينو: په دا يوهٔ کې مذهب او سياست د قدرت د انحصار لپاره يو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سياست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دريم ماډل کې سياست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د اديانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښيي چې هر دين په خاص چاپېريال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه يې لارښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېريال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دين د خپلې بقا لپاره د دغو نويو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهير کې دين له نويو حالاتو سره د خپلو تعليماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دين د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نويو شرايطو سره ځان عيارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهير کابو دوه نيمې پېړۍ واخيستې خو کله چې د ودې دا بهير بشپړ شو نو راسخ العقيده خلکو ته دا بيا ناممکنه واېسېده چې نويو او نورو افکارو او نظريو ته لار پرانيزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون به د هغهٔ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي څهٔ له اضافه کولو پرته د پخوانی اډانې په ساتنه باندې ټينګار وشو.

د خپل ژوند په بهير کې هر دين له دريو انتخابونو سره مخ کېږي: يو انتخاب خو دا دی چې د دين په اډانه کې له هر ډول بدلانهٔ سره مخالفت وشي او د ديني تعليماتو دهر نوي تعبير او تفسير هڅه د حکومت په زور او يا د مذهبي حکم په مټ(چې په اسلام کې يې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بيا رغېدو ادعا کوي د دين غليمان ګڼل کېږي او د ايمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره بايد اړيکې غوڅې کړي.

په دويم انتخاب کې د مذهب غېږه نويو نظرياتو ته پرانيستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعليمات يې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسير او تعبير شي.

کله چې مذهب د نويو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه ويني نو دغه وخت د مذهب لپاره دريم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژونده څنډې ته شي او خپل فعاليت يوازې په روحاني مسايلو پورې محدود کاندي.

په اوسنو شرايطو کې چې ساينسي او تخنيکي ايجادات په سرعت سره دنيا بدلوي او په تېره بيا د پوهې او سياسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشيني کېږي نو مذهب نهيلی وينو. ساينس او د معرفت نورې څانګې اوس د يوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذريعه اداره کېدای او کارېدلی شي. مذهبي علما په دې دريځ کې نهٔ دي چې د دې مهارتونو پېچلتياوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځينو ټولنو کې مذهب له سياسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنيو پېړيو کې يې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلويان دي خو له دينه بېلېدل هم نهٔ غواړي. دغه ډله کسان د دين د نوي تعبيرو تفسير تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طريقې سره سمون وخوري. دغه شی د نويو مذهبي فرقو او نظريو د پيدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دين کې د خلکو د يوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې يو وخت وي او بيا ختمې شي. خو ځينې فرقې په پايېدو ټينګار کوي او پايېدونې وي. مثلاً کله چې په مسيحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ريفورميست و سمونپال کالوين(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ايچ تاوني (۱۸۸۰-۱۹۶۲) په خپل کلاسيک اثر(مذهب او د کاپيټاليزم ظهور) کې سم ويلي دي چې: کالوين د شپاړلسمې پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څهٔ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاريا لپاره وکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسې انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلویښت میلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ یوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استریا کې هم بلې وې او په هر ځای کې یې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ویره ورولوېده چې د ټیټو طبقو رادیکالیزم یې هسې نۀ د قدرت او امتیازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.

یو جرمن مورخ کارل وان روټیک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې ولیکل چې د اروپا تاریخ درې لویې پېښې لیدلي دي: عیسویت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دریو کې عیسایت او مطبعې په اروپا او نوره دنیا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په توندۍ، په چټکۍ او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره یو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه یې کوله.

د اې. ایل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې یې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبیات یې ورکړل، اصطلاحات یې ورکړل، د هغوی مخې ته یې یو ماډل کېښود او د هغوی په لاس یې د پرتلنې یو مقیاس ورکړ. دی د دې انقلاب د سیاسي اغېزو په اړه لیکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سیاسي اصطلاحاتو یوه لویه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات یا له فرانسوي ژبې پور شوي یا د فرانسوي په تقلید جوړ شوی دی.

هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه یې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنیز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.

یو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهیت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلا د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ایران پاچا خپل انقلاب سپین وبالۀ. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات یې اخیست او خونړي وو، سوله ایز ماهیت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ریفورمونو د ایران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ یې ونۀ کاوۀ. امریکایان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه یې د انقلاب په نوم پېل کړه چې دا نومونه به شاید د خپل محافظه کار ماهیت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانیستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسې طبقې وګواښلې او مجبورې یې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغییراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژیمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نویو تغییراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.

موږ دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ویلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ يې قربانيان واوسو، بهتره ده پخپله يې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سياسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه څو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونۀ وځي. دا يو تاريخي حقيقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سياسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څۀ ورکړي دي او په تاريخ، ژبه او سمبولونو يې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځينې آلې او وسيلې لکه تور، سپين او شين درې رنګه بيرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون يو ماډل چې د بشري حقونو اعلاميه، د خلکو حاکميت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوينو کې قانوني نظام، متريک سيستم، په سياسي فعاليتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بنديانو او غلامانو په ګټه انساني ريفورمونه هم يادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د يرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ايډيه مطرح کړه. دغه راز په سياسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سياسي تمايلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پيداوار دي.

دې انقلاب له پيل پيله د اجتماعي حيثيت د برابرۍ لپاره د د ځپل شويو خلکو د هيلو پوره کولو ته متې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار يعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختميدا ارزو بيانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د ستيزن (وطندار) په نوم يادول سمدستي دود شول. وروسته بيا د روسيې په انقلاب کې د همدې دود پيروي وشوه او يو بل ته (ملګری) ويل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان يې اتلان توليد نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهير کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسويان وايي چې دوی د انقلاب د کاميابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د ې انقلاب د نړۍ د خلکو د سياسي شعور په بيدارۍ کې لويه برخه اخيستې ده او په نړۍ يې نورې ډېرې پېرزوينې کړې دي نو نړيوال بايد د فرانسويانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبيرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وايي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډي د مخنيوي لپاره جوړې شوي پولې او پيدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتيجه کې ديکتاتوري ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپليون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت يې وچلاوۀ. خو د دې استدلال مخالفان وايي چې د يوۀ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چليپا وباسي.

دريم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې ريښې لري او د نوي پيل لپاره د ټولو پخوانو اړيکو غوڅېدا اسانه خبره نۀ ده. ماضي په هر ډول شرايطو کې پايېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د يوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سياستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه بايد د انقلاب په ذريعه بدله شي که د ريفورمونو په ذريعه؟ دا يوه مهمه پوښتنه ده. موږ بايد په دې پوښتنه غور وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهیر سره نژدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طریقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وینو.

د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نهٔ و او د حفظ الصحې ضرورت نهٔ احساسېدهٔ، خلکو د ډوډۍ پخولو یا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نهٔ کاوهٔ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخیست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.

په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنیو پېړیو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بایدهٔ کې یې تبدیلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب یو جالب کتاب ولیکهٔ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې یوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبیت یوه وجه دا وه چې اراسموس اروپایانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې یو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګڼل کېدل. اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب ولیکهٔ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حیثیت لرلو احساس پیدا کاوهٔ او غوښتل یې چې ظاهري بڼهٔ او خویونه یې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طریقو ته په ژور نظر وکتل او دا یې وښودله چې دا طریقې باید د نویو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلا دهٔ وویل چې ډوډۍ باید په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې یې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دهٔ دا نصیحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وړ سترګو غوندې یرغل مهٔ کوئ.

د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نهٔ وو. په دسترخوان به معمولا ګوته په شمار کاچوغې ایښې وې چې ټولو مېلمنو په شریکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وویل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بیا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ایکې یو لوښی ایښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټېټاوهٔ او د غوښې ښه ټوټه به یې ور اخیسته. ځینو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځینو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به یې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غیرمهذبو، عجیبو، غریبو عادتونو لاس په سر شي. دهٔ یادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مهٔ خورئ چې اروا وړې به ښکاره شئ. یاد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولهٔ پاکه او تشه کړئ. ځینې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور یې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځینې نور بیا د خوړلو په وخت شونډې له یوبله بېلې ساتي، له خولې یې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولهٔ څښل او خوړل نهٔ کېدونې ده او نهٔ خوندي طریقه.)

په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نهٔ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ایښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وینځل ځکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصیحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره باید

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې له ګوتو استفاده وشي. احتياط پكار دى چې ګوتې ونۀ شتل شي او نۀ په جامو پاکې شي. دۀ ليکلي دي چې دا د ادب تقاضا نۀ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بيا په کتغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نيسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښۀ دي. دى وايي په ژر ژر او بې بريکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبيت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پيدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځينو نورو ليکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طريقو کتابونه وليکل. دوی په دې اړه ځينې داسې جالبو نتيجو ته رسېدلي دي:

١- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

٢- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک يې د خوکانو په شان دی.

٣- ځينې کسان هډوکي چيچي او بيا يې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

٤- د څښلو لپاره به جګ په سر نۀ اړوي.

٥- هغه خوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي يا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربيه نۀ لري.

د منځنيو پېړيو په اروپا کې د دستمال رواج نۀ و، خلکو به خولۀ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د روميال استعمال اول په ايټاليا او بيا په نورو اروپايي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لويي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو لېوال شول او دستمال د ښه کلتور يو علامت شو. تر ١٧٠٠ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپيدا شوې، نو سخت دريځو مسيحيانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امريکا مورخانو او سياستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته يې خپله خبره بدله کړه، هغې ته يې د امريکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپير دی: د ازادۍ جنګ د يوۀ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د يوۀ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپير په نتيجه کې پېښېږي او يا داسې وي چې د ټولنې ځينې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ايز نۀ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شايد د استعماري قدرت ميراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي ميراث چليپا ايستل کېږي او ځای يې له انقلابي ايډيالونو سره سم نوي جوړښتونه نيسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپيرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امريکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتيجو يې د اروپا او امريکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه يوازې محترمه بلکې رومانتيکه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه او په ټولنه کې يې د چټکو تغييراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه. امريکايي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امريکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برى په بې عدالتۍ او استبداد باندې برى بولي. د امريکا نامتو مورخ بنکروفت، د امريکا ازادي د ديموکراسۍ او ازادۍ کاميابي يادوي او د خداى له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکى يې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امريکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف يو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د ديموکراتو يو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شريک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې يې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څه چې دوى له ازادۍ غوښتل هغه د دوى په ګټه نه وو. د يوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د ليکلو په مقصد راغونډ شوي ليډران، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې يوازې د خپلو شتو او جايدادونو له ساتلو او ژغورلو سره يې دلچسپي وه.

موږ دغه حقيقت د توماس پين له غيابه معلومولى شو، د هغه چا چې کامن سينس يې وليکۀ او ليکنو يې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوى سياسي شعور پيدا کړ. دغه راز د لوى انقلابي ليډر جان هن کوک او مبلغ سمويل ادام له غيابه پوهېږو چې کيسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول. دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوى اکثريت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو، بانکرانو او د لويو کاروباريانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوى خوبونه رشتيا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وويل د امريکا د آيندې لپاره يې د دوى طرحه منعکسه کړه. مثلا لوى ملاک چارلس پينکني وړانديز وکړ چې يوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دى چې يو لک ډالره ولري. يوۀ قانونپوه جيمز موري ميسون وويل چې موږ تر حد زيات ديموکرا ت شوي يو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوى له عوامو وېرېدل او ويل يې: عوام د فکر او دليل خلک نۀ دي. د حشرو غوندې دي، يو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چيچل کوي.

دلته داسې عقيده هم وه چې عوام يې د ديموکراسۍ لايق نۀ بلل. د نيوانګلينډ يوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته وليکل: موږ بايد د يوۀ اصل په حيث دا حقيقت ومنو او ملاتړ يې وکړو چې حکومت له خلکو سرچينه اخلي خو خلک بايد په دې وپوهوو چې دوى په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتيجه دا راووته چې د امريکا نوى اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتيب او تنظيم شو. دا د محافظه کارو يو برى و، ځکه خو ليبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرين دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لايحه (بيل اف رايټس) نه وه. په وروسته دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترميمه وشول چې د عبادت، بيان، چاپ، غونډې، ډله ايزې غوښتنليکنې او وسله ګرځولو په شمول ځينې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرناند براډل ليکي چې: په ټولنه کې د امتيازونو په تېره بيا د شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نهٔ پیدا کېدهٔ او بلکې هڅه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانیستې وي. د امریکا په څېر یوهٔ لوی او کرار ملک کې دا په یقین سره اسانه چاره وه.

په نتیجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۷-۱۷۸۶ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون یو مثال دی چې یو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتیو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوهٔ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوهٔ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به یې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پیسې د خپل پور په بدل کې تر لاسه کوي.

شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.

د امریکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نهٔ عوامو ته. سیاسي تغییر یوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصیب شوه چې پخوا یې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره یې د دغو امتیازونو شریکول نهٔ غوښتل.

بې پرونه دنیا

اروپایانو چې امریکا پیدا کړه دغه موندلې لویه وچه یې نوې دنیا وبلله. د نوې دنیا په کلمه کې یوهٔ نوي عصر او د بشر یوهٔ نوي ژوند او نوي پیل ته هم اشاره وینو.

دا لویه وچه له پخوانۍ دنیا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالامال وه، بېله تصور شوه. نوې دنیا ته لېږدېدلې او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتولیک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنیا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نهٔ زغمل کېدلې، نوې دنیا د خدای لورېینه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځینې داسې وګړو د امریکا مخه وکړه چې د ښهٔ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تیار وو. دغه ټول کسان چې د یوهٔ نوي ژوند د پیلولو په نیت امریکا ته راغلي وو، ماضي ته یې په بده سترګه کتل.

دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نهٔ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظریاتو یا اجتماعي حیثیت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې یې ترخې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوي دنيا کې يو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. موږ د مهاجرو دا اندېښني او نظرونه د هغوی د سياستوالو او ليکوالو په ويناوو او ليکنو کې ليدلای شو.

مورخ آر. ډبليو. بي ليويز ليکي چې: زموږ ملي تولد د يوۀ نوي دوران پيل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نويو راغليو کسانو لويه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امريکا د ولسمشر په توګه يې هم کار کړی دی، يو ځل ويلي وو چې د امريکا نن بايد له پرونه داسې بېله شي لکه امريکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ بايد هر نسل يو بېل ملت وګڼو او مرۀ بايد په ژونديو باندې د حکومت کولو اجازه ونۀ لري.

سوال دا دی چې نوې دنيا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې يې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند يوه برخه وګرځوي؟ د دې شي يو دليل دا و چې امريکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځورېدلي او ځپل شوي غريب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نۀ الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هيسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آيندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوۀ چې د دوی لاري ځاري.

ماضي يوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس يې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل ونسب ممتازو طبقو ته د نصيب او رسالت احساس ورکاوۀ او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غليمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنيا کې د خپل ژوند د ښۀ کولو يا د اجتماعي دريځ د لوړولو لپاره د پرون تصديق ته اړتيا نۀ وه نو نويو راغليو د کاميابۍ لپاره په خپل لياقت و زحمت تکيه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل ونسب باندې ويارکولو ته ضرورت نۀ و. د دغو خلکو د حيثيت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذريعه ټاکل کېده له ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس يو تاريخ ضد تمايل رامنځ ته کړ. هغه څۀ چې انګرېز مورخ جې. ايچ. پلمب(۲۰۰۱-۱۹۱۱) د اروپا په باره کې کښلي د امريکا له حال سره ښۀ سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستلجيا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقيقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنيو امريکايانو چې پرون د ځان لپاره بې فايدې وليد نو خپل نوی ژوند يې په يوه سپينه دړه، بې له دې چې شاته وګوري، پيل کړ.

له ماضي سره د ميرخي بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپايي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امريکايانو د خپل هويت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پياوړی و او د امريکا سياستوال و روښنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي رېښو له غوڅولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.

همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوې بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوې نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوه.

اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نه ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.

ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نه وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونه تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ويني او نن يې په لټۍ تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او نوي څه د ايجاد لپاره نه بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.

د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نه وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نه لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نه مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.

خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نه ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوې بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه وواياست چې مخ په زوال و، د فيوډالي طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.

که څه هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدۀ. دې کلتور د ډېلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوۀ او په ټولنه کې يې عزت کېدۀ.

کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وکول، د هندي اشرافو غونډې یې حرمونه جوړ کړل، فارسي او اردو ژبې یې زده کړې او ځینو خو یې ان په دغو ژبو کې شعرونه وویل. دوی د ځایي خلکو غونډې جامې واغوستې او چلم یې وڅکاوهٔ. دا د یوهٔ نوي انګرېز- هندي کلچر پیلامه وه.

کله چې له میرټ څخه د ۱۸۵۷ په مي کې باغي سپاهیان ډیلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ کې ودرېږي، د ښار اوسېدونکو دغه ګډوډي خوښه نهٔ شوه. د ښار باکلتوره خلکو ته دا سپاهیان غیر مدني او غیر مهذب کسان واښېدل. د مغولو د څو پېړیو له زاړهٔ کلچره ناخبره توپکیانو ډیلي ته له راتلو سره سم، د سرې کلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې کړل. دوی اشرافو یا امپراطور ته لازم درناوی نهٔ و زده. دوی په لنډ وخت کې هغه ټول ارزښتونه برباد کړل چې د اشرافیت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښکر په موجودیت کې هغه سوچه اردو بې اهمیته شوه چې په سرې کلا او درباري کورنیو کې خبرې ورباندې کېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سیاسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځکه چې د امتیاز او هویت وروستۍ نخښه یې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاویتوب مبتلا کړل او د خپلو اقدارو او کلتور په ساتلو کې یې خپله بې وسي د سر په سترګو ولیده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونیو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسکرو یو مخیزې وژنې وکړې، په ښځو یې تېري وکول او د ښاریانو شتهٔ یې لوټ کړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو یوازې د خلکو په اعدامولو او لوټلو اکتفا ونه کړه بلکې د ښار د تخلیبي حکم یې وکاوهٔ. دوی د ښار ودانۍ په سیستماتیک ډول ونړولې. سره کلا یې په عسکري قشلې بدله کړه چې د هغې کلتوري او اجتماعي اهمیت ورسره ختم شو. په جامع جومات کې عسکرو واړول. د ډیلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاوده بازارونه سارهٔ شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهیر دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې کاږي چې له کابل دروازې رانیولې تر سرې کلا او له جامع جوماته تر ډیلي دروازې پورې، د بیلاقي بېګم د کوڅې، د خانم کا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حویلۍ په شمول په زرګونو کورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونکو یې دواړو د بغاوت بیه پرې کړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند کې خوارهٔ وارهٔ شول. د ښار لیکوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ویونکي، نڅاګر او سازنده ګان د تاریخ په غبار کې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سکوت کې یې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه ورکړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لکه څنګه چې وو هغسې نه شوای بیانولی. له هیچا سره دا جرات نه وو چې د لیدلي ناورین حال تېر کړي یا یې ولیکي خو وروسته بیا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او میر مهدي مجروح په مرثیو او ویرنو کې له ټولو جزییاتو سره منعکس شول.

تاریخ راته وایي چې له هرې لویې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت یا بلوا وروسته، نه یوازې کلتوري او اجتماعي ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې سوله او نيکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د ويار ذريعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپير کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پيسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډ ېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانيانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم داسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزاده ګان او د کورنۍ غړي يې له سرې کلا راووتل، ځانونه يې بې وسه او بدمرغه وليدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه يې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړيتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ويشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنيا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځينو مغولو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه معلومات او کيسې راټولې کړې، د هغو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه چې پاتې ژوند يې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوهٔ. د حسن نظامي په ليکنو کې يوه انساني تراژيدي او دغه راز د يوهٔ کلچر د مړينې مرثيه لولو. د ۱۸۵۷ پاڅون د يوهٔ ښار ځانګړنې او کلتور له منځه يووړل.

چنګېزخان

دا د تاريخ د بهير يو ه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګند ېږي، په تاريخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی يا ببخې هېرېږي او يا که کوم ملت يا اجتماعي ګروپ د خپلو سياسي يا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتيا ورته پيدا کړه نو يو ځل بيا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو يوه نوې څېره چې په نوي چاپېريال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو دېرشو ملکونو په لاندې کولو سره يې خپل قام د ګمنامۍ له تيارو راوايست او د شهرت و افتخار منارو ته يې ورساوهٔ، همداسې يو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې يې نيولې، د هغوی ښارونه يې ورانول، کتابتونونه يې سوځول او ولسونه يې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غليمانو يې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم ياد شو.

د منځنۍ اسيا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړيو پېړيو ټول کړي معرفت په تباه کېدو يې ساندې وويلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوهٔ او له ځانونو سره يې د مغولو د بې رحميو کيسې يووړې. د سلطنت په پېر کې د د غو سيمو ځينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک يې د مغولو په لاس له يو مخيزو وژنو او ورانيو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنګېزه يو داسې بې رحمه، وحشي او وينو ته تږی بنيادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته يې نهٔ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنګېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه ميلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنګېز يو خدای ګوتی، يو فوق العاده انسان او يو لارښود شو چې دوی يې نه يوازې شتمن بلکې په تاريخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنګېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دهٔ اولادې د دهٔ په لويه امپراطورۍ باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و . دې امپراطورۍ يو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بيا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنګېز د شهرت زوال هم پيل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسيا کې نوي سياسي تغييرات راغلل او امير تيمور (۱۳۳۶- ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنګيز نوم او کارنامې يو ځل بيا په ځلېدو شول ځکه امير تيمور د خپل نوي اقتدار مشروعيت ته اړتيا لرله او دهٔ د چنګېز په کورنۍ کې د وادهٔ په کولو او ځان ته د ګورګان (زوم) په ويلو سره دغه مشروعيت تر لاسه کړ. دې کار د چنګېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسيا د خلکو په ذهنونو کې د يوهٔ فاتح په توګه پاتې و، د يوهٔ لوی اتل او اثرناک ستوري په حيث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنګېز خان ته د تيمور د وفادارۍ دود جاري وساتهٔ. دغه هندي واکمن په دې وياړېدل چې د چنګېزخان د قوانينو ساتندوی دي او ادعا يې کوله چې د هغهٔ ميراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنګېز خان جوړه کړې امپراطوري ټوک ټوک او د دهٔ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه يې ورباندې کول. د چنګېز خپل وطن يو ځل بيا په يوهٔ غير مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسيې او ورپسې شوروي اتحاد ته په ګوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منګوليا د يوهٔ خپلواک هېواد په توګه راڅرګنده او د خپل ورک تاريخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنګېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منګوليا خلکو ته د يو پياوړي تاريخي او ملي هويت الهام ورکړي. اوس عالمان لګيا دي د څهٔ نا څهٔ انساني څېرې د لرونکي لايق او ماهر چنګېزخان د تصور په جوړولو کې له منګوليا والو سره لاس کوي.

په دې وروستيو کې جک ويدرفورډ په چنګېز خان باندې خپل خورا عالي تحقيق خپور کړ چې، چنګېز خان او د نوې دنيا جوړېدا ، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فيوډاليزم تارومار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود يې د لياقت په اساس مقررولو ته اهميت ورکړ، په خپل رعيت يې تر وسه وسه کمه ماليه ولګوله او طبيبان، روحانيون او عالمان خو يې د ماليې له ورکولو بښخي معاف کړل. شکنجه يې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه يې ورکړه. د پوستې او احصايې د يوهٔ نظام بندوبست يې وکاوهٔ. پلونه يې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه يې سره وصل کړل چې سوداګري وغوړېږي، او د ياسا په نوم قانون يې نافذ کړ چې خپل ملت مطيع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنګېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې اينبی چې د سر په سترګو وليدل شي. دهٔ نهٔ انځورګرو ته اجازه ورکړه چې انځور يې وباسي او نهٔ يې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه يې سازه کړي. چنګېزپه کومې سکې، ډبرې يا يادګاري څلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کيندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په يوۀ پټ ځای کې خښ شو. ويل شوي دي چې د دۀ د ښخېدو د ميدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اتۀ سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

څرنگه چې د چنگېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ويدرفورد ليکي چې: چينيانو هغه د ستومانو سترگو د يوۀ مهربان بابا په بڼه چې نرۍ قبضه ږيره لري، ترسيم کړ. دا د يوۀ قهرجن، بې رحمه، مغول جگړه مار تر انځور د يوۀ چورتي، چيني حکيم تصويرته ورته دی. په يوۀ ايراني مينياتور کې چنگېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپايانو بيا هغه د يوۀ بشپړ وحشي بنيادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنگې څېره او تېزې خونکارې سترگې لري، انځورکړی دی.

خو د منگوليا د خلکو لپاره چنگېز يو ملي اتل دی. څرنگه چې د دۀ تصوير نشته نو په منگوليا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړه وو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شايد د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنگېز په اړه يو نوی تاريخي انځور چې د اسنادو په اساس يې يو ملي اتل ښيي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستيو کې لرغونپوهانو د چنگېز په اړه د لازياتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پيل کړې ده. که داسې وشول نو د منگوليا ملت به په هغه ځای د يادگار ځلې ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانيونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووينځي. عادي خلک هم مجبوربېدل چې معبد ته تر ننوتو، يا لرغونو خدايانو ته تر سوغات ورکولو او يا مقدسو شيانو ته تر لاس وروړلو دمخه بايد ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانيونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووينځي. البته، د برونز د زماني په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پياوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کيندنې را ښيي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته يې خورا توجه کوله.

په موهنجوديرو کې د هر کور يو حمام و او يو يې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار يو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعايرو لپاره و.

لرغونپوهانو د يونان په کريټ جزيره کې د پاچا مينوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنگ ته يو حمام موندلی چې تر ميلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ويدي عصر کې هنديانو د ختې يا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام يوه پايله دا وه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

څرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلې شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. څرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځني ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې ورووینځلې ځکه په شپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېریدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لړلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۰۵-۲۸۴) په قیمتي مرمرو ښکلی شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټېسټانو مجسمې او انځورونه ایښې وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې ساري ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فليسوفانو سره يې خبرې کولې، ډرامې يې ليد لې، او له موزيکه يې خوند اخيست.

د روميانو به هيڅوخت بيړه نه وه چې ژر حمام وکړي. دا يو پوره اوږد پروسيجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتياوو او خوندونو استفاده وکړي. دی بايد په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وينځلو لپاره له بېلو بېلو خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دۀ خپل بدن غوړاوۀ. شتمنو روميانو له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران يا غلامان يې د دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په يوه بجه پرانيستل کېدۀ او د ماښام تر تيارې پورې به پرانيستی و. ځينو روميانو به کری ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه به يې په مختلفو لوبو يا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

روميانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نيول شويو ملکونو کې يې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت راغی چې له روميانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نۀ وو. دا هغه وخت و چې روميانو د نيول شويو ملکونو په غلامانو او شتمنيو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصيت

د شخصي ملکيت له رواجېدو سره د وصيت ليکلو دود پيدا شو. ورپسې بيا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکيت ورسره خوندي پاتې شي.

څرنګه چې د کورنۍ يا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدۀ نو کله کله به د نارينه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچايانو او اشرافو څو ښځې کولې. خو که به تر يوۀ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه يوه په نصيب وه چې زور به يې ډېر و.

اروپايانو د کورنيو جګړو او لانجو د مخنيوي لپاره داسې قانون جوړ کړ چې ميراث يوازې مشر زوی ته رسېدۀ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل.

اروپايي سلطنتي کورنيو د دې قانون پيروي وکړه چې په نتيجه کې يې د پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي سلطنتونو کې چې د ميراث داسې قانون نۀ و د متوفی پاچا وصيت ته ځيني وخت توجه کېده او ځيني وخت بيا سترګې ورباندې پټېدې. نو د سلطنت د ځای ناستۍ موضوع يا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او يا د تخت وتاج د ټولو مدعيانو د ختمېدو او يوې خواته کېد و په بڼه.

د هند د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د پاچا د وصيت د نه منلو ډېر مثالونه پيدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دۀ لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

رضیه دې د دۀ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو یې وصیت ونۀ مانۀ او د هغې د ورور ملاتړ یې وکاوۀ. په دې خو موږ ټول خبر یو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۷۰۷-۱۶۵۸) څنګه خپل پلار بندي کړ او خپل وروڼه له مخې لرې کړل. په هند کې سیاسي وصیت یا د تورې په زور او یا د سازباز په مرسته عملي کېدۀ.

د صوفي بزرګانو د وصیت کیسه بیا یو څۀ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نۀ نومول کېدل خو وروسته بیا د سجاده نشینو طبقه پیدا شوه چې د پیر یا شیخ د وراثت دعوه یې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه یوازې د دۀ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دۀ په مسند کېنښي او معنوي لارې ته یې ادامه ورکړي. خو که د پیر وارثان به زیات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ییزه نۀ وه.

د واکمنو د وصیت یو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۳۰-۱۵۲۶) خپل ځای ناستي همایون ته وصیت وکړ چې په هند کې معبدونه مۀ ورانوه او غوبې مۀ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دۀ همایون ته د مذهبي زغم د پالیسي توصیه کړې وه.

نالیکلې او ژبنۍ توصیې د وصیت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړیو او یا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دۀ ځینې ارزوګانې د دۀ له مړینې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همایونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښۀ چلند وکړي. همایون د پلار ومنل او تاوان یې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جایداد د بېلولو وصیت هم کېدۀ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنیا کې د خپل خیر

خیرات اجر وویني ، د خپل جایداد یوه برخه جوماتونو ، کلیسا ګانو ، معبدونو ، یتیم خانو یا د تصوف د کومې طریقې د مرستې لپاره بېلوله. وصیت په ټولنه کې د بدلېدونکې تمایل ښووندوی هم دی. د فرانسې یوۀ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي یا غیر مذهبي او سکیولر تمایلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصیتونه لوستي دي. دۀ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتیجه واخیسته چې په منځنیو پېړیو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ایمانداری د ثرګندولو لپاره د جایداد لویه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکیولریزم په خپرېدو سره تمایل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعلیمي ادارو او خیریه موسسو ته د خپل جایداد یا پیسو ورکړه پیل کړه.

په دین باندې بې ایمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنیا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنیا د چارو د بهترۍ لپاره د جایداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمایل لوی اغېز وینو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنیایي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقریبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې ادارې او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پیسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنیو پېړیو تمایل وینو او تر دنیایي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زیاته ده.

د یادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصیت له ټولنې سره د هغۀ دلچسپي ښیي. دی په خپل وصیت کې د خپلې کورنۍ په غړیو سربېره، یوه ټاکلې اندازه پیسې د بمبۍ او علیګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پیسې ورنه کړای شوې. د دۀ په وصیت سترګې پټې شوې او دا پیسې نورو ادارو ته ورکړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګدایي په تاریخ کې

زموږ کوڅې او بازارونه له ګدایانو ډک دي چې د خیرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته یې را رسولي یو. خو ګدایي نوې ښکارنده او پدیده نه ده. موږ په ټول تاریخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غریب تر منځ واټن پکې زیات و، ګدایي وینو.

هغوی چې شتمني لرله، نه یې غوښتل چې نور پکې شریک کړي او هغوی چې بېوزلي وو، د نورو په اضافي شتمنۍ کې یې خپله برخه غوښته. نو په حقیقت کې ګدایي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سیاسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک یې د روزي له ګټلو محرومول، را ځرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه لیدله نو یا به یې بل ته لاس ونیو او ګدایي ته به یې مخه کړه او یا یې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولاً په بېلو بېلو زمانو کې د ګدایانو فعالیتونه او په دغو فعالیتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

ولیکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاریخ کې د ګدایي بدلېدونکی حالت انځور شي.

په منځنیو پېړیو کې هم په لویدیځ او هم په ختیځ کې ګدایان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې یې درناوی کاوه. سوالګرو ته د ډوډۍ یا پیسې ورکړه د دیانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستایل کېدله. عقیده دا وه چې خیرات ورکوونکی به په بله دنیا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسیت پوهېدل نو د صدقې د تر لاسه کولو لپاره به یې د دین لمن نیوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خیر ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به یې ورته ویل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېینه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له یو بل سره د پیوستون او ګډون احساس پیاوړی کېږي، لا زیاته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړیو پېړیو راهیسې را راوان دی. لویو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به یې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوه. پاچایانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابوالفضل په آیین اکبري کې د اکبر پاچا په اړه لیکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پیسې موجودې وي او چې اعلیحضرت هر ګدا وویني نو خامخا مرسته ورسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنگه چې سوالگر بې شتو و او د دنيا د گټلو لپاره يې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان گڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالگرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به يې سوالگر ته د احترام له مخې فقير (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د يوازې يوې ورځې خواړۀ لري)، بابا (پلار يا بوډا)، او ساين (ښاغلی) ويل شوي دي. ځرنگه چې دوی له ټولو دنيايي مسوليتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوۀ نو ډېرو کسانو يې د ژوند حسرت کړی دی. رابرت کراولي په ۱۵۵۰ کې يو شعر ويلی چې زموږ له چاپېريال سره اوس هم سمون خوري. دی وايي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو گدايانو اوږدې خبرې واورېدې.
د دوی د لېنگيو د زخمونو په ليدو سترگې ځورېدلې. په هغۀ سارۀ ژمي کې دا يوۀ وويل چې خدای عادل دی چې داسې يې پيدا کړي يو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي گدايانو سربېره ځينو مذهبي ډلو هم د گېډې د مړولو لپاره گدايي کوله. په مسيحيت کې د فرانسيسکن او دومينيکن د مذهبي فرقو پيروان همداسې وو. دوی به گدايي کوله چې تکيه يې په ټولنه وي او له حکومت او کليسا مستقل پاتې شي. په بودايانو کې بهکشو داسې ملنگ دی چې دروازه په دروازه گرځي، گدايي کوي. ان د تايلنډ د بودايي ملک پاچا په کال کې يو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خيرات غواړي.

د دې کار دوه دليله دي. يو خو ملنگي په انسان کې خاکساري پيدا کوي، کبر ته يې نه پرېږدي، بله دا چې د دنيا مال و مزو چرچو ته په شا اړولو سره بنيادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترگه گوري او ملنگان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز گدايي د دې سبب کېږي چې ملنگان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنگانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سياسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکيولريزم د زياتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړينې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره دړې وړې شو، د گدايي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغيير راغی. د مذهبي عقايدو په سموالي باندې شکونو د گدايانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو وليدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېيل کېدۀ او کله نا کله خو به يې وهل خوړل. د ځينو سيمو خلکو خپلو ښارونو ته د گدايانو په ورتلو بنديز ولگاوۀ. ځينو نورو ښارونو د گدايي خلاف قوانين وضع کړل. د اروپا په ځينو برخو کې د گدايي مستحقو کسانو ته لايسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خيرات غوښتلو اجازه هر چا ته نۀ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنيادم لپاره کار لازمي وگڼل شو، گدايان د ټولنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوړو پېټيي وګرځېدل. دوی یا بندیخانو ته واستول شول او یا په کار ځایونو کې ایسار شول. دغه وخت د خیر او صدقې ټول مفهوم بدل شو او یوه سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس یو څوک لټ او تیار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خیرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پیدا کړای شي. صدقه نوره غیر مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدایي ته د مذهبي عقایدو په رڼا کې لیدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دین لمن نیسي او د خیرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سیمه کې ګدایان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زورورې وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته یې د واک د خاوندانو پام ورواوړي او په اوارولو کې یې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طریقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو یوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذریعه وه. د دهرما دود داسې و چې زیانمن شوي به د زیان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به یې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او یا ترې راووځي. محاصره به د زیانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا یو سوله ایز او د عدم تشدد میتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نه اخیست، بلکې خبرې اترې به یې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بیا په پوځیانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېده او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه لیده د دهرما لاره به یې خپله کړه.

د دهرما دود په نوي زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګیراو په نوم په نوي شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سیاسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طریقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خورولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګېراو نور د سياسي حقونو د ځرګندولو خامخا سوله ييزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاريخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طريقه د هرتال وه. څرنګه چې په براعظمګۍ کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به يې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کليو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخيسته او دوکانونه به يې بندول. حکومت چې به دا حال وليد نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سياسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دوديزه او پخوانۍ طريقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته يو تغيير راغی. اوس د سياسي ګوندونو فعالين د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامياب کړي او د خپلې ډلې زور وښيي. کله کله وينو چې دوکانداران او کاروباريان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د يوه ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحاديې او سنډيکېټونه د فابريکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طريقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابريکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابريکې ته داخل شي. په اوله کې د فابريکو د کارګرو کاربندي غير قانوني وبلل شوه او صنعت کارو يې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذريعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحاديې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امريکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اويايمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دويم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحاديو باندې د بنديز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غير سياسي شوې ده نو د محصلانو ځينې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعليمي نظام د ريفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د يو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د ځرګندولو يوه بله ذريعه بايکاټ ده. د دې کلمې په تاريخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آيرلنډي بزګرانو او د ځمکې اجاره دارانو د پروټسټانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. زمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه.. آيرلنډيانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د ځمکې اتحاديه) جوړه کړه او ويې پتېيله چې هر ځمکه وال که بزګر يا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نومړي ملاک سره رابطه غوڅوي. له دې فيصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې ځمکې کرونکي يې وشړل، کپټين بايکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوڅه کړه او اوس د بايکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پيمانه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سياسي شعور دپيدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلاميو او بروشورونو د ليکلو او وېشلو له لارې هم فعاليت کوي. له دې ميتوده د امريکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سياسي پامفليټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امريکا په خلکو کې د ملت پالنې روحيه پيدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم يو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف يې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخيست. حکومت چې د دهٔ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دهٔ په کور يې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مي په دولسمه نېټه يې ونيو. په دهٔ باندې د خيانت تور ولګېدهٔ خو محکمې خوشي کړ او خلکو يې تود هر کلی وکاوهٔ. د بريتانيا حکومت له دې ذريعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پاليسۍ ته مخه کړه. خو دې پاليسي د پامفلېټ ليکلو حرکت ونه دراوهٔ او بې له دې چې ورو شي ادامه يې وموندہ.

د خلکو د سياسي او اجتماعي تحرک لپاره يوه بله ذريعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سياسي فعالين د خپلو رايو د بيانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه ليکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سياست

د لرغوني يونان ښار- دولتونو چې د ديموکراسي، اوليګارشي او موناركي نظامونو لومړۍ تجربې کولې نو له سياسي ګډوډيو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لويه پيمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سياستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سياستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سياست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدهٔ غواړي، درغلۍ ته زړهٔ ښه نکړي.

موږ داسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلا وطنۍ سزا نهٔ يوازې بدنامو او بې اعتباره شويو سياستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم ليدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته يې خطر پېښاوهٔ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس يې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جوليا جلا وطنه کړه. د جوليا ليبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدهٔ.

يو بل مثال د نامتو شاعر اويد دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اويد مينې له هغو اخلاقي پولو تېرى کاوهٔ چې د روم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسونکي شاعرۍ څخه د اويد د راګرځولو بله لاره ونه ليده، جلا وطنه يې کړ.

د اګوستوس دغه پيل کړي دود ادامه وموند او د دۀ ځاى ناستو، نامتو فيلسوف سنيکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو يې نيوکې کولې، له رومه وشاړه. سنيکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموندله خو بيا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دۀ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاريخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلى شو. حضرت ابوذرغفاري ته وويل شول چې له وطنه ووځي. دۀ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نيوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. يو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځينې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه يې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وايو، خو بل ډول يې اختياري ده. داسې چې ځينې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نه ويني او يا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولاى، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنيو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سياسي نظريو او انقلابي فعاليتونو په خاطر نه يوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجيمه هم وشړل شو. په اخر کې يې په انګلستان کې سياسي پناه تر لاسه کړه او پاتې ژوند يې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ يو بل مهم کس د استريا صدراعظم ميترنيخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې يې پناه واخيسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سياسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم يې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سياسي دلايلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسيې د تزارانو په استبدادي دور کې ځينې سياستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سياسي فعاليتونو ته ادامه ورکړاى شي. لينين او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسيې ووتل او تر هغو پورې کله په يوۀ او کله په بل اروپايي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړيوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پيلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هيټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ايډيالوژۍ په اساس اداره يې جوړه کړه نو يو شمېر ساينسپوهانو، مفکرانو، ليکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لويو پروفيسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو روڼاندى ژوند مړاوي شو. ځينې جلا وطنه جرمنيان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانۀ شول خو متحدانو نامتو ليکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لويديځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختيځ جرمني کې ديره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او راديکالو کسانو چې په هېواد کې يې د خپلو سياسي فعاليتونو د ادامې په مخ کې خنډونه ليدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه ليډران اروپا، اسيا او امريکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف يې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسيا، افريقا او لاتينې امريکا هغه سياستوال، روڼاندي او فعالان چې مستبد رژيمونه ګواښي، يا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او يا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهير مخه يوازې په ديموکراتو ټولنو کې نيول کېداى شي ځکه ديکتاتوران او مستبدان هيڅ ډول اپوزيسيون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاین او اتل

تاریخ اکثره وخت د نشنلیزم تر اغېز لاندې لیکل کېږي. تاریخ د اتلانو او خاینانو له کیسو ډک دی. نشنلستې تحریکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتیا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل یې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاین نوم ورکول کېږي او د ملت د غلیم په توګه یې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاریخ په ناسیونالستي تعبیر کې وینو. د سند د تاریخ ناسیونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سیمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم یې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستایي او محمد بن قاسم د تیریګر او یرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاریخ کې هشو شیدي (چې نوم یې هوش محمد شهید شو) د یوې اتل په څېره کې وینو چې د ډبې په جګړه کې یې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سیت نوامل یو خاین راښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نیولو کې همکارو.

په حقیقت کې د تاریخ دغسې تعبیر د اوسني سیاسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلستې د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سیاستوال خاین بولي چې د مرکزي حکومت د پالیسیو ملاتړی دی.

کمیونالیزم (د مذهب او توکم په بنیاد سکتاریزم، فرقه ګرایي) یو تیوریکي چوکاټ دی چې د قومي یا مذهبي هویت د نوي تعبیر لپاره، تاریخ د خاین او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کمیونالیزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاینان او اتلان د تاریخ له پاڼو راو ایستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته یې ماته ورکړه او په هند کې یې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګیالي وبلل شول او د دوی په پوځي بریاوو هندي مسلمانان وویاړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شیوا جي د زړه ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته یې له لاسه وتلی ویاړ بیا ور په نصیب کړ.

وروسته بیا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاریخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلایف، ورن هسټنګز او کارنوالیز وینو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټیپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عیاشو، متعصبو، او نالایقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وایي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل یو منطقي او معقول کار و چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاریخ ولیکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغیانو سره وجنګېدل او هغوی ته یې ماته ورکړه. نیکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنایت کارو او خاینانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د جانسي سيمې واکمنه) ، بېگم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منگل پنډې او عظيم الله د انگرېزانو په خوښه ليکل شوي. دې تاريخ کې د خاينانو ځای ومونډ. خو د نشنلستې غورځنگ په دوران کې او د براعظمگۍ له ازادۍ وروسته، کيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته ورکړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي کسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جگړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصرې په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليکونه چې د باغيانو د کمزورۍ په اړه معلومات پکې شته، خپارهٔ کړي دي. دغو معلوماتو له انگرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وکړه. حکيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوهٔ کوربه چې په منظم ډول به يې انگرېزانو ته معلومات ورکول، د باغيانو له مقصد سره جفا کړې او ان (د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انگرېزانو سره يې مرسته کوله چې گوندې د دې زوی په تخت کښېنوي.

دا رنگه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وگړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړهٔ ښه کوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده گۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو کسانو له خپل ملک يا واکمن سره خيانت کړی دی. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وکړه او د شرقي هند د کمپنۍ په لور ودرېد. دی د کمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنگال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دی ژر له کمپنۍ مايوسه شو ځکه انگرېزانو يې د اقتدار درناوی ونهٔ کاوهٔ او چې بې فايدې يې وليد د دهٔ ځای يې مير قاسم ته ورکړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وکاوهٔ. ميرصادق په دې تمه و چې انگرېزان به ښه انعام ورکړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي کورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د دهٔ کورنۍ ورته تر ځان ټيټې ښکارېدل او د ټيپو سلطان د حکومت د ړنگولو لپاره يې د دهٔ له غليمانو سره مرسته وکړه.

ځينې کسان د کسات اخيستلو لپاره هم خيانت کوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور کورنۍ د واکمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوی يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هيره نه کړه او چې فرصت په گوتو ورغی، له انگرېزانو سره يې همکاري وکړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې موږ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلای شو چې هلته ديکتاتوري وي او له خلکو سره ستم کېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې کسان غوره گڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وکړي او پيسې وگټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په کراره تېر کړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پېلوټ دی چې د ۱۹۶۷ د جگړې تر پيلېدو دمخه يې ميگ الوتکه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېگ الوتکو د تخنيک په اړه پوره معلومات ورکړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جگړه کې استفاده وکړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنت په تاریخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وايي چې ديوالونه ورنه تاو دي، د ميوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارينه پکې له يو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.
په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وايي، او يا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.
د يونانيانو، يهودو او عيسايانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. يو ګومان دا دی چې وو نه وو يو وخت په همدې خاورينه مځکه باندې زرينه زمانه وه. په زرينه زمانه کې وګړيو له يو بل سره نۀ جنجال کاوۀ، نۀ رقابت، او نۀ يې له يو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارينه وو بې کړپه، خوشحاله ژوند و. د خوړو پريماني وه. راچاپېره طبيعت له رنګونو او ښايستونو مالامال و. د انسانانو په ټوليزه او شريکه حافظه کې د طلايي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند يې کاوۀ، سرې ساوې باسي.
د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په مځکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوۀ.
دريم تصور جنت د اليزې د ميدانونو (اليزين فيلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنيايي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرينې زمانې په اړه رومي شاعر هيسيود وايي چې په هغه وخت کې انسان: د خدايانو غوندې په بې غمه زړۀ، بې زياره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.
افلاطون په خپل کتاب (سياست) کې زرينه زمانه د کرونوز (په يوناني اساطيرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د دۀ په وخت کې پيدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه ياده کړې ده چې هلته: د مېوو پريماني وه او خلکو ډېروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې بړستنې ژوند کاوۀ.
راوروسته بيا د مسيحي دين عالمانو د مځکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سيمه کې د يو داسې خاورين جنت په وجود تاکيد وکاوۀ چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته يوازې ځينو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له يوۀ بل ليد لوري سره سم، خدای پاک خاورين جنت اسمان ته خېژولی او انسان يوازې له مړينې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.
په منځنيو پېړيو کې مسيحي علماوو عقيده لرله چې مځکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورينه کره باندې چرته پروت دی. په ۱۱۶۵ ميلادي کال دا عقيده عامه وه چې د عدن باغ په اسيا کې د پرسټر جون (دا د اروپايانو يو افسانوي شخصيت دی چې ويل کېدل په اسيا کې د مسلمانانو او غير مسيحيانو په منځ کې پټ يوۀ عيسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او يا په يوۀ نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورين جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پيدا کړ.
کله چې امريکا وموندل شوه ځينو کسانو خاورين جنت په برازيل کې وليد او ځينو نورو په کپ هرموسو کې. امريګو وسپوشي (د فلورانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتهٔ کاله یې عمر وکړ. دهٔ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وایي چې د امریکا نوم د دهٔ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوهٔ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا دنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې یې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې یې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړهٔ پورې خوشبویي یې سپړمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی لوی سیلونه چې د ښکو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت یې له چا سره نشته. زما په نظر، زهٔ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)

په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه رانښیي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.

مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا یې څهٔ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم و حوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې یې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څهٔ کار کاوهٔ که وزګاره وو؟

مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس یې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم وحوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په مځکه باندې زحمتونه نهٔ ګالل، کتاب ته به یې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د بېلوبېلو ملکونو نشنلستانان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډني، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.

په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بي، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټیټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.

څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس (د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دهٔ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.

دغه نظرونه رانښیي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا یې ملاتړ کاوهٔ.

په اوولسمه پېړۍ کې اروپایي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په مځکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښت، نو داسې باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلې وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونيز کې، په ۱۵۴۵ کې په پداوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پيزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاريس کې د ونو، بوټو باغونه کېښودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو يو شمېر جنت نظيره باغونه کېښودل چې ونې، فوارې، ويالې او ګلونه يې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د مځکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سياست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې يې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتياوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سياسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سياست لاسبرى کېږي او د خپلو شعايرو د عملي کولو ذريعه ورنه جوړوي.

مذهب په سياست باندې له دوو لارو غلبه کوي: يوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټينګښدا لپاره شريعت نافذوي او ديني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لويه برخه ولري. دويمه لاره دا ده چې ديني عالمان د سياسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي يا په غرب کې، د جوړوونکو يې باور و چې بنيادم يوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنيايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

واكمنان فاسد او شرير دي، له همدې كبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حكومت كولای او خلكو ته خير رسولای شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونكی او ريفورميست كالوين (په ۱۵۹۹ كې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللی شو چې سياست وركې د مذهب مربی وي. كالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي كولو په دريغ كې و. د دهٔ لومړنی كار د ښار اوسېدونكو ته دا اعلان و چې كه هر څوک يې د نظريو پلوی نه دی، له ښاره دې ووځي. هغوی چې په ښار كې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو كې تكفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د كالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سكس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوكاندار ته چې تقلب يې كاوهٔ يا يې په تله كې ډنډې وهلې، سخته جزا وركول كېدله. په بې باكو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس كتاب بايد په هر مهم ځای كې ايښی وي. كه به څوک وليدل شو چې د وعظ په وخت كې خاندي، توبيخ كېدهٔ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شكر كول اجباري شول. د كالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونكي د هغهٔ د مذهبي پوليسو تر پوره كنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيچا لحاظ و خاطر نهٔ كېدهٔ. مثلا يو ځل يوهٔ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلی و، د سر غوڅولو جزا وركړه شوه.

ويل كېږي چې په شپږ كلنه موده كې د بدعت او ارتداد په تور يوسلوپنځوس كسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د كالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې كالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا كې په اتلسمه پېړۍ كې په نجد او حجاز كې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې كړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ كې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د بېلولو مبارزه پيل كړه. د سعودي سلطنتي كورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغلی او بيا د دواړو كورنيو تر منځ خپښي هم وشوه. كله چې د ابن سعود زوی، سعود (په ۱۸۱۴ كې مړ) قدرت تر لاسه كړ، وهابيت يې د حكومت مذهب كړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره كوله نو مقبرې يې ورانې كړې، په مقبرو كې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې كړل او په زيارت كولو يې بنديز ولګاوهٔ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا كړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلكو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا كړل. مثلا كه به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه كاوهٔ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوهٔ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو كې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام وركړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان كې د سيداحمد شهيد (په ۱۸۳۱ كې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله كړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خليفه او امام وبالۀ. دۀ او ملګرو يې د زور او فشار ټولې ذريعې وکارولې چې د سرحد په سيمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.

ميرزا حيرت دهلوي په خپل کتاب (حيات طيبه) کې ليکي چې سيدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر يې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شريعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو يې پېغلې اړايستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم وليدل شول چې ځينو زلمو مجاهدينو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته يوووړې او د هغوی له رضا پرته يې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کليوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختيار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتيجه دا راووته چې خوار او ساده کليوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.

دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښيي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعليماتو پيروي ته يې غاړه نه ايښوده. که به د چا ډېره تر ټاکلې اندازې اوږده وليدل شوه نو په جزا کې يې شونډې غوڅېدلې. که به څوک وليدل شول چې جامې يې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا يې دا وه چې د بجلکو هډوکي يې ورمات شي.

په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له ړنګېدو وروسته په ايران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شريعت تطبيق شي د زور له ټولو طريقو استفاده وشوه.

سياست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سياسي اکثريت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سياست خدمتګار او د سياستوالو د ګټو ساتندوی شي.

د مثال لپاره به اسلامي تاريخ ياد کړو. له هغه وروسته چې ايرانيانو د عباسيانو انقلاب (۷۵۰ ميلادي) کامياب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پاليسي يې جوړه کړه، نو د سياست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.

ايراني بيروکراسي وغوښتل چې عباسي خليفه د بشپړ سياسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.

که څۀ هم ديني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شريعت په رڼا کې يې د خليفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ايرانيانو په خپل سياسي او پوځي زور ديني علما له ميدانه وايستل، د ايران د ساساني دوران درباري آداب يې دود او خلفا يې د ايراني شاهانو په څېر کړل.

البته دا خبره سپينه شوې وه چې که څه هم خليفه به بشپړ سياسي او اداري اختيار لري خو نه به د شريعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شريعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شريعت د ديني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاريخ په لومړي پړاو کې دين و سياست له يو بله بېل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتیجه کې یو داسې سیستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او دیني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضیانو، مفتیانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبیروونکي)، محتسبانو او امامانو (ملایانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول او په دغو مقامانو کې د دوی یو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شریعت د خلیفه له ګټو سره سم تعبیر و تفسیر کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (میاشتنۍ یا کالنۍ تنخواه ګانې) یا جاګیرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې مځکه) اخیستل او اقتصادي ګټې یې له دولت سره تړلې وې نو دې ته یې ډېر پام کاوۀ چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له دیني علماوو سره د توافق پالیسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوۀ، دربار ته به یې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسایلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به یې د خپلو سیاسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به یې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو دیني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسلیم، د واکمن د پښو یا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ایراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځۀ یا د روژې په میاشت کې د روژه نیولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره یې خوښه وي هغومره ښځې واده کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وینځې وساتي چې څومره یې زړۀ غواړي.

په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زیاتېدا سره د دیني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسیانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سیمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه یې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دلیل سم وبالۀ چې د انارکي مخه نیسي او په ټولنه کې نظم و دسپلین وساتي.

فقهاوو د زورورو نظامیانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دلیل روا وبالۀ چې که روا ونۀ بلل شي نو سیاسي ناکراري ته به لار پرانیزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو دیني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سیاسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانیه کې وایي چې د غاصب قدرت باید د خونرېزۍ د مخنیوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ایا سلطان باید د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختیار ولري چې مذهب د خپلو سیاسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسایلو په اړه چې پاچا باید څنګه چلند وکړي، د لیکنو یو ژانر دود شو چې د امیرانو هینداره نومېږي. د دې ژانر په ځینو مهمو کتابونو کې د کیکاوس (په ۱۰۸۲ میلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ میلادي کال کې مړ) سیاستنامه، د غزالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په ۱۱۱۱ ميلادي کال کې مړ) نصيحت الملوک، او د ضياالدين برني اثر، فتاواى جهانداري يادولاى شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د يوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوى او واکمن ته د (ظل الهي) يعنې د خداى د سيوري خطاب شوى دى. د ماکياولي په نظر واکمن بايد د دين له واجباتو او قيدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واګې يې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هينداري په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وينو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ايران د ساساني پاچايانو په څېر د ديني او دنيايي چارو ټول واک ورکړ شوى دى.

په هندوستان کې د ډيلي سلاطينو (۱۵۲۶-۱۲۰۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت يوه بله تيوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېريال سره يې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د دهٔ نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ ميلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهميت باندې د تاکيد او د دې مقام د لوړاوي او ستاينې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنيادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خداى په نزد تر ګردو لوړ عزت دى چې دى ورته الهي رڼا وايي، داسې رڼا چې له خدايه سرچينه اخلي او د پاچا په زړهٔ کې له رعيت سره پلارنۍ مينه پيدا کوي او په خداى باندې د پاچا باور و تکيه زياتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخيسته، وانينا ليکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تيوري او هندو تيوري توپير نه لري.

خو که ځير شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعيت د خير لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغيير راولي. څرنګه چې سلطنت د خداى له لوري دى نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دى. دهٔ ته الهي قدرت دا واک ورسپارلى چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنيز جوړښت کې تغييرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. دهٔ د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. دهٔ د ستي په دود هم بنديز ولګاوهٔ چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنى واکمن و چې د کورنۍ، کاستې او ټولنې په چارو کې يې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوهٔ.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختيارات هم په خپل لاس کې واخيستل نو قدرت يې لا زيات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شيخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وويل چې له ديني علماوو دې وغواړي چې يو (محضر) دستخط کړي چې دهٔ ته د مذهب د تفسير و تعبير د اختيار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سياسي چارو واګې تر لاسه کړې او له ديني علماوو سره نور د پاچا د فيصلو د چلينجولو واک پاتې نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازادي، مساوات ، ورورګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سیاسي بدلون په نتیجه کې یو نوی کلتور وزېږاوهٔ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام یې ورو ورو په دیموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعار و چې د اریستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه یې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوهٔ. د سلطنت او اشرافیت د امتیاز ټول سمبولونه بې اهمیته شول. خلکو د عالي جناب یا عالیقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او یو بل ته یې د وطنوال (ستیزن) ویل پیل کړل.

د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تهٔ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافیته خپله کرکه د بې ادبه او شهلې ژبې په ذریعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کنترې کنایې پکې وې، څرګنده کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپیر د ختمولو لپاره هڅې وشوې.

په دې دوران کې له دولته د کلیسا بېلېدا د سکیولریزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو یرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنلیزم یو پیاوړی احساس وغوړېد او له یرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندي.

د انقلابي کلچر یو بل اوښار اړخ په اجتماعي، سیاسي او کلتوري فعالیتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخیسته.
د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فیمنستې ټولنپوهې ماریا مایس په ژبه: دوی د پاریس په کوڅو کې له رواني مبارزې سره د یو ځای کېدو په ذریعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو ، د شاملېدو په ذریعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فیوډالزم په خلاف جګړه کې د پاریس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.

د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پیدا کړ. د ملي اسمبلې هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلې غړیو به چې خبرې کولې نو عوامو به یې په دقت سره څار کاوهٔ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه یې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوڅې یې په کامیابۍ سره بندې او مورچې یې ورکې جوړې کړې. پکار راغله. د پاریس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو اوسېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، یو ماډل وړاندې کړ.

یو بل بدلون دا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکلو دودیز لباس پرېښود او په ټولنه کې یې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.

د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافیت برالا توهین شوا و ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوڅ کړل چې په نتیجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېرې په یوې ذریعې بدل شول. خلک به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به یې ولید چکچکې به یې کولې. د روبسپیر د ترور دوران د تشدد په ذریعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونیت د کمېټې وياند انقلابي اخلاق د پخواني رژیم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقایسې له لارې توضیح کړل ، دۀ وویل : موږ غواړو په خپل هیواد کې د ایګوایزم و انانیت په ځای صداقت اود امتیاز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفیتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پیدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سینه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پیسو سره د مینې په ځای له ښو خلکو سره مینه وکړو، په ښو ادارو کې لیاقت معیار وګرځوو، د توطیو او دسیسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقیقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پیدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستیو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شیانو په ځای د سترو هدفونو په لور ګامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب یو ملي او سیاسي کلچر خلق کړ. څرنګه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعلیم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پیروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنګه غوره کړل او د ملي هویت د بیان لپاره یې ملي سرود وموند. د سیاسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په ګرده دنیا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سیاسي او اجتماعي جوړښت یې بدل کړ.

یوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنګه چې خلکو ته تاریخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کیسې ښکاري نو ډېر ځله یې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاریخ مطالعه به ګټه ولري.

په حقیقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولا خلک غوره ګڼي چې تغییرات ژر، ژر او محسوس ووینې. که تغییرات محسوس او څرګند نۀ وي، لکه په تاریخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاریخ په عمل کې د ټولنې د لیډلوري د بدلولو او د خلکو د خبرولو یو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثیر اچولو بهیر ډېر وخت غواړي. تاریخ نه یوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلا که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلي حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځیرو.

د یوۀ تمدن د ظهور او زوال پدیده د بدلېدونکو حالاتو د بهیر پدیده ده او مورخان د دې بهیر په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بیانوي یې.

درې مفکرانو د ځینو قوانینو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاریخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهیر د موندلو هڅه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ میلادي کال کې مړ) دغه بهیر د وګړي د ژوند غونډې بولي چې په زوکړه پیلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړبودنه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر یو ملت یا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دهٔ په عقیده دا بهیر نه بدلېږي او برخلیک یې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر لیکلو د مخه د نړۍ اتهٔ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه راښیي چې د دهٔ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وایي چې هر تمدن په ابتدا کې دین او هنر خلقوي او له همدې ځایه د تمدن د پسرلي موسم پیلېږي. فیوډالیزم او فیوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لویه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بیا د عقیدې ځای تعقل او رشنلیزم نیسي او په ژمي کې د ماتریالزم سیوری خپرېږي چې زوال او بې تاریخه دوران یې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او یو تمدن باید د یوناني اتل په څېر مړینې ته تیار وي. دغه جرمن مفکر د تاریخ د بهیر لپاره د دا رنګه قوانینو په جوړولو سره د لویدیځ تمدن د زوال اټکل وکاوهٔ. د دهٔ په نظر، نولسمه پېړۍ د لویدیځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لویدیځ تمدن خپل کلاسیک هنر، معماري، موسیقي او ادبیات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لویدیځ تمدن زوال پیل شو. په دې پېړۍ کې یې موزیک، معماري، هنر او ادبیات بازاري و برسېرن شول، عمق و ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاین بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وینو چې یوې بلې پایلې ته رسېدلی دی. دهٔ په خپل کتاب (د تاریخ مطالعه) کې د شپږوېشتو لویو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دهٔ په ټولو تمدنونو کې یو مشترک عامل چې دی یې (چلینجونه او ځواب) بولي، وموند. ټاین بي وایي چې یو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلینجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو ورتیا لري. زوال یې هله پیلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاین بي په نظر دا د یوهٔ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلینجونو ماهیت وپېژني او حل لارې ورته پیدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بیني وکړه خو ټاین بي خوشبینه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دهٔ خوشبیني بې شرطه نهٔ ده. د تمدن د نه مړهٔ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلینجونو او مشکلاتو ماهیت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ویلی شو چې دلته وضعیت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانیولې تر اجتماعي او سیاسي بحرانونو پورې له ډول ډول چیلنجونو سره لاس وګریوان دی. له بده مرغه پاکستان داسې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو یې راوباسي. په پاکستان کې د هغو فیلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سیاسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانۍ ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی یو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته یې اړتیا نشته. هغه افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکل ویني، غندل کېږي. دلته له نویو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوړ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اورېدونکي نه لري.
که موږ د ټاین بي د چلینج او ځواب مفکورې په رڼا کې لویدیځ تمدن ته وګورو نو ویلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دریځ کې دی. دغه تمدن نه یوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاریخ لري بلکې په اوسنۍ دنیا هم د پوهې او معرفت او لوربینې کوي. په دې سربېره د اسیا او افریقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لویدیځ ته تللي دي. د شپنګلر د پیش بیني برخلاف، لویدیځ تمدن په ستونزو لاسبری شوی او له زواله ژغورېدلی دی. د تاریخ په اړه باید ووایو چې تاریخ چمتو دی چې یو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ایا موږ څۀ زده کولو ته تیار یو؟

خیرات او ټولنه

صدقه او خیرات د بېوزلۍ د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو یوه ډېره ښه ذریعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خیرات ورکوي چې خورا نیازمن دي. له بېوزلو سره مرسته یوه مذهبي وجیبه او دغه راز ټولنیزه دنده ده.
د ډیلي د سلطنت په زمانه کې، فیروز تغلق (۱۳۵۱ـ ۱۳۸۸ میلادي) د صدقې د چارو لپاره یوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهیز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته یې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول یو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پیسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.
د کاختۍ یا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زیاتېدلې. اکبر پاچا (۱۶۰۵-۱۵۵۶) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې ودانې کړې چې خیرپوره او دهرمپوره یادېدلې. ګڼو جوګیانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګیپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.
جهانګیر پاچا (۱۶۲۷-۱۶۰۵) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډیلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به یې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقې په دا رنګه موسسو سربېره، د خير خيرات ځينې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلا ، د اخترونو يا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلايي سکو ډک پتنوس د امپراطور يا اشرافي د سر د پاسه وړل کېدۀ چې وروسته بيا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته يې نثار ويل. نثار د هرې موقعې رد بلا انګېرل کېدۀ. دا دود هم و چې کله به امپراطور يا اشرافي د اختر لمانځۀ يا د بزرګ د مقبرې زيارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به يې پيسې شيندلې چې د جلوس ننداري ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پيسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدۀ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره يو ځل يوۀ نوي شي ته فکر شو. دۀ يو حوض چې اناپ الاو بلل کېدۀ، له پيسو ډک کړ چې په خوارانو يې ووېشل شي.

ابوالفضل ليکي چې، په فتحپور کې د مانۍ په حويلۍ کې يو ډنډ و چې شل، شل ګزه يې طول و عرض او درې ګزه يې ژوروالی و. پاچا امر وکاوۀ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپينو او تورو پيسو (يعنې په طلايي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړۍ ورځ دومره ګڼه ګوڼه شوه چې ځينې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال وليد امر يې وکاوۀ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا ، په انګلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تير دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۶۰۳-۱۴۸۵) په انګلستان کې د ګدايانو يو نوی ګروپ چې (روغ رمټ ګدايان) يې بلل، راڅرګند شول. دا هغه زمانه وه چې د ګلابو له جګړې او د فرانسې له جګړو فارغ شوي عسکر وزګاره شوي وو، د احاطې د سيستم په وجه خوارو بزګرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنګلونه کم شوي او

بې روزګاري زياته وه. دغو ټولو عواملو يو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره ، روغ رمټ کسان يې ګدايي ته اړ ايستلي وو. دوی به په کليو کې ډله ډله ګرځېدل، د خلکو ورونو ته به دربدل او خيرات به يې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکليف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انګلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لايحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کليسا سره د اړوندې ناحيې خلکو به يې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کار ځايونه جوړ کړل چې بېوزلي په دې توګه له ګدايي او په مرسته باندې له تکيه کولو را وګرځوي. په ۱۷۲۳ ميلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځايونو يو قانون جوړ شو چې له دوی يې غوښتل چې په کارځايونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. يو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار ګدايي منع کړه او ګدايان يې مجبور کړل چې په کارځايونو کې واوسي.

په دغو کارځايونو کې ژوند بې مزې او تريخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدۀ. ښځې، ماشومان او مېړونه له يو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات يې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارۀ پکې کم او نيمګړي وو. دلته د تېرو د ماتولو ، د هډوکو د وړۀ کولو ، د زړو رسيو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز ديکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځايونو د شرايطو روښانه انځورونه ايستلي دي.

يو مورخ ليکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقيقت معلومېدا چې خواران وراستۀ هډوکي چيچي او غوړ و ماغزۀ يې خوري، د لوېې رسوايي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارځایونو کارکوونکي دغه ځایونه باستیل بولي. (د پاریس د مشهورې بندیخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتیجه کې د کارځایونو شرایط بهتره شول. خو د دغو ځایونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانینو ځای یو لړ نویو موسسو ونیو چې له محتاجو کسانو سره یې د حکومتي ادارو یا خیریه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خیرات او د موسسې د خیرات تر منځ لوی توپیر موجود دی. یو وګړی یوازې تر هغو خیر رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خیر ورسوي.

بله دا چې یو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخیستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خیرمن کس ته د غرور احساس ورپیدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خیر خیراته د سیاسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خیرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې یو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په یوه ټولنه کې چې دیموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت باید داسې اقدامات وکړي چې هیڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونیسي او خیر وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخیستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پیل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او لیکلي یې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکیه وکړه چې د خپلې قبیلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه یې دا وه چې عربي روح (عصبیت) چې د دوی د حکومت د ملا د تیر حیثیت یې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سیاسي قدرت ایرانیانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته ځپ وهل شول، عباسیانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د میدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خلیفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعیانو جاه طلبۍ یادولای شو. دغو عواملو د وخت خلیفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو یو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندویو په توګه یې عزت او ویاړ په نصیب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډي عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسیانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونیانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشیدیانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې يې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړيو ته يو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډيګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه يې ورکړل. يعقوب بن ليث صفاري (۸۷۸-۸۶۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دهٔ د شخصي نوکرانو او باډيګاردانو په توګه يې خدمت کاوهٔ. د يعقوب د ورور عمرو بن ليث (۹۰۰-۸۷۸ميلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به يې پېرودل او بېل بېل مهارتونه او هنرونه به يې ورزده کول. دهٔ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقرورل چې دهٔ ته جاسوسي و مخبري وکړي. سامانيانو (۱۰۰۵-۸۱۹)، قره خانيانو (۱۲۱۱-۹۹۲)، غزنويانو (-۹۷۷ ۱۱۸۶)، او غوريانو (۱۲۱۵-۱۰۰۰) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټينګولو لپاره يې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځيان او اداره چيان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زيات شو نو د خپل لياقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوريو ووېشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص يا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطورۍ کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به يو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو ورونکی)، چاشني ګير (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلې. که به يې لياقت او کفايت وښود، رتبه يې لوړېده. د يوهٔ ولايت مشري يا د پاچاهي لښکرو قوماندانې هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنيزه موسسه د سلطنتي لړيو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچايانو لايق او وفادار مربيونه لرل چې دوی يې له داخلي او خارجي غليمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سياسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت يې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوهٔ او د سلطنتي کورنۍ يا نظام ګټې يې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچايان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخيست او پاچايان يې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.

شهاب الدين غوري (۱۲۰۶-۱۲۰۳) ترک غلامان هندوستان ته راوستل. د غوريانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدين د ترکو غلامانو د رانيولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان يې په بيه واخيستل. دغه هر غلام په ګردو ختيځو ملکونو کې په کار کې د جديت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)

د غوري شهاب الدين غلامانو له دهٔ سره د هندوستان په نيولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنياد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مربيونه وو او دا حق يې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکيه لرله.

التميش (۱۲۳۶-۱۲۱۱) د امير چهل ګن يا څلوېښتو اميرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه اميران التمش ته وفاداره وو او خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دۀ له مړينې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته يې لاس واچاوۀ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دۀ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه اميران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ يو غړی و. دوی يې هر يو له نژدې پېژاندۀ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترۀ زوی يې چې د څلوېښتو اميرانو په ډله کې يو امير و ، ژوندی پرې نه ښود.

که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ويلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخريب سره سياسي انارکي راوسته چې په دسيسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له يو بل سره د جګړو په نتيجه کې يې پخپله خپله پښه په تېشه ووهله او خپل دريځ بې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پيسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته يې تېريګرې هندو واکمنې. واقع دي چې د ډيلي د سلطنت د رنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د يو واکمن په حيث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو يې په بې رحمۍ سره د اميرانو بېخ وايست. د څلوېښتو اميرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.

تاريخ دلته موږ ته يو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانۀ بار لاندې ماته شي. د يوۀ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښته دا ده چې د قدرت بيلانس او توازن پکې موجود وي او واک بايد له نورو سره شريک شي. که په دې منځ کې يوه اداره او موسسه تر نورو لويه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په ميدان يې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل بېخ باسي.

دوزخ په تاريخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خير وشر مفاهيم راڅرګند شول. خلکو ليدل چې ځينو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځينې نور، په تېره بيا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتيازاتو څښتنان دي، جزا نه ويني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پياوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجايزې په کولو کې ازاد وو.

بېوسي او نهيلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنيا کې جزا ونه ويني په بله دنيا کې به مجازات شي. دې عقيدې چې ظالمان او جنايت کاران به د ابد لپاره په خدايي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.

الن اي. برنسټين په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغونې زمانه او د عيسويت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بيا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پيدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغۀ له څېړنو سره سم د بين النهرين په تمدن کې عقيده دا وه چې له مړينې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړيو ، که هغه د خير کسان وي يا د شر، انجام يو شان دی. دوی ته نۀ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې يوه عامه عقيده وه چې د مړيو لپاره بېله دنيا موجوده ده. په همد ې خاطر په لرغونو اساطيرو کې موږ د مړيو د دنيا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بين النهرين کې د سومير د خلکو د ګيلګمش په حماسه کې لولو چې: د اوبو او وچې يو لوی پړاو مړي او ژوندي له يو بله بېلوي.

د بين النهرين د بابل د تمدن د خلکو عقيده وه چې مړي تر دې دنيا لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د ساتنې لپاره تر خپلې دنيا کلاګانې او ديوالونه راتاو کړي دي او د بهرنی نړۍ هيڅ اوسېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.

د مصر په تمدن کې شريرو ته د جزا ورکولو او خيرمنو ته د اجر ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصريانو د عقيدې په اساس، له مرګه وروسته هر بنيادم له ځينو پړاوونو تېرېدۀ او د دې دنيا په ژوند کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصريانو د باور مطابق، هغوی چې د جزا لايق وي، بدنونه به يې ټوک ټوک شي. دوی ته به وويل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده، سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک ټوک کېږې چې د دنيا د مخ ژوندي به بيا هيڅکله ونه وينې.

د يونان او روم خلکو هم عقيده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنيا لري. دغه ځای به يونانيانو هيډيز بالۀ. په هيډيز کې د مړيو روحونه د دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږې.

يهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصيل سره بيان کړې ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) يعنې دوزخ وبالۀ. په تورات کې د دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب وينې، په تفصيل سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به د خدای په غضب واوړي او اور به يې وخوري.) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارۀ په څېر سوځنده، چې ټول

کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړيو بوټو پاتې بېخونه شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)

په يوۀ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل اختيار ته پرې ايښي دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا سره مينه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري. سوځوونکی باد به يې د نصيب برخه شي.)

په عيسويت کې د دوزخ يادونه کمه کېږي او جزييات يې نۀ بيانېږي. خو وروسته بيا د کليسا ځينو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د بوږنوونکو جزيياتو په بيان سره ځانګې ورکړې. د کليسا يوۀ مشر پترو پناموتتي خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرۀ تنارۀ په څېر وي، په ټټر باندې او د ټټر دننه به يې سرې لمبې بلې وي. ناولې وينه به يې په رګونو کې ايشي او دغه حال به يې په کوپړۍ کې د ماغزو، په سينه کې د زړۀ او په بد مرغه بدن کې د کولمو وي.)

اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانۀ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر يا جزا ومومي.

د تاريخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ مفکوره يې چلينج کړې ده. مثلا د روم د تمدن په زمانه کې مورخ پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شرير او ګناهګار ولې په دې دنيا کې جزا نه ويني؟ جزا يې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وايي، دا جزا دلته پکار وه چې نورو عبرت اخيستی وای.

جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې ليکي چې: د اور- دوزخ انځور چې د روحانيونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښې چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېریال کې خپربدای شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتیا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمینه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زیاتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې یې د ټولنې د استثمار شویو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بیا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس یې نه شته نو د عقل په حکم یې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتیکونه یې کارولي چې باداران یې ورته هک حیران پاتې شوي او په ځای یې کېنولي دي.
مثلا د غلامۍ او فیوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګوابښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکیت ته اور اچولو یا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسایلو ماتولو، دروغ ویلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن میتودونه خپل کړي وو.
د مقاومت دغه میتودونه ښیي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر یې باسي. دغه مثالونه دا هم راښیي چې د زور او فشار له میتودونو سره سره، بنیادم د تسلمېدو نه دی او د خپلو تاکتیکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنگ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د گټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منگولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

موږ د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وگڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترگو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې گونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنگه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزگرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرگندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزگرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترگه نه دي کتل شوي او ځوربدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنگه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او گرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټري کې د ناټ تورنر نومي مریی په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزگرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغیانو شدید قهر او بې باوري راښیي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سیستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنګه چې د دربار او حکومت مورخان تاریخ لیکي نو په تاریخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وینو بلکې په ټولنه کې یې د بې نظمۍ او ګډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توګه غندنې لولو.

یو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاریخ دغه اړخ ته په پام سره لیکي چې دغه پاڅونونه تقریبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قیامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پایداره نتیجه ولري خو د کلیوالي ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څهٔ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ یا ښکاره مقاومت دواړه را ښیي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سیستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام دنسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د ځنډ نتیجه دا شي چې بدلون په لویه بیه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختیځ کې یو وخت پخلنځی د یو چا د شان او مقام څرګندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لویو کورنیو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړیو امپراطورانو، بابر او همایون، پخلنځیو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړیو او درباریانو د ښهٔ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښهٔ سنبال کړه. د هغهٔ پخلنځی په څو څانګو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورینو کې میر باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوهٔ.

د پخلنځي لپاره لازم شیان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وریجو په څېر عالي وریجې په دومره اندازه اخیستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ بېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کمیس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولهٔ، پوزه او سر باید پټ وای. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. موږ د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوۀ افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلې. د مزې له څکلو وروسته به خواړۀ په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماښي د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولا تر څلوېښت ډوله زیات خواړۀ پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان ایښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېدۀ. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوښلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خواړۀ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو: له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خواړۀ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خواړۀ بلل. اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.

د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړي د جهانګیر په طبعه برابر و. دۀ د یکشنبې په ورځو د کیچړي د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوۀ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هره برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید ورورسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوږو شربتونو سره هم جوړه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني عامل

د منځنیو پېړیو اروپا په کلتوري لحاظ د عیسویت تر ژور اغېز لاندې وه. کلیسا یوه پیاوړې موسسه وه چې د دین تعبیر او تفسیر یې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو یې اثر اچولی و. مذهب ترموزیک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ویل کېدل چې له زانګو رانیولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طریقه بدله کړه. جغرافیایي اکتشافاتو او نویو سیمو ته رسېدا، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دینونو سره مخامخېدا، نوی لید وزېږاوه. خلکو دنیایي ژوند ته په یو بل نظر کتل پیل کړل.

په قوانینو او دغه راز په اجتماعي او سیاسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه میلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ایټالیا او بیا په نوره اروپا کې کلتوري تغییرات راوستل او د مذهب کنټرول یې چلینج کړ. د ټولنې اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوې اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ویټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احیا نومېږي، لیکي: دغه وخت په ایټالیا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې یې

حاصل ورکړ او نه یوازې په ایټالیا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې یې د علم و ادب یو ستېنډرډ او د پیروي وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عیسویت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه یې د لرغوني یونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاریخ او په کایناتو کې د هغه د دریځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هیومانیزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدیر د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدایانو له مداخلې پرته دنیا بدلولای شي.

د این. ایف. کانټر په قول، هیومانیزم، د کلیسایي او فیوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکید کوي. د دهٔ په نظر، هیومانیزم د یوهٔ داسې تعلیمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې یې د اخلاقي اصولو او روشنفکري د زده کړې لپاره د لرغوني روم او یونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنیا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکول او بلا غواړي (ماجرا جو یان) چې په سمندرونو کې تر دنیا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنیو پېړیو له اجتماعي او سیاسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو یې ځان راویست. څرنګه چې یوازې دغه ازاد شوي کس د خاورینې دنیا جوړولو ته اهمیت ورکاوه نو دهٔ د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزیک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستایلو ته پام واړاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر و ادب چې د کليسا له تابو ګانو او سانسوره راويستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې يې د سياسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخيستل.

د هيومانيزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې يې بدلون راوست.

کانټر ليکي: هغه درسي پروګرام او پيداګوژي چې د رنسانس هيومانستانو تر يو زر او پنځه سوه ميلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لېسې، د جرمني د جمنازيم او د انګلستان د پبلک سکول بنياد يې بللی شو. دغو ښوونځيو د لرغوني پېر او منځنيو پېړيو کلتوري ميراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړيوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د يوې مشترکې ژبې (معمولاً لاتين يا فرانسوي ژبه) او د يوه معياري سمبوليک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لويه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د يوې ممتازې ورې کړۍ په انحصار کې و خو د خلکو اکثريت چې پوهه يې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ايډيټ نوې ميتودولوژي چې قلمي نسخې يې له يو بل سره مقايسه کولې او بيا يې متن د لازياتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوۀ، د تعليم يافته کسانو کړۍ لويه کړه. د دغو تحولاتو په نتيجه کې عمومي کتابتونونه پرانيستل شول. بله دا چې د تعليم نوي نظام نوي نسلونه نه يوازې په کلاسيکه پوهه سنبالول بلکې دې ته يې هم تيارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري يو چاپېريال

پيدا شو چې نوې مفکورې يې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مشالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره يې نوي اصول کېښودل. نور برټ الييس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهير) کې چې په ۱۹۷۸ ميلادي کال کې يې ليکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بيان کړې ده. د منځنيو پېړيو سړی د پاکۍ او حفظ الصحې له اهميته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طريقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځينې کتابونه وليکل شول. نور برټ الييس د دغو کتابونو د محتوياتو په اړه ليکي چې د سړيتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شډل او توند و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغيير هم راغی چې د جوړ پخير په لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس يا پښې ښکلول غير ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای يوازې اوسېدو ته تمايل وينو.

د کاستيجلاين په نوم ايټاليايي ليکوال په خپل کتاب (د درباريانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصياتو په اړه معلومات راکوي. دی ليکي چې يو نجيب کس بايد جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی بايد د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بیا یې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغییرات راوستل.
له دغه کلچر سره چې اروپا یې له مذهبي افراطه را ویسته، د فکرونو د تنویر او لیبرالیزم دوره پیل شوه.
ریفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پیل شو، د کلیسا د لاسبرۍ او هژموني دوران یې پای ته ورساوهٔ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره یې پیاوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپایي ملتونو د خلاقیت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هویت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر

تاریخي پېښې د نویو اسنادو، نویو نظریاتو او اجتماعي و سیاسي تغییراتو په رڼا کې له سره تفسیرېږي او نوی تعبیر یې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمګي باندې انګرېزانو حکومت کاوهٔ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان یې هغه پرنګي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنګېدلي او هغوی یې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو. د انګرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانیان باغیان، بلواګر، اشرار، خاینان او ارذال معرفي کېدل. په دې اړه یو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پیدا شو چې د هند تعلیم یافته طبقې د نشنلیزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاریخ له سره لټون پیل کړ او د خپل تاریخ له سره جوړونې ته یې متې راونغښتې. نتیجه دا وه چې هندي مورخانو د انګرېز اتلانو په څنګ کې هغه هندیان معرفي کړل چې د ازادۍ لپاره جنګېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاریخ د هندوستانیانو له لیدلوري له سره تفسیر او بیا ولیکل شو، بېخي سرچپه شوه.
په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمګي له ازادۍ وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه یادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جګړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سیمو یادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه کې يې برخه اخيستې وه خو ذکر يې لږ شوی و يا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسيع روايت سربېره، مورخانو د هغو وګړيو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې يې برخه اخيستې، بېخي ډېر څه ليکلي دي. د دا ډول تاريخ ليکنې مشکل دا دی چې يوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس يې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولا له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نوميالیو تر لاس لاندې يې کار وکړ او دوی ته يې نوم و نشان وګاټه. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاينه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نيپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی يوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پيروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي يو چې له پردو سره د جګړې په نيت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له يوه کوچيني مسلمان رياست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاريخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګيالي نه تسليم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پايه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سيمې او ډلې چې په دې جګړه کې يې خپله برخه په اوله کې نورو ته وربښکاره نه کړای شوه، اوس لګيا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ ځنډې ته شوي ګروپونه چې له سياسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ يې دريځ ډېر ټيټ دی،

دې ته اړتيا لري چې خپل نقش ته په تاريخ کې ځای پيدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحريک کې هم دغه شی وينو.

د دغه تحريک ليکل شوی تاريخ يوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم ليګ په رول باندې تاکيد کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سياسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحريک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقليتونو په څېر محروم ګروپونه هم په دې تحريک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاريخ کې د قدر وړ ځای او سياسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټيټې طبقې ځنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان يې په تاريخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کيسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پيدا کړي. بادري نرايان تيواري په خپله يوه ليکنه کې د ازادۍ په لومړي جنګ کې د ټيټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر اوسه پورې د ازادۍ د جګړې په روايت کې، د لوړې طبقې رول بيان شوی او ستايل شوی دی خو د ټيټو طبقو د اړوندانو د رول يادونه نه کېږي. د ټيټې طبقې ليکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي ليکنو په ځواب کې په تاريخ کې د خپل رول د ځايولو هڅه کوي. د هند د ټيټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځينو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غونډې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي بای (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځای او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوی ملي روايت غندلي چې د ازادۍ د جنګياليو په اړه يې د دوی روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوی د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پخواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دی چې په حضرت محل او لکشمي بای سربېره ځيني نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دی بيان شوی. موږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ی شوی. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلی تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دی. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څېړي. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لوری کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لوری شتمن دی نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړی دی. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوی څخه د څۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاینه وشي. په دغسې شرایطو کې نه یوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات یې هم باید په کنټرول کې وای او د ستاینو د باران د ورولو لپاره ورته پکار وو چې د ویلو مناسبه طریقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصیدې ژانر د شاهانو او اشرافو د برياوو د يادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدهٔ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتیا په بیا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور څښتن به یې د دنیا تر ګردو لویو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زمانې واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامي نیکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د ویاړ چپنې وراغوستې او قیمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل لیکي: دی د نجیبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نیت، ثابتې عقیدې اوکامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت څښتن دی. د دهٔ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې یو انسان څنګه دومره زیات صلاحیتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخیست.

د غوړه مالۍ نخښنه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ریجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاینه نومېږي، ځینې جالبې پېښې لیکلې دي.

یوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاریخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسیزې جګړې واقعه هم را اخیستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستایي او زړه ورتوب یې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان یې هم ناست و و، ولوستله. سکندر یې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب یې سین ته خطا کړ او مولف ته یې وویل چې ته هم سین ته د غورځولو یې.

یوه بله جالبه کیسه د هولبین ده. دهٔ د ان اف کلیویس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له لیدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بیا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادهٔ شپږ میاشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبین د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لویي دومره پیاوړی واکمن و چې ویل به یې دولت یعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او یو ځل یې د دربار شاعر راسین ته وویل چې: زه به دې ډېر وستایم که مې ته لږ وستایې.

ناپلیون یو ځل یوهٔ مارشال ته د خپلو درباریانو په اړه وویل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ویناوو ویناوال بولي چې ما یې یوه کلمه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زموږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دي. موږ په دې کار کې تر خپلو نامي اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، موږ سمدستي هغه د دې زماني محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نږدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زموږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

موږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.

په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په دهٔ کې راټولې شي. د دهٔ په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سنی مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت ورو ستيو پوړيو ته وخېژي.

د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړهٔ ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فو ق العاده صلاحيتونه ورسره دي. دهٔ ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. دهٔ ته نږدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا ورباندې منې چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.

د واک څښتن د روشنفکرو ، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتيازونه بند شي.

غوړه مالان په حقيقت کې واکمن د هغه د شخصيت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستايي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقيقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سياسي حالاتو د بدلېدو يا د کودتا په نتيجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان يوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږيو بې برخې شوی ويني. دی يو ځل بيا په معمولي کس واوړي او هغه ټول وياړونه او لقبونه چې تر دې دمه د ده له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بيروکراتان چې يو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډيوې راتاوېدل، د ده سپکاوي ته ملتې راونغاړي. هر څوک دې ته تيار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو يې نيوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې ده له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه يې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرايطو کې له قدرته غورځېدلي ليډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاريخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهميته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته يوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ايوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د يو داسې چا په توګه ډېر وستايل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. ده ته د اسيا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته يو تجربه کار جنرال او لوی سياستوال يې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فيلډ مارشال وبوله. پير علي محمد راشدي خو ان وړانديز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ايوب خان چې غوړه مالانو ايسار کړی و، وار په وار يې زړه ته ولويدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ايستلی شي.

د قدرت په وروستيو ورځو کې که څه هم ايوب خان محبوبيت بايللی و خو نژدې کسانو او ترې راتاو ملګرو يې ورته ويل چې په خلکو هماغه شان ګران يې. ويل کېږي چې له ايوب خان څخه راتاو کسانو به د ده د غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بياتي کول چې د ايوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېده چې تګلارې يې غندل کېږي.

خو کله چې يې د فشار په نتيجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه يې جوړ کړل. ايوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د يوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې يې نه ملي ماتم اعلان شو، نه يې ستاينې وشوې.

د ايوب خان د ځای ناستو هم همدا برخليک و. په جنرال يحيی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنايو باران وورېد. د ده په کړيو عياشيو باندې هر چا بد وويل. دی په تاريخ کې د داسې چا په توګه ياد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسوليت يې په غاړه دی. کله چې يحيی خان ومړ ډېرو لږو کسانو يې مرګ ته اهميت ورکړ.

جنرال ضياالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېده، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرایطو د ماتوونکي په توګه یادېږي.

حقیقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لویولو تنده یې ماتېږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زیات دی.

د روسیې د نامتو لیکوال لیو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صمیمانه روابطو کې هم چاپلوسي یا ستاینه داسې ضرور ده لکه ګریس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.

ولز ګات رجیر په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاینه) د چاپلوسۍ زیانونه یاد کړي او په دې یې خبرې کړې دي چې ستاینې څنګه د ستایل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجیر په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتیا کموي او بنیادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ایسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شننې د تاریخ لیکنې درې اصلي عناصر دي. پېښنه ممکن د اکثرو نورو پېښنو غوندې وي، بېل هویت و خصوصیت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پیدا کوي. یو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظریو او لیدلوریو د شننې له لارې د پېښې په اړه خپله ارزیابي بشپړه کړي.

همدا وجه ده چې تاریخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سیاسي، اجتماعي او اقتصادي شرایطو په رڼا کې ممکن د پېښو نوی تعبیر او تفسیر وړاندې کړي.

په تاریخونو کې د طلایي او تاریکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرایطو پیداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاریخ داسې لیکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا یو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ یې عموما د تاریخ تورې شپې بللې او د تاریکې زمانې نوم یې ورکړی و ، خو د منځنیو پېړیو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ریفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنیو پېړیو کې د کلیسا تر هر اړخیزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن لیدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کلیسا پادریانو مزې چړچې کولې او په فساد کې یې لاس و خو که به خلکو د کلیسا له لارښوونو نوکې غاړه وغړوله نو د عقیدې د لټون د ادارو له خوا یې سخته سزا لیدله. په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نیول او اور ته اچول یې په مخ کې وو. له کلیسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب سره یې بې رحمانه سلوک کېدهٔ. ښوونه او روزنه د روحانیونو په کلک کنټرول کې وه، هیچا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعلیماتو په اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کلیسا په غلبې سربېره سیاسي وضعیت هم داسې و چې عام خلک ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلینج امکان نه و او د امتیاز خاوندانو له ټولو اسانتیاوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتیجه دا وه چې عادي خلک د امتیاز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی یې وشي. له عادي خلکو سره نه د کلیسا او نه د سیاسي واکدارو ملاتړ ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاریخ کې ځای نلري.

د منځنیو پېړیو د اروپا انځور د رنسانس او ریفورمېشن په زمانو کې وکښل شو او دا هغه زمانې وې چې د کلیسا زور پکې وخوت او سلطنت ته د څو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې نه شو.

د نویو فکرونو او نظرونو یوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو ته یې غاړه نه ایښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې رڼایي ووینې.

خو وروسته چې د رومانتیسم حرکت پیل شو او د یو بل تجدد زمانه راغله نو د منځنیو پېړیو په اړه پیدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه شو. رومانتیک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحال نه وو او په تېر وخت پسې یې سرې ساوې ایستلې. دوی په منځنیو پېړیو کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزیک وده، ارټ، معماري او ادبیات خورا وستایل او ایډیال یې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له پرابلمونو په تنګ شویو مورخانو د اروپا د منځنیو پېړیو له دورانه داسې طلایي عصر جوړ کړ چې که یې د ژوند د طرز پیروي وشي نو د تجدد د زمانې ستونزې به اوارې شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جینا پوهنتون کې د تاریخ د فلسفې په باب خپل مشهور لکچرونه ورکړل. دهٔ ادعا وکړه چې یوازې د اروپا تاریخ اصیل دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دهٔ په قول، دغه تاریخ د فطرت د رازونو غوټې پرانیستلې. دهٔ وویل چې هندوستان بې تاریخه دی، لکه افریقا چې ده. د هګل په قول: افریقا د دې نړۍ د تاریخ برخه نه ده. نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ لیدل کېږي .. هغه څهٔ چې په افریقا کې وینو هغه یو وروسته پاتې، بې تاریخه روح دی
د هګل نظریات تر ډېرو پورې اروپایي مورخانو منلي وو او د هغو پیروي یې کوله. د هند د تاریخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو چلینج کړ او ثابته یې کړه چې د هند تاریخ یوازې د واکمنو کورنیو د تغییر تاریخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظریې یې هم وړاندې کړي دي چې په ټولنه یې اغېز کړی او پرمختګ یې راوستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز افریقایي او ځینو اروپایي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افریقا بې تاریخه توره لویه وچه وبولي. د دې لویې وچې د تاریخ په اړه ځینې لیکنې په نړیوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاریخ په اړه باید ووایو چې مورخانو یې د طلایي زمانو یادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلایي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ایګو د ارضا لپاره ځینې ایډیال دورانونه وموندل لکه عباسي دوران چې د سولې، نیکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توګه وستایل شو. دغه راز، په اسپانیا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته یې وده ورکړه او اروپا یې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توګه وستایل شو.

مورخان د خپل وخت له شرایطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبیرونه او تفسیرونه سړو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوي لیدلوري یې ماضي یو ځل بیا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاریخ) په ۱۲۱۶ میلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې لیکوال څوک دی خو ځینو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دغه تاریخ به ممکن ال مدني لیکلی وي.

چچنامه د سند په تاریخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنګه ونیو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې دمخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاریخ د د عربو فاتحانو له لیدلوري لیکل شوی او د مغلوبانو لیدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحلیل راښیي چې غالبانو څنګه خپل یرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان یې غندلي دي.

دا یو څرګند حقیقت دی چې هر یرغلګر هڅه کوي چې خپل تېري ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د د سیسې له لارې یې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت یې تروړلی و. نو که د داسې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره وادهٔ کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړهٔ به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشې کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشې نه شول. دا پېښه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوهٔ قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانو یې کرۍ شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوهٔ چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کرۍ شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د دهٔ د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. دهٔ دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه دهٔ لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله بیزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوهٔ.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وينو چې د عربو د نيواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلا د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بويه په زمانه کې پيل شو. دغه راز د حيوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کيسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حيوان په پوستکي کې وګنډل شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځينې مورخان باوري دي چې خودکشي يې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي يوازينۍ برخه ده چې عربو ونيو. وروسته بيا چې په سند باندې ځايي خلکو حکومت وکړ يا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاريخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې يو ځل بيا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کميونالزم (فرقه واريت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاريخ هم د فرقه واريت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاريخ اختراع کړ چې دوی ته يې وياړ او افتخار باخښنۀ او په خپل هويت پورې يې لا زيات نښلول. دوی سند ته باب الاسلام ويل پيل کړل او له محمد بن قاسمه يې يو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته يې ماتې ورکړه او سند يې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته يو ځل بيا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نيولو په اړه په تاريخي تصور کې تغييرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون يونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان يوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنليزم ميدان ته راووت او د سند د تاريخ د بيا تفسير او تحليل هڅې پيل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلی کړی و، د سند د ناسيوناليستو ليډرانو په ليکنو کې واورېدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه يې يو تيريګر او يرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه يې د سند په خاوره بريد وکاوۀ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاريخ د پيل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاريخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ ميلادي) پيلېدۀ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پيل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې يو وخت غير اسلامي او بې اهميته بلل کېده، تر دې وروسته د وياړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاريخ ليکنه غير مذهبي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احساساتو ځای په تاريخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د اروا پوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاريخ د علم ساحه غځولې ده، د تاريخ په جوړېدو او پرمختلو کې يې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاريخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څۀ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر راواخلو. د قهر په وسيله هر څوک خپله نهيلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوړ (غصه) نه يوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له څېرې اوري بلکې د هغۀ د خبرو له ډوله هم رابښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د يوې وسيلې کار هم ورکوي. له يوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې بايد په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره بايد خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاريخ په مطالعه کې د نويو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب يو مورخ ممکن د احساساتو تاريخ وليکي. باربارا روزين وين يو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنيو پېړيو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نومېږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د يو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرايطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوۀ.

مثلاً د روحاني طبقې کاوړ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فيوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک يې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوۀ، پټ يې ساتۀ او ټولې ربړې يې په پټه خوله زغملې.

د منځنيو پېړيو د قهر مختلفې څېرې وې. يوه څېره يې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهيت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدايه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلاً د دۀ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې يې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې يې ځای شي!

د خدای په لاس د يو چا د تباهي يا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. يوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخيستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسوليت منلو ته تيار نه دی. ارزو يې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غير مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدۀ چې اجتماعي موقف ته يې صدمه رسېده. مثلاً که به څوک حرموني وبلل شو نو معنا يې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول يې اجتماعي حيثيت خرابېدۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، هغوی چې لاسبري وو د قهر په وخت یې تر لاس لاندې کسان لټ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشیان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښیي خو باغیانو، جنایت کارو او متمردو ته به یې د خپل قهر زور ورښود. دا یو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به یادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هیڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعلیمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به یې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طریقې ورښودلې، په ختیځ او لویدیځ دواړو کې لیکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډي او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدین خلجي باندې نیوکه کړې ده چې د جنایت کارو او باغیانو په مقابل کې تر حد زیات مهربان و او دا رنګه سلوک یې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدین خورا سخته رویه کوله او جنایت کارو او باغیانو ته یې خورا شدیدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو یې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتیجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنیو پېړیو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حیثیت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدهٔ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر یو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتایج بللي او غندلي یې دي. نهم پاپ ګریګوري په ۱۲۳۳ میلادي کال کې په بریمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران یې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوهٔ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدهٔ او د اطاعت نه کولو فتنه یې پکې لیدله.

پاول فریمن په خپله مقاله (په منځنیو پېړیو کې د بزګرانو قهر) کې لیکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغیان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حیثیت د ساتلو یا بدل اخیستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظیفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شوالیه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتیجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنیو پېړیو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر یو علت دا و چې مغذي خواړهٔ نه ور رسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوهٔ. په دې سربېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک له خاوندانو، له کاختۍ، له ساري ناروغیو، د تشدد له واقعیاتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکي د ناامنۍ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېریال کې د قهر کنټرول او نرم چلیدل په اخلاقي فضیلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د دیموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهیت کې نور تغییر هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چارواکي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاریخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لویه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبیعت رازونه راڅرګند کړي، ناویلې خبرې راوسپړي او د منع شویو ساحو لټون وکړي.

لټون د نویو دنیاګانو د موندلو سبب کېږي او له نویو نظریو مو خبروي. لټون د پېړیو پېړیو زاړۀ دودونه او تاریخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهیر مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنیوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانینو چې وایي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بایبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنیادم باید تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زوړپالو کړیو د لټون او کنجکاوي پلویان باغیان بللي او غندلي یې دي.

خو تجسس دومره پیاوړی اشتیاق دی چې له ټولو تابوګانو او بندیزونو سره سره، ساینس پوهان، مورخان، ادیبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سین کې نوې مرغلرې مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې یې پولې ماتې کړې، حد یې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ایو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په یوناني اساطیرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توګه مشهورې دي. په منځنیو پېړیو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې ګومان کېدهٔ چې ښځې له ځینو رازونو خبرې دي او په تېره بیا په اروپا کې ښځې د کوډګرو په نوم ونیول او وځورول شوې. دغه ښځې ګویا د ځینو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعقیب مقصد دا و چې له دې شیطاني پوهې محرومې شي. خو په حقیقت کې دا د ښځو د اېلولو او په اجتماع کې یې د اهمیت د کمولو لپاره د نارینه وو هڅه وه.

کله چې اروپايي قدرتونو نوې دنیا (امریکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند یې ولید نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امریکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاریخ او کلتور د پېژندلو هڅه پیل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنیا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنو ګرافي نوې میتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپریالیزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.

د لرغوني او منځني پېر سیلانیان چې به د نورو هېوادونو له سیاحته راګرځېدل نو د لیدلیو وطنونو د جالبو کیسو د کولو له لارې به یې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به یې تخناوهٔ. دغسې یو سیلاني مارکوپولو و چې چین ته په سفر کې یې ډېر ملکونه ولیدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعیلیه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقیقت کې د خاورینې دنیا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.

مارکوپولو وایي چې په یوه دره کې د دنیا تر ګردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنیا د تر ګردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ یې لرلې چې په سرو زرو او د دنیا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې څلور ویالې بهېدلې. یوه د شیدو، بله د شاتو، دریمه د شرابو، څلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر ګردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې یې مثل نه و.)

د سیلانیانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کیسې هم لیکل کېدلې. په اسلامي دنیا کې سندباد او د هغه نکلونو د ګڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.

سوداګرو نه یوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځینې نادر شیان یې هم راوړل چې شتمنو یې د پېرودلو وس درلود او شتمن یې په لرلو ویاړېدل.

د لټون لېوالتیا وګړي خطرناکو سفرونو او د دنیا له ګوټ ګوټه د راز راز شیانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزیم جوړولو مفکوره راپیدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني میراث په توګه وساتل شي.

لومړنی موزیم په ۱۵۸۱ کال کې د ایټالیا په یوفیزي مانۍ کې جوړ شو. واتیکان په ۱۷۴۰ کې د موزیم څښتن شو. برټش موزیم په ۱۷۵۳ کې تاسیس شوی دی. وروسته بیا نورو اروپايي هېوادونو هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزيم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پيدا شو چې خپل موزيم ولري.

د تجسس عنصر د يو شمېر کسانو په تېره بيا هغو لپاره چې ځينې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي يې، د مينې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کليکسيونونو کې او هم په کليسا ګانو ، معبدونو او جوماتونو کې چې د ايمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.

شتمن او وسيالي په نادرو شيانو پسې ګرځي چې ويې مومي او له ځان سره يې وساتي، ځکه د نوادرو لرل يې په ټولنه کې اهميت ورزياتوي. هغوی چې په تاريخي شيانو خپل انحصار غواړي په حقيقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کميوناليزم او تاريخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سيدسليمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد يو توپير دا و چې شاګرد د هندوستان د تاريخ په باره کې ليکنې کولې.

سليمان ندوي د هنديانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.

په اردو تاريخ ليکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاينې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په يوې اشرافي کورنۍ او يوهٔ سلجوقي وزير باندې بحث کوي.

په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفين، د هند او اسلام د تاريخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستيتيوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع يې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاريخ ليکنې د علم له بنيادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاريخ په متنازع فيه موضوعاتو يې له دريغ خپلولو ډډه کوله او دا يې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روايت او يادونه يې اکتفا وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړۀ پورې نۀ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيرۍ او کانکلوژنونه نۀ شي منلای چې د دوی د وار مخکې قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوۀ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالۀ چې د خپل عصر شړلو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند د مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدۀ او د حقارت احساس يې کاوۀ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو پکې په سوله کې ژوند کاوۀ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځۍ وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شوررشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطورۍ اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته انديښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوۀ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوۀ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مسلمانان تېریګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستایل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره یې ډغرې وهلې وې. د دوی په نویو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شیواجي یادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نویو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزیب په مذهبي پالیسي باندې نیوکه وشوه نو شبلي د اورنګزیب ناکامه دفاع وکړه. د تاریخ سیاسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاریخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحیې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې دغه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې یو سوال راپیدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسولیت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزیب؟ د مسلمانو کمیونالیستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دهٔ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دهٔ له حکومته د مسلمانانو د څنډې ته کېدو سبب شو. په اردو تاریخ لیکنه کې دغه بحث اوس هم یو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په دیارلسمه او څورلسمه میلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سیاسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچیني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنیاد یې کېښود چې د هندوستان شمال یې په سیاسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا دیني علماوو، چې د مسلمانې دنیا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د دیني توپیر د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت یې فشار اچاوهٔ چې شریعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفیانو د مذهب دود شوې بڼه چلینج کړه او د مذهبي زغم تبلیغ یې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن یې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سین څنډې ته څپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت اهمیت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزورې کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پیداوار زیات کړل او د نویو کسبونو له رواجېدو سره یې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټيټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدين برني ټيټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصيحت کوي چې دوی ته لوېې چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د ديارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېريال پيداوار و. ايا دغه نهضت د ټيټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعيض سبب کېدل؟ او که يې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځينو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونيسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلينج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ويل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوايزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې اين پينکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فيوډاليزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبير کړی دی. د ځينو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو اومسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو ديني ټولنو تر منځ يې اختلاف پيدا کاوهٔ.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټيټو طبقو کسان وو او په دې ويارېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعيت دا راښيي چې په ټولنه کې تحرک پيدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې يې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبير او مذهبي شعاير چلينج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقيم ارتباط ډېر تاکيد کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړيتوب ته اړتيا نه لرله. د خدای مينې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک يې طبقې، عقيدې او توکم ته له پامه پرته سره يو ځای کول. د دې نهضت دريمه لويه ځانګړنه دا وه چې مشرانو يې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طريقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مينې شعرونه به يې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصيت دا و چې لارويانو يې خپل فعاليت په کليو پورې محدود وساتهٔ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کليو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د اميد زړي وکرل او د بدمرغيو د زغملو روحيه يې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نيرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقيده د خدايي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره يو شکل او فورم ته اړتيا ده. د دې فرقې پيروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختيار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لويو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، ميرا بهايي، چايتينيا، او ويديا پي نومونه اخيستلای شو. دغه مکتب د هندوايزم په لوی سين کې حل شو.

په مقابل کې نيرګوما د خدای د عبادت لپاره په هيڅ ډول فورم عقيده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه يې مذهبي مناسک او شعاير تر سره کول. د دوی له عقيدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد يا جومات ته اړتيا نشته. کسبګر، کارګران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به یې ټوکې کولې. کبیرجي، رای داس، اخو، بهګت، چرن داس او دادو دیال د دې مکتب لیډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ریا او تعصب په چلینجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زیات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې یې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پیروانو یې ټینګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نیوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه یې تاکید وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره یې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې یې ډېر څه خدای ته حواله کړي وو او عقیده دا وه چې خدای به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړی و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شیوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري یې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نیرګونا مکتب پیروي وکړه خو پیروانو یې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سیک ټولنه یې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاریخ برخه ده، خو سندرې یې تر اوسه پورې خلک په هیجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تریخ ماحوله یې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنیا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په سټېج کې همېشه مهم رول لوبولی دی. نامتو انټروپولوجیسټ لویي سټراوس د بشر تاریخ د خوراک د طریقو د بدلانۀ په اساس په دریو دورونو وېشي: یو هغه دور و چې بنیادم ناپاخۀ شوي خوارۀ خوړل. بل هغه دور دی چې بشر اور کشف کړی او د غوښو وریتول یې پیل کړي دي. په دریم دور کې بشر ابشېدلي خوارۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د یو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول څرګندونه کوي. چې د خوړو ذایقې وده کړې ده د بشرپه جسم او ذهن کې هم بهترې راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زیات خوارۀ باید ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خوارۀ تر لاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خوارۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ یې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خوارۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پیدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوی چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه یې روغ وساتل خو هغوی چې د نورو د زحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګاڼه.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپایي سوداګر په مسالو پسې اسیا ته راغلل چې استعمار ته یې لار پرانیستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه یوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه یې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهمیت و چې حکومتونو د مالګې تولید انحصار کړی او ټکس یې وربانديې لګولی و. په ځینو هېوادونو کې مالګه د پیسې په توګه استعمالیده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خواړهٔ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمایت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خواړهٔ د اولیا و الله ګانو او مقدسینو په نوم د خوارانو په منځ کې ووېشل شي. عقیده وه چې په زیارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپېریال مبارکه کړې ده او چې زیارت ته راغلي کسان یې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلا په محرم کې حلیم (په افغانستان کې بیا شولهٔ زرد پخېږي. ژباړن) او یا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځینو دینونو کې ځینې خواړهٔ منع دي. هغه خواړهٔ چې په اسلامي کلچر کې وربانديې بندیز نشته حلال بالهٔ شي او د یهودو حلال خواړهٔ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ریښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړیو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځینې کسانو به غوښه بېخي نه خوړه، تر دې حده چې پیاز او اوږه یې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند ، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هیچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته ، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهمیت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حیثیت یوه ذریعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهمیت څښتن و ځکه دهٔ داسې ډول ډول خواړهٔ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خواړهٔ به یې ورته پخول چې مېلمانهٔ تر تاثیر لاندې راشي. په یوهٔ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا ، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدهٔ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنایت ته تیار و. تاریخ دا هم راته وایي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې میندو او پلرونو د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارینه وو زیاتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته یې اړایستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ یا کاختۍ په وختونو کې به خواړهٔ په جیره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به یې وکړې.

په ځینو دیني عقیدو کې د معنوي پیاوړتیا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ویل شوي دي چې بودا ځکه د معنویت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې یې وګاللې. موږ د صوفیانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاینه وینو ځکه عقیده ده چې یوازې وږی بنیادم ډېر ژور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمرکز فکر کولای شي. د صوفيانو په اند، خوارۀ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړين دي. همدا وجه چې صوفي بزرګانو بېوزلي ستايلې او شتمني غندلې ده.

د حيرانتيا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلکو چې د تاريخ جوړوونکې يې ګڼو، خپلې ګېډې د بزګرو په اضافي توليداتو مړې کړې دي. د ښار د اوسېدونکو ډوډۍ د استثمار شويو کليوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاريخ يو حقيقت دی چې که ښارونو ته غلې دانې او نور خوارۀ ورنه شي، له وګړيو تشېږي، په ډاګونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنګونه

نن سبا په ګرده نړۍ کې محصلان په سياسي، کلتوري او اجتماعي فعاليتونو کې فعاله برخه اخلي او د ځپونکي دوديز سيستم په خلاف اواز اوچتوي.

دا د ديموکراسي او د هغې د موسسو نتيجه ده چې محصلان او زده کوونکي د يوۀ فعال قشر په څېر را څرګند شول. تر ديموکراسي دمخه په منځنيو پېړيو کې محصلان له هر ډول سياسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعليمي ادارو کې ايسار وو.

د محصلانو په سياسي فعاليتونو کې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول بايد صنعتي انقلاب ياد کړو چې په انګلستان کې پيل او په نوره اروپا کې خپور شو او د فيوډاليزم کلچر يې ختم کړ. د دې کلچر د ختمېدو په نتيجه کې د فرد حيثيت د هغۀ په لياقت او تخصص پورې اړه پيدا کړه او دغه شي د يوې فعالې کارګرې طبقې له پيدا کېدو سره مرسته وکړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.

صنعتي انقلاب په تعليمي نصاب هم اثر واچاوۀ، ځکه فابريکو ماهرو منيجرانو او ټکنيشنانو ته اړتيا لرله. دې شي منځنيو اقشارو ته يو چانس په ګوتو ورکړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه کولو لپاره تعليمي ادارو ته واستوي.

دويم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب و چې سلطنت او فيوډاليزم يې ختم کړل او د ملي دولت بنياد يې کېښود. ملي دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم کا ر د کلیسا له ګوتو وایست، ملي یې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سیاسي کولو کې دریم لوی عامل د فیلسوفانو، مفکرانو، ناول لیکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته یې سیاسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سیاسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شریکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پیلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپلیون جرمني، روسیې، ایټالیې او استریا ته ماته ورکړه او په نتیجه کې یې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پیدا شو.

په ۱۸۱۵ میلادي کال کې د ناپلیون له ماتې وروسته، د استریا صدراعظم میترنیخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونه مانه. د میترنیخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جینا پوهنتون محصلانو یوه اتحادیه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم یادېږي. د دې اتحادیې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به یې جوړولې یا به یې د غیرت په نوم له یو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پیل شوې. دا سیاسي مبارزې وې.

د اتحادیې غړیو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار یې شرف، ازادي او وطن و. اتحادیې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډیو شویو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ یې وکاوه.

دوی په ۱۸۱۹کې یو ځل بیا په جینا کې سره راغونډ شول او اتحادیې ته یې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحادیه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلایي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحادیې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغییرات راوستل. دوی اوږدې څنې او اوږدې ږیرې پرېښودې، د جرمني د منځنیو پېړیو زمانه یې ایدیاله وبلله او هوډ یې وکاوه چې یوه کلمه فرانسوي به هم نه وایي.

د محصلانو د اتحادیې محبوبیت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې یې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوه. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځینې قوانین نافذ شول. تعلیمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعالیتونه وڅاري. د پروفیسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وایي. څارګرو به د هغو کتابونو لیستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدودیتونو محصلان پټو فعالیتونو ته اړ ایستل چې د څار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بیا فعالیت پیل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامیاب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاریس، ویانا او برلین کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شریکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای یې د اساسي قانون حاکمیت او دیموکراتیکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې یې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونيسي. محصلان د لارو کوڅو په ښښتو کې ډېر تکړه وو، تر اخره په میدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د دیموکراتیک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې واړو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې یې ورنه استفاده وکړه.

په ایټالیا کې محصلان په یوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټولنه یې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ایټالیا غوښته او په دې لړ کې یې د مازیني د هڅوچې د پردو له منګلو یې د ایټالیا د را ایستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوه.

وروسته بیا په روسیه کې هم د محصلانو اتحادیه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسیه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووایي چې د خلکو منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسیا، افریقا او لاتیني امریکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوۀ.

تاریخ او افسانه

کلاسیک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پیله تر پایه پېښو په تفصیلي بیان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاویو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان بې له دې چې د جګړې تباهیو ته اهمیت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتیکونو او ستراتیژي څېړلو ته کوي خو د تاریخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتایجو ډېر غږېږي.

معمولاً د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په څېر انځورېږي. د جګړې په ډګر کې برې ملي احساسات پاروي. دغه برې په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د برې نېټې ان ملي ورځې شي او جشن یې جوړېږي.

تاریخ چې د غالبانو له لیده ولیکل شي د مغلوبانو لید ورکې له پامه وغورځي. په دغسې لیکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په یوۀ ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجیهات تراشل شوي دي. معمولاً ویل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدلیو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډي راوتلي دي.

د بابر د یرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو لیکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، وړې، وړې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سیاسي ټیکاو یې راوست.

کله چې انګرېزانو د ایسټ انډیا کمپنۍ په ذریعه په هند کې سیاسي واک تر لاسه کړ نو ادعا یې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتیجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و نا امني راغله، پرنګیانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) یې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو لیدلوری بیان شوی خو د مغلوبانو لیدلوری هېر شوی دی. حقیقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر یرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې یرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سیمو او صوبو په نیولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجیه پالیسي دغه یو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونیو او په ۱۸۴۹ کې یې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سیمو د سیاسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه یې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتیا وبللې، د تېریګرو نظر یې ومانه او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو لیدلوري ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه یې د دسیسې او خیانت نتیجه بللې او د لاسه وتلي ویاړ د ستنولو لپاره یې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه میلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لویه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تراین په میدان کې له پریتویراج سره وه چې ماته یې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پېنځې کاله وروسته د تراین په دویمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخیست. پریتویراج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته و نه منله.

د پریتویراج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بیان راغلی، تاریخ تحریف شوی دی.

د ځینو مورخانو په قول دا تاریخ هغه وخت و لیکل شو چې پریتویراج ژوندی و خو ځیني نور ادعا کوي چې دغه تاریخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې لیکل شوی دی. دغه کتاب د پریتویراج ماته نه مني او بلکې وایي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې ترل شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې یوه نخښه وولي خو دهٔ محمد غوري وویشت، هغه یې وواژهٔ او بیا یې ځان وواژهٔ. دا کیسه چې له راجا یې اتل جوړ کړی دی او د پریتویراج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبایلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تراین د میدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال راښیي چې کله د تاریخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روایت کوي، له تاریخه میدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امیر، لالازار ته عثمانیانو ماته ورکړه خو صربانو د یوې جوړې کړې افسانې په ذریعه چې د دوی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وایي چې د جګړې تر پیلېدو دمخه امیر ته فرشته راغله، پوښتنه یې ورنه وکړه چې ایا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنیا حکومت وکړي او که غواړي چې شهید شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خیر په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وینو چې د جګړې په میدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کلیسا په بزرګانو او مقدسینو کې حساب شو.

نو د تاریخ او افسانې په روایت کې دومره فرق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو دولت

د اسيايي دولتونو په اړه ويل شوي دي چې استبدادي جوړښت يې درلود او زورورو واکمنو يې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ايساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو يا په اسيا کې، يو شان ځانګړنې يې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطينو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکارېدل.

البته، دغو رژيمونو ځينې موسسې لرلې چې د سلاطينو د قدرت کاغذ باد ته يې چېلک وراچاوه. په اروپا کې فيوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلينج کاوه او د اداري په اډانه کې يې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسيا کې، جاګيردارانو او ديني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خيال وساتي او په دې برخه کې يې خودسرۍ ته پرې نه ږدي.

په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم يو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصيه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعيت خيال وساتي. د نظام الملک سياست نامه د دې ژانر يو کتاب دی چې د منځنيو پېړيو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سياست نامې سربېره د مسلمانو اميرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. يوه ډله وايي چې دا يو پياوړی مرکزي دولت و چې اداره يې د بيروکراسي په لاس کې وه. ځينو مورخانو ورته د (ميراثي بيروکراتيک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ويلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځايي غوښتنو سره سم سياست يې کاوه. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولايتونو تر منځ يوازې د ارتباط ذريعه وه.

د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه يې رپورټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاريخ په مطالعه کې يو بل تمايل پيدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پاليسيو په جوړولو کې د هغه وخت د ولايتونو نقش او اهميت مطالعه کړي.

فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولايتونه) نومېږي، وايي چې قدرت د دولت د موسسې يو مهم عنصر و. قدرت له يوې خوا، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوه او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وايي چې په منځني پېر کې د اشرافيت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتيازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.

ځينې مغول اشراف د همايون (۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې يې پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخيسته. کله چې همايون ګجرات ونيو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همايون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همايون واک ونه مانهٔ او خپل پاچا ته يې د ماليې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همايون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته يې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوهٔ. دا پېښه راښيي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ يو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعيت دوو اشرافو يې اطاعت نه کاوهٔ او همېشه يې ورته دسيسې جوړولې. سلطان يوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو يې غږ وکاوهٔ چې له دغو دوو يې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکايت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه يې وروسځول، شتمني يې ورتالا کړه او مجبور يې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همايونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سياسي تجربو ځينې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نيول شويو سيمو کې د مغولو د بري په علتونوغور کړی دی. دی وايي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفيان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره يې لقبونه او جاګيرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوايدو يوه لويه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبې مثالونه ورکوي چې مغولو واليانو هلته د ځايي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوهٔ. واليانو د مرکزي حکومت نماينده ګي کوله او ځايي اشرافيت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښيي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نهٔ و

بلکې د ځايي خلکو په مرسته يې حکومت چلاوهٔ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالايقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به يې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولاً د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران يې تبدېلول.

خلکو له چارواکو د شکايت څرګندولو بېلې بېلې طريقې لرلې. يوه طريقه يې دا وه چې په چارواکي پسې به يې سپکې سپورې و ويلې، سپکه به يې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به يې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکيټ د چارو مسوول شيخ عبدالوهاب د قيمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو يې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهين يې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبې د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تيږو باران يې ورباندې ووراوهٔ. احسان الله د خلکو خورا بد ايسېدهٔ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وينو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پاليسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي يې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ايستلي دي.

تاريخ راته وايي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې يوازې لاس تر زنه کښيني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قبرونو ډبرلیکونه

د مړي ښخول خورا پخوانی دود دی. دا عقیده چې مړي به یوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شیان په قبرکې ورسره ښخ کړي چې په بیا ژوندون کې یې پکار راشي. په دغو شیانو کې ختېین لوښي، ډوډۍ، وسلې، جواهر او زیورات شامل وو. په قبرونو کې ایښودل شویو شیانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاریخ په اړه ډېر څه وروښودل.

کله چې په ځینو ټولنو کې د شخصي جایداد د لرلو او میراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغهٔ د جایداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شیانو د ایښودلو رواج له پامه وغورځېد.

د قبر د پاسه ډبرلیک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرلیکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغهٔ بریاوې، وړتیاوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنیا کې یې جنت په نصیب شي، دا ټول پکې راتلای شوی. کله نا کله به په ډبرلیک باندې د فاني دنیا په اړه او د دنیایي خوندونو په یاد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرلیکونو به دا یادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.

مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرلیکونه ولوستل، هڅه یې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاریخ په تدوین کې ورنه کار واخلي. مثلا که ټولنې په قیامت عقیده لرلې ده نو د هدیرو ډبرلیکونو یې په بله دنیا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخیستي دي. که ټولنه بېخي بې دینه وه نو د قبرونو ډبرلیکونو یې د خدایانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.

په تاریخي لحاظ د بلې دنیا وېره هالهٔ را پیدا شوه چې لویو دینونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دینو ټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړینه له اند ېښنې پرته طبیعي ښکارنده انګېرل کېدله.

د قبرونو د ډبرلیکونو په بحث کې د رومیانو د قبرونو لیکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرلیکونه لوستي دي. دغه لیکنې راښیي چې دوی په قیامت باندې چندان عقیده نه لرله او ان د مرګ په وخت یې هم د دې دنیا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به یې قبر جوړاوهٔ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارویان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرلیک ولولي. د ډبرلیکونو موضوعات د مړیو له شخصي مسایلو سره اړه لري. په ځینو ډبرلیکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د څښتن ورمونه او لارښوونې او غلیمانو ته یې کنځلې او غندنې لولو. لارویانو ته د ښه سفر هیله یوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرلیکونو کې یې ډېره وینو.

د یوهٔ رومي قبر په ډبرلیک باندې لاروي ته ویل شوي دي چې: لارویه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنیا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرلیک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په خواب کې یوهٔ لاروي په دغه قبر باندې کښلي دي چې: ځان ته یې هم وغواړه.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پیغامونه پرې ایښي او ورته ویلي یې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د یوۀ رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصیحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځایه راورسېدې او نور به یې وغځوې. ما د خپل استاد نصیحت ته هیڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځینو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غلیمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې یې ورته ویلي دي. یوۀ اشرافي هغه څوک چې دۀ ازاد کړی او هغه ورسره خیانت کړی و، د خپل قبر په ډبرلیک باندې قطاع الطریق او لاره وهونکی بللی دی. یوۀ پلار ویلي دي چې نۀ منونکې لور ته میراث نه ورکوي. یوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته یې زهر ورکړي دي. د یوۀ قبر په ډبرلیک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د دۀ ګناهکار او شریر ملګری دې د اسمانونو د خدایانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم یا ځوان په مړینه د ویر او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرلیکونو لوستلای شو. یو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوۀ چې د ځان دوست او ملګری یې کړي.

د شخصي ژوند تاریخ په نوم کتاب مولف پاول وېن لیکي چې: موږ په دې باندې د یوۀ حقیقت په توګه پوهېدلي یو چې کله به یو رومي د یو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرلیکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هیڅا د ویرجنو د ویر خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړیو کارونو ذکر کاوۀ. دا یو

اجتماعي عیب نه و چې د چا په مېلمستیا کې دې د هغۀ د قبر د ډبرلیک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شاید غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ ترلاسه کړی و چې له مرګه وروسته به یې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرلیکونو مطالعه راښیي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو یو شی یقیني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځینې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځینې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حیث د ډېر وخت لپاره په یادونو کې پاتېږي. موږ د مړۀ بنیادم د یاد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرلیکونو له روله انکار نه شو کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سګرټ څکول د روغتیا لپاره د زهرو حیثیت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانین تصویب شوي او اجتماعي بندیزونه لګېدلي دي چې عمومي ځایونه د تنباکو له لوګیو پاک وساتل شي.

خو داسې زمانه هم وه چې اروپایان د تنباکو په لیدو ګېنې نیول او د زړه له تله یې غوښتل چې له امریکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امریکا څخه اروپا ته اسپانویانو راوړل.

په کیوبا کې د کولمبس ملګرو د ځایي خلکو تنباکو څکول لیدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنګه ثبت شوې ده: دوی دا یو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدویي یې او هغه لوګی کشوي تېر ته یې ننباسي، چې ورسره یې بدن کرخت کېږي، ګواکې نشه کېږي، دوی وایي چې دا چم وکړي بیا نو ستړیا نه پېژني.)

تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتګالیانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځایه د اسد بېګ په نوم یوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.

اکبر پاچا، اسد بېګ بېجاپور ته د خپل استازي په حیث استولی و. دلته دهٔ تنباکو ولیدل او څرنګه چې پوهېدهٔ چې اکبر د نویو او نادرو شیانو شوقي دی نو فیصله یې وکړه چې تنباکو د سوغات په توګه

اکبر ته یوسي. د اسد بېګ په قول اکبر یې په لیدو تعجب څرګند کړ، د تمباکو په باره کې یې چې په پایپ کې و، پوښتنې وکړې، ویې ویل، دا څه دي، له کوم ځایه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وویل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدینه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبیب تاسې معظم ته د دوا په توګه راوړي دي.)

اکبر کنجکاو شو او ویې غوښتل چې ویې څکوي. اسد بېګ ورته یو ښکلی چیلم راوړ. دا چیلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی ګوتې له سره د څنګلې تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نیم ګز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طریقه وچ شوی او رنګ شوی و. دواړه سرونه یې جواهر نشانه او مینایي شوي وو. د دربار طبیب هڅه وکړه چې پاچا د یوې نا اشنا دوا له څکولو راوګرځوي، ځکه شاید صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېګ د خوشحالولو لپاره یې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بیا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وویل چې د دهٔ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هیڅ نه دي راغلي. وروسته بیا د تمباکو په اړه یو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روښنفکری د چاپېریال ښودنه کوي. یوهٔ طبیب وویل: دا یوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبیبانو یې په باره کې هیڅ نه دي لیکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شویو شیانو خواص څنګه بیا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم یې امتحان کړئ.)

اسد بېګ طبیب ته ځواب ورکړ: اروپایان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به یې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنګه کولای شئ چې د یو شي تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلوملو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېګ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلدېږي نو هر څوک یې مني. د یوهٔ شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوهٔ شي ښهٔ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم راڅرګند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعا موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنګه به پرمختګ کوو؟

اسد بېګ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملګرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانګیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنګه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انګلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولګاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انګرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز ورباندې لګېدلی و. دهٔ په انګلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح ماندېسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د بانډار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انګرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چیلم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د ورورګلوۍ یو سمبول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سیاست د فرقه پرستۍ (کمیونالیزم) ښکار شو، د هند په تاریخ باندې هم دغه تړوکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغټول او د نورو په اتلانو پسې یې بد و رد وویل. هندو کمیونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او ډبرزړی بنیادم وبالۀ چې هند ته یې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني یې ولوټله او هند یې په سیاسي انارکي او اقتصادي بحران دوچاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کمیونالستو په نظر، محمود یوه وژونکې بلا وه چې هند ته یې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کمیونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستایلې او د بت شکن په لقب یې ولمانځۀ. ایم. ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه یو داسې لوی جنرال یاد کړی دی چې هیڅ وخت یې ماته ونه کړه، ټول خنډونه یې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بریالی شو.

محمود شیراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پیسې یې ورنه کړې چې ورته ویلې یې وو. شیرواني وایي چې محمود سخي سړی و، د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دۀ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حریص او کنجوس و.

محمد حبیب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکیولر او غیر مذهبي لیدلوري شنلی دی. د حبیب په نظر محمود د فتحه شویو سیمو د نیواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دۀ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت یوسي او په مرکزي اسیا کې یې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دۀ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پایتخت، غزني ورباندې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعالیتونو زړۀ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې یې هندیان هم شامل کړل. دۀ پنجاب له خپل قلمرو سره یو ځای کړ او لاهور یې ورته پایتخت وټاکۀ. لاهور په لنډ وخت کې په یو ۀ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، دیني علما، صوفیان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورۍ د بغداد د خلیفه سیاسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتیجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پیدا شول. چې څومره محمود سلطنت پیاوړی کاوۀ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدۀ. دغه حالت په اسلامي دنیا کې یو تغییر راوست او خلکو د خلیفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خلیفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطین چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هویت ځلولو او د ځایي کلچر غوړولو ته یې متې راونغښتې. د دې کار یوه نتیجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت رېښې وځغلولې.

دغه سیاسي تغییر، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احیا سبب شو. دې کار د عربي ژبې سلطه وګواښله او فارسي یې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لویو ادبي څېرو او پوهانو په وربللو سره د فارسي ژبې حمایت وکاوۀ. ابن سینا یو هغه څوک و چې د محمود بلنه یې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتیازونو برخور شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په ليکلو سره د ايران لرغوني افسانوي تاريخ تدوين کړ. شاهنامه د ايراني نشنليزم لپاره د مقدس کتاب حيثيت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ايراني دودونو او ارزښتونو د ستايلو او غځولو لپاره يوه پياوړې وسله وه چې له عرب امپرياليزم سره په مقابله کې د ايران نشنلستې غورځنګ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سيمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ويې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ايراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ايران له لارې هند براعظمګي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البيروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دۀ تحقيق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعايرو د پېژندلو لپاره تر ګردو ښه او تر ګردو دقيق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنيا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سين باندې د تفاهم او پوهاوي يو پل و تاړۀ.

دلته يو تاريخي درس دی چې زده کړه يې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لويه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړينې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېز ان تر ننه پورې پاتې دی.

د انګرېزانو او افغانانو تر منځ د دويمې جګړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته يوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستيو وختونو سره تعلق لري. شايد مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې يې په اګره کې په يوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله يې بيا هيڅکله هيڅ ونه ويل. په دې ورستيو کې، روميلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله ليکلې او هغه ټوله افسانه يې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمګرو واکمنو طبقو د تاريخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدۀ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغيان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ايستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاګانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف يې اواز او چت کړی دی.

دا به شايد له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مينه وي چې خلک له رسمي او منل شويو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وينو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سربښندنې يې لاس نه دی اخيستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې يې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشينۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاځون کوونکي د ټولنې غليمان ياد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان يې بللي دي. د تاريخ ليکونکو د دې سلوک نتيجه دا ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دوړو کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاریخ راپیدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه تر لاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته یې نه کتل خو پیسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې یا د خوړو د لوړې بیې په مقابل کې یې تحریکونه چلولي دي. دغو تحریکونو د اخوت یو احساس پیدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غلیمانو په مقابل کې یو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحریکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سیاسي، کلتوري او مذهبي مسایل رڼا ته راوتل او بېداري راتله نو تغییر ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټولیزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه میلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډیګرز او لیولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې رادیکالې غوښتنې یې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شویو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکیت دې لغوه شي، په اجتماعي او سیاسي لحاظ دې له ټولو وګړیو سره برابر چلند وشي، د رایو حق دې لازیاتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحریکونه له روحانیونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شویو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو، ملاتړ کاوه.

خو د مقاومت ځینې تحریکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه یې هیڅ اثر ونه شینده. په هندوستان کې بزګرو او قبایلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوه خو د دوی هڅې په کامیابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۵۷-۱۸۵۵ کې، د نیلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکړل خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ویشت ځله پاڅون وکاوه.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې یو ځل بیا چحني شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغیانو هیڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت یو غورځنګ کامیابېږي، نو خلکو ته روحیه ورکوي چې له یوې نوې انرژي سره په ټولنه کې ریفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې یو ځل بیا د مقاومت انرژي احساس کړي.

هغه لیډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطورۍ په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د رادیکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چیګوارا، او بګت سینګ چې له ستمګرو رژیمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بیا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په یولسمه او دولسمه میلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سیمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتیجه کې یې د ډیلي سلطنت تاسیس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاریخپوهانو یوې ډلې دا حملې، فتحې او نیونې د هندوستان لپاره مصیبت او افت بللې دي ځکه د هند د تاریخ بهیر یې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې یې ګډوډې پېښنه کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتیجه کې یو بهرنی عنصر د هند د سیاست، ټولنې او اقتصاد په میدان کې لاسبری شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دویم درجه کسانو یې بدل کړل. بله دا چې د یرغلګرو او مدافعانو تر منځ جګړې د ګڼو هندیانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک یې بې سېکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځینې نور مورخان وایي چې د ترکو حملو هندیان له درانه خوبه راپاڅول او دوی یې له نویو چیلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر ولید نو وسله یې راواخیسته او خونړۍ جګړې یې وکړې. د مقاومت روحیې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د لید ونظر ساحه یې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وایي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په وړو، بې اهمیته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوۀ. دغه واکمن به له خپلو غلیمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات یې د هیڅ لپاره لګول. د ترکو د استیلا یوه مهمه نتیجه دا وه چې دا وړې واکمنۍ ختمې او په یوه واحد سیاسي سیستم کې چې سوله او ثبات یې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره یو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه یې په لنډ وخت کې په څو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې یوازې شوې وه او نویو نظریو ته یې اړتیا وه، تازه وینه جاري کړه. یو مثال به راواخلو: د ترکو تر نیواک دمخه پوځي خدمات یوازې په کشتریا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استیلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته یې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نویو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه یې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت یې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د علیګړ د نامتو مورخ، محمد حبیب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظیم تغییرات راوستل.

نجس او د ټیټو طبقو خلک چې د ښار په چاردیوالي کې یې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبیب په نظر دې نوې پالیسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېري په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زیات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زیاتو خلکو ته وروښیي.

اشرافو او شاهي کورنیو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنیچر او د اسونو او هاتیانو لپاره وسایل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتیا وړ شیان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زیات کړ. حال دا چې دوی په پېړیو پېړیو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکریټ زده کړه یې په انحصار کې وه، اهمیت کم شو. برهمنانو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وايي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای وموند.

په ستراتېژیکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالانو مالامال شول. سوداګرۍ د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وايي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي ورتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۴۶-۱۲۸۷) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دایمي اثر وکړ.

د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی وریادول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ:

یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شانته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرب چې بېخي اسپانيا ته راغلي نه وو. دغه پالیسي د بالکان مسيحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نيواک د دوران د هېرولو لپاره له خپل تاريخه د عثماني دوران خاطرې وايستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بريتانيا د واک دوران څنګه تحليل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا يو داسې تاريخي حقيقت دی چې مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ايا د انګرېز دوران د هند د تاريخ په بهير کې مداخله وه او که له دخالت او لاس وهلو سره سره يې د داسې دور په توګه تحليل کړو چې د هند د تاريخ پيوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

يوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د براعظمګي بڼه به څنګه وه؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې تغييرات راوستل او د نويو اقدارو موسسې يې جوړې کړې چې له پخوا سره يې رابطه وشلوله او د تاريخ تداوم يې ونه ساته. لا مهمه دا چې ټولنه يې په دوو ډلو ووېشله: يوه د غربي شويو ډله وه چې د اروپا په طرز يې د هند عصري کول غوښتل. دويمه ډله په وطني اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغيير سره يې مخالفت وکړ. لومړۍ ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دويمه ډله پې وياړېدله. دا وېش تر اوسه پورې په هند و پاکستان کې وينو.

هغوی چې د پردو د واک پلويان دي، استدلال کوي چې که يو پرمختللی قدرت په يوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د عصري کېدو بهير به يې چټک شي او کنه نو په ترقي به يې ډېر وخت ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بريتانيا پلوي ډلې وايي چې د انګرېزانو د واک په وجه هنديان له نويو فکرونو سره بلد شول او

سياسي ګوندونه يې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په اړه پټ او ناڅرګند معلومات رڼا ته راوايستل. د اروپايانو ساينس او فلسفې د هند په تعليم يافته طبقه کې نوی شعور او معقوليت پيدا کړ. د لويديځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او وګړيو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سياسي او اجتماعي موسسو ټيټو طبقو ته د تعليم کولو امکان برابر کړ او د عزت څښتنان يې کړل، حال دا چې په پېړيو پېړيو د دوی له محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري څانګې لکه ډاکترۍ او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه يې پراخه او په ټولنه کې يې د هغې رول پياوړی کړ.

دغه دلايل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو ګټو لپاره وکړل. البته، تاريخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو حکومت د ټولنې د بنيادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله. انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د همکارۍ په بدل کې خپل امتيازات وساتي.

جې، الويسيوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنليزم) کې ليکي چې د بريتانيا واکمني د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د بريتانيا د راج عصر له ماضي سره د انقلابي پريکون عصر نه بلکې تر ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی ليکي چې: د يوالي پروسه نيمګړې وه. د براعظمګي کابو دريمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره يې تفاوتونه لرل...

د الويسيوس استدلال دا دی چې په حقيقت کې برتانوي حکومت هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سياسي ثبات په خاطر يې د هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زاړۀ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګليسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف يې وساته. په تجارت او سوداګرۍ کې مرواريس او بنياس د شرقي هند کمپنۍ ته د نماينده ګانو په څېر کار کاوۀ او ډېرې ګټې يې وکړې. په کليوالو سيمو کې فيوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتيجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانۀ د نماينده ګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې يو بل اړخ وايي چې په دې دوران کې هندي او اروپايي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نويو وسايلو او ميتودولوژۍ له هندي منورينو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته يې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نويو چلينجونو ته د ځواب ورکولو لپاره بايد څنګه پخپله ټولنه کې ريفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسيد ريفورمونه د دې پروسې نتايج دي. د ريفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانيت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانيستله.

نو موږ نه دا ويلی شو چې استعماري دوران بې تاثيره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ويلی شو چې انقلابي بدلونونه يې راوستل او ټولنه يې ګرد سره بدله کړه. البته دا يقيني ده چې د بريتانيا رول په ځينو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر يې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاريخ کې د استعمار په نتيجه کې هم اتصال او هم پريکون وينو. دغه شی له موږ څخه د بريتانيا د وخت د هند د تاريخ دقيقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتياوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روايت

باور عام دا دی چې بريتانيا ځکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطورۍ د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوک ټوک شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نيولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه يې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې يې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوريو په وجه پيدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پيل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بيا راغله او د يوه داسې حکومت تېره يې کېښوده چې سياسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پيلېدو په اړه دغه پاسنی تعبير ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدۀ. خو دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبير نيمګړتيا او يو اړخيزوالی راښيي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سياستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجيه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلې تيوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطورۍ د اورنګزيب له مړينې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطيو او دسيسو اشرافيت په مخالفو ډلو سره ووېشۀ او دولت يې کمزوری کړ. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتيجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې يې خپلو ملکونو ته يووړه. په اخر کې امپراطور ته اهميت و پرستېږ پاتې نه شو او د مرهټه وو يا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډيلي له ليدلوري کتل، دې زوال ته يې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقيقت بېخي بل شان و. ډيلي چې له خپل تېر برم سره خدای پاماني وکړه نو په ولايتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژي سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حيدراباد، بکانر، جيپور او پونه د کلتوري فعاليتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کليو کې د ژوند حال په تفصيل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي يا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بريتانيا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اې، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل ليکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشويش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي ليدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطوري زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سيستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجيت سينګ د مغولو ډېرې موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سياسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي وانخيستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، ليکلي چې: ايا ممکنه ده چې د جيپور، جودپور، ډک، اوديپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، اوپونې خيال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځوو؟ ايا د هغې زمانې له بې شمېرو ظريفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ايا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرين عصر د هېرېدو دی؟ ايا د هغو وختونو د موزيک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او يا په هغې ټولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ايا موږ بايد دې نتيجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه يوازې د سياسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال يوه مثبته نتيجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ايسار شوی عالي کلچر د درباريانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حاميانو او پالونکو د موندلو په نيت په ټول هندوستان کې خپارۀ شول. دوی چې د ډيلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند يې تجربه کړ او نوې تجربې يې خلاقيت ور زيات کړ. دوی د کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوی چاپېریال وموند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتیجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.

په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشړېږي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکیټونو ته یې مالونه ورسول. موږ په دې اړه ډېر جزییات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکیټونه ودان او تجارتي فعالیتونه پکې وار په وار زیات شول. سي، اې. بېلي په خپل کتاب کې (بازاریان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بریتانیا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.

د دې وخت یو بل مهم خصوصیت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. یو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو یو ځای کولو ته مایل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زیارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپیرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.

نو، ویلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تیوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت یې خپره کړه چې د تاریخ په ثابت حقیقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعیت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سیاسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه اوس نشته

پخوا به خلکو د تفریح او وزګارتیا وخت له یارانو سره په ناسته او د ورځنیو مسایلو په اړه په خبرو اترو تېراوهٔ. د دغو ناستو اسانتیا په میخانو کې مهیا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شویو ډلو یو بل ته لاس واچاوهٔ، اخ و ډب به یې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د میخانې چلوونکي ته د خشمېدلیو مشتریانو کنټرول مشکل و.

همدا وجه وه چې سپین روبو او درنو کسانو دا رنګه ځایونو ته له تللو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورین او فرهنګیالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به یې خوند اخیست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سویو کسانو به په مهذبه طریقه له یو بل سره بحثونه کول او نظرونه شریکول.

نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورینو په کلتوري ژوند کې یو نوی تغییر راوست. قهوه خانې د لیکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.

د قهوه خانو او میخانو ډېر توپیر و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولا منورین او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهارتونو ځښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېدۀ. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعې چاپېریال برابر کړی و. معمولا به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه اېښودل کېدل او له یو بله به بې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه اېښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یو ازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

ستېوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنۍ قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلا ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقي په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې.

د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روښنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوۀ. مثلا په ترکس هیډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق اېښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړۀ خبره له زړۀ راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوۀ. اسحاق نیوټن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورتۀ. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ ستیل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. دۀ خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کېښنول چې دۀ ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د دۀ ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړۍ یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په خټه کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلې، چت او دیوالونه یې په هیندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې ځوړند وو او پیاده ګانو یې داسې ارایش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران چې وي. دا قهوه خانه د والتیر، روسو، ناپلیون او ارستو کراتو د خوښې قهوه خانه شوه. دغه ځای اوس هم شته او سیلانیان په ګڼ شمېر کې ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښيي چې د مغولو د اشرافو یوې محدودې کړۍ قهوه څښله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې څښاک نه وه. د انګرېزانو د واک په زمانه کې قهوه د منورینو او متخصصانو په قشر کې رواج شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډیا کافي بورډ د هندوستان په ټولو لویو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستلې. په کراره او دوستانه چاپیریال کې د قهوې ارزانه پیاله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډ وخت کې د منورینو د تلو راتلو ځایونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او نورو تګ راتګ کاوه. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته په کراچي کې زیلین کافي هاوس او ایسټرن کافي هاوس داسې ځایونه وو چې محصلان، سیاستوال، او لیکوال به ورتلل او له یو بل سره به یې نظریات مبادله کول.

د خواشینۍ ځای دی چې د قهوه خانو په زړه پورې او ارزانه کلچر اوس نشته. امریکایانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوایست چې یوه پیاله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو پورې له یارانو سره کښېنې او له ناستې یې خوند واخلې.

البته خورا ګرانبیه قهوه خانې اوس هم شته چې یوازې شتمن کسان ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسیا په نهمه میلادي پېړۍ کې ونیوله. د دې پېښې په نتیجه کې ترک قبایل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوی د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لایق او پیاوړي پاچایان، زړه ور عسکر او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوی څوک دي؟

د مورخ اندرې وینک په قول، یوازې له شپږمې میلادي پېړۍ راهیسې وینو چې د مرکزي اسیا کوچي قبایلو ته د ترک کلمه کارول شوې ده. د چین خلکو دوی توکوی، یونانیانو تورکوی، عربو اتراک، ایرانیانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له ترکو سره مخ شوي دوی یې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبیعي خبره ده چې غلیمان یو بل بد بولي. ترکان د مریبیونو په توګه د ټیټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پیسې او ټنګې لپاره جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حیث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوی اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټیټو طبقو وېشل شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقیر له مخې احمقان بلل شوي دي. دوی ته هغه وخت یوڅه په درنه سترګه وکتل شول چې د غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول. چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوی یې په اخلاص خدمت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت یې بد نوم وګاټه او د خلیفه جوړوونکو په توګه یاد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقایع نامو او پېښلیکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی. دغه انځور ایرانیانو ، چې له ترکو سره یې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ایرانیانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېدهٔ خو ترکان یې شډل، وحشي او بې رحمه ایسول. له ترکو سره د ایرانیانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.

طیب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاریخ لیکنې ته بیا کتنه نومېږي، لیکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له یوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ایرانیانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاریخونو او روایتونو کې په بد نوم یاد شي.

په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حیث راڅرګند شول. دوی هندوستان په یولسمه او دیارلسمه پېړۍ کې ونیو. په سانسکریټ لیکنو او ادبیاتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارهٔ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپېډیایا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکریټ یو روایت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.

د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتایج داسې توصیف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د میریدانګا (د موسیقي یوه آله) د خواږه اواز په ځای د شغالانو وېروونکې انګولاوې اورېدل کېږي. د بتۍ د لوګي د

خوشبویي ځای اوس د بوټیو د کباب توږم او د ترکو رذیلانو بد شورماشور نیولی دی.

اروپایان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانیانو کنستنتینوپول او د بالکان مسیحي ملکونه ونیول. کله چې سلیمان په ۱۶۸۳ کې ویانا محاصره کړه، غربیانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غیرمتمدن خلک دي.

ایچ، اې، ایل فیشر په خپل کتاب (د اروپا تاریخ) کې د ترکو په باب لیکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسیا د کوچیانو له ژوند او فکر سره مناسبې شیوې ساتلې وې.

اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ایلېدونکی کس تعریفوي.

د اوسني هند په تاریخ لیکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ایا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونیو که د سیاسي ګټو لپاره.

هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود یا شهاب الدین غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګیالي ښکاري چې اسلام یې خپور کړ او په هند کې یې اسلامي دولت تاسیس کړ.

جالبه دا ده چې د سید سلیمان ندوي په شان مذهبي عالم وایي چې د ترکو په لاس د هندوستان نیواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نیواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غیر اسلامي قبایلي عادتونه یې لا نه وو پرې ایښې. د دهٔ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبليغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنيايي مقصدونه لرل، نه ديني. وروسته بيا د عليګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دی دا استدلال نه مني چې د هندوستان نيولو ديني انګېزې لرلې. دی وايي چې ترک جنګيالي مجاهدين نه بلکې مازې تيريګر وو.

په دغو دوو تعبيرونو کې د ليد لوري توپير وينو.

سليمان ندوي چې دغه فتوحات د سياسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ يې وکړ، تالان يې وکاوۀ او د خلکو وينې يې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې يو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولای شي؟ دی وايي چې دوی سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوی ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاريخ ښيي چې دوی د مفتوحه سيمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتياوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبير و تفسير له سکيولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تيريګر د نورو تيريګرو او بلوسګرو غونډې وو چې هر ډول جرمونه يې ځانونو ته روا ګرځولي وو. دوی په نوم مسلمانان وو مګر عملونو يې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوی وستايو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعريف ډېر مشکل کار دی او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولا پياوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني يونانيان د نړۍ په هغو لومړيو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم يې د ګاونډيو نيولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نيولو او د هغو د طبيعي منابعو د استثمارولو لپاره يوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قول، د سولايزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ د مخه فرانسوي اشرافي ميرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پليس، يا پولايټ د کلمو په ذريعه ادا کېدۀ. کله چې د سولايزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بيا جرمني او ورپسې انګليسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنيان د کلچر او سولايزېشن د کلمو تر منځ توپير کوي. د دوی لپاره کلچر تر سولايزېشن ډېر بامعنا دی.

اروپايان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لويديځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبيرونو کې د دې سوال ځواب موندلی شو. مثلا، فرانسوي مورخ جيزوت، د اروپايي تمدن په جوړولو کې درې عناصره ويني: په پيل کې اروپايي تمدن له رومي تمدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانینو او حکومت چلولو میراث تر لاسه کړ. وروسته بیا اروپایي تمدن دین او سیاست سره بېل کړل. ورپسې یې د فردیت او ازادۍ مفاهیم خپل کړل چې د خلاق ذهنیت له ودې سره یې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لویدیځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخیسته. جیزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لویه برخه لري او د اروپا په مورد کې وایي چې مسیحیت د تمدن په وده کې لویه ونډه واخیسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر ګوبینو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنیا سره تعلق لري نه د دې دنیا له چارو سره. د دهٔ په نظر یو سوچه توکم د یوهٔ پیاوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زیان ورسي، تمدن یې زوال مومي او بې اهمیته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تیوري اروپایانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نیولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، یوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه.

هربرت سپنسر یو بل مفکر و چې توکم پاله نظریه یې د داروین د بقای اصلح د تیوري په مرسته پیاوړې کړه. دهٔ خپلې نظریې ته د اجتماعي داروینېزم نوم ورکړ او د اروپایانو استیلا یې په اسیایي او افریقایي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي یې ګویا په توکمیز لحاظ پریوتي خلک وو، توجیه کړه.

په دوی سربیره دلته ځینې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده یې وڅېړله. فروید په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان یې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باوري هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پیلوي. د طبیعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله ګټه د طبیعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېریال برلاسی شي. له طبیعت سره د مقابلې په بهیر کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخریب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقیت، ابتکار او فعالیت ته اړباسي.

نوربرت الیاس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهیر نومېږي، لیکي چې دهر تمدن یو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنګه کنټرولوي. د دهٔ په نظر یو څوک هغه وخت د یوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنګه ډوډۍ خوري، څنګه خبرې کوي او چلند یې څه ډول دی.

دی په خپل یو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وایي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباریان په دې پوهېدل چې څنګه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباریانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پیاوړي دولت او د هغه موسسو ته هم اهمیت ورکوي چې د اشرافو او فیوډالو ملاکانو نفوذ یې کم کړ او بورواژي یې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتیجه کې تمدن یوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جګړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جګړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنیتونه تباه او دوی اړایستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امریکا امپریالیزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نیسي چې لویدیځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غیر مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطین په پېښو کې وینو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ کشف

تاريخ چې په خپل وخت ونه ليکل شي يا دروغ پکې شامل شي او د حقيقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړيو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلستې ليدلوري يې نوی تاريخ وليکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پاليسي پکې بيان شوې وه.

د برطانوي ليکوالو په ليکنو کې د ځينو پېښو ذکر شوی دی چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هنديانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو ليکنو کې د هنديانو د کليو د سوځولو، په مازي شک د وګړيو د اعدامولو، بې له پوښتنې او تحقيقه د وګړيو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، او د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړيو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نوموړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.

د ۱۸۵۷ کال د تاريخ د ليکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي.
د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغيانو په ګټه

خبرونه او اعلاميې هم خپرې کړي. مثلا د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغيانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوی يې له بهرنيانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوی، محمد حسين ازاد ، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف يو نظم وليکهٔ.

بله ورځپاڼه صديق الاخبار وه چې جميل الدين هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغيانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صديق الاخبار د کافرانو په خلاف د ديني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.

پيام ازادي يوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسی ميرزا بيدار بخت يې چلوونکی و. د نانا صاحب يو نژدې ملګری عظيم الله د پيام ازادي په چلوولو کې د ميرزا بيداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظيم الله يو مشهور شعر چې د هندوستان خلک يې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځينې فارسي خپروونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظم ډول خبرونه خپرول.

په دې دوران کې د پاچا ځينې فرامين، ځينې پامفليټونه او پوسټرونه هم خپارهٔ شول چې خلک يې له پردو واکمنو سره په مقابله کې يو والي ته رابلل.

ظهير دهلوي په خپل کتا ب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړهٔ راښکونکي انداز کښلی دی. دهٔ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصيل سره بيان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړې يې له لاسه ورکړي او له خپلو کورونو او جايدادونو محروم شوي دي. دی ليکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پيل کړ. که به دوی له وګړيو تش کور وليد سمدستي به ورغلل چې لوټ يې کړي،که به يې په کور کې څوک وموندل، بې له ځنډه به يې و واژه. په يوه محله کې يو سلو څوښت کسان ونيول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي يې سين ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ې چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهيانو ته يې ځانونه واچول. د کوچۀ چيلان ټول کوهيان د دوی له مړيو ډک شول.. زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډيلي د کلتوري فعاليتونو مرکز و او تباهي يې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاويتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو ليکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تويوي. په هغو شاعرانو کې چې په ديلي باندې يې مرثيې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدين ارزو، ظهير دهلوي، ميرزا قربان، علي بېګ سالک، منير شکوه ابادي، او مير مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام يا جلاوطنۍ سبب شوه، د هنديانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د بري جشن ډېر شانداره و. پي، سي جوشي په خپله يوه ليکنه کې هغه ولسي سندرې او کيسې را اخيستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په يوه ولسي سندره کې د ميرټ د خلکو قيام په دغو الفاظو بيان شوی دی:

واه، راشه او وګوره!

د ميرټ په بازار کې
پرنګې ته لاره نيول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د ميرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګی وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د ميرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ويل شوې دي. يوه سندره وايي چې څنګه : هغه د نارينه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړې مرداني، اري جانسي والي راني !) دغه راز کنور سنګ، رانا بيني مدو، تانتيا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې ياد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستايي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وينو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سياسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو ياد يې ژوندی وساتۀ. ويل کېږي چې د هغه وخت خلکو د مليت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښيي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځايي ليډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بيا خواجه حسن نظامي او راشد الخيري له ژغورېدليو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضيحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بيان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه يې اډانه تباه شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهیسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سلیزه وه، په دې اړه د هندیانو د لیدلوري څو کتابونه خپاره شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د یوسلوپنځوسم کال په مناسبت یو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هیر شوي اړخونه رڼا ته راوایستل.

د براعظمګي تر وبشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې یو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بندیز ولګاوۀ. په دې وروستیو کې په منګل پنډې باندې یو فلم چې اصلي نقش پکې امیرخان لوبولی دی، د سینما په پرده راښکار شو. دغه فلم که څه هم له تاریخي حقایقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستیو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قیام ، د امپریالیزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه یوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وایو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سیاسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې یو عکس العمل هم و. هغه تاریخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاریخ لیکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونیول شو

دا د هند په تاریخ کې یو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سیاسي واګې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ایا وجه دا وه چې د هندوستان سیاسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه یې نه شوای نیولی؟ ایاهغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه یې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنلو او غلبې روحیه وبخښله؟ او کنه، دا هسې یو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده یې ورنه وکړه؟

دا هم یو مهم سوال دی چې ایا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونیو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورینو سیاسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد یوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زیاتې ګټې لپاره له واکمنو امتیازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعیت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابریکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو د امپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح برید ونه پیل او د قطاع الطریقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زیاته شوه. مثلا شیوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسویانو سره رقابت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بريتانيا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتيجې ته ورسېد چې د نوموړي پوځ مصارف دې يوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا يې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پيسو يو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له يوې تجارتي ادارې په يوۀ سياسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سياسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځايي دولتونو ته به يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول چې دفاع يې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې يې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورنه ټولوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بيهار او اوريسې د مالياتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابيو او حکومتونو دفاع يې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخيستي وو چې د اود په سيمه کې ديره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتيجه کې کمپنۍ په ځايي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره يوازې د دې ادارې په پوځ تکيه وکړي. دې شي د ځايي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار يې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاريخ شاهد دی چې هيڅ امپرياليست ځواک يوه ساحه او يوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سيمې خلک ورسره همکار نۀ شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاريخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې يې ډېره ګټه وکړه او په سيټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سيټ او اوميچند د انګرېزانو ملګرتيا وکړه ځکه له دوی سره يې کاروباري تعلقات وو.

په دويم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سياسي قدرت بدله شوه، هغه بيروکرات ورسره يو ځای شول چې د مغولو د حکومت د ړنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې يې لويه تجربه وه . مولانا فضل الحق خيرابادي او سرسيداحمدخان د همدې بيروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره يې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کليوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنيو جګړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو يې کروندې ورويجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته ماليې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تيار وو چې کمپنۍ غوندې يوې اداره کې کار وکړي. دغه کليوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نيولو کې له يوۀ خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دليله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لرې وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتيا پيدا شوه نو له ځايي منصبدارانو سره به يې رابطه نيوله، نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځايي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دليل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاريخ کې پخوا هم همداسې شوي وو. يوازينی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې یې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنیکونه لرل چې هندیان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځایي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوهٔ چې ګوندې د کوچنیو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هندیانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نیولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کیسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي یرغلګرو غوندې نه وو. دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورین وو او چې په هند کې به یې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنیدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نیولی دی. انګرېزان دلته د هرې سیمې د نیولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ییز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځینو ځایي حکومتونو د بریتانیا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره یې نیواک ته غاړه کېښوده. د حیدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځینو نورو لکه د سیکانو، مرهټه وو او میسور واکمنیو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شدید مقاومته وروسته یې ماتې ومنله.

د بریتانیا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاریخي بصیرت راکوي چې یو خارجي قدرت څنګه د داخلیانو په همکارۍ یوهٔ هیواد ته داخلېږي او نیسي یې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزیب عالمګیر

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزیب عالمګیر په ۱۷۰۷کې ومړ. دهٔ یوه لویه امپراطوري په میراث پرېښوده چې د دهٔ له مړینې سمدستي وروسته یې تجزیه پیل شوه. داسې ځکه وشول چې د اورنګزیب ځای ناستي بې کفایته کسان وو.

اورنګزیب د هند په تاریخ کې یو متنازع فیه شخص دی. د دهٔ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې زور واخیست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کمیونالیزم خپور شو او تاریخ لیکنه یې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزیب په غندنه کې ویل کېږي چې متعصب او تونددلاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري یې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزیب ستایونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وایي د اورنګزیب په زمانه کې ځینې لوی بحرانونه راغلل خو دهٔ بیا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډیمیک تحقیق نه دی شوی مګر ځینې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزیب د مقایسې په وخت دې نتیجې ته رسېږي چې اورنګزیب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلمانې ټولنې ګټو ته يې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاريخ کې د اورنګزيب د نقش په اړه ځينې مقالې او کتابونه ليکل شوي دي.

له يوهٔ نوي تحقيق سره سم، اورنګزيب عالمګير بايد د قدرت د سياست په رڼا کې مطالعه شي. دی يو پراګماتيک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سياسي هدفونو ته د رسېدو لپاره يې له دينه استفاده کوله. دهٔ د خپلو ورونو د اعداملو لپاره سياسي نه بلکې مذهبي دلايل وموندل ځکه دا يې په ګټه وه. دا د ملايانو يوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم يې وکاوهٔ او دليل يې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدايه منکر دی. د اورنګزيب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. ديني علما د اورنګزيب تر اغېز لاندې وو او دهٔ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې ځلور مسلمانان او نهٔ هندوان د جنګي اسيرانو په توګه راوستل شول. اورنګزيب له قاضي د اسيرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسيران که ايمان راوړي خوشي دې شي او مسلمان اسيران دې بنديان وي. په اورنګزيب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي يې سپک کړ او ورته ويې ويل چې يوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسيرانو د وژلو فتوا يې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزيبه خواهش وکړ چې شيعه اشراف له لويو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزيب يې

غوښتنه ونه منله، ورته ويې ويل چې سياست و مذهب له يوبله بېل دي.

ځينې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزيب په لاس د هندوانو د يو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزيب پلويان وايي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سياسي دسيسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزيب د پلويانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقيقت کې د معبدونو تخريب د اکبر پاچا د صلح کل له پاليسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سياست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزيب غوښتل چې خپل زور وښيي او د اکبر د سياست پيروي ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستيو کې د اورنګزيب ځينې فرامين موندل شوي چې د هندوانو، سيکانو او جين فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزيب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه يې هورې وو، هيڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دهٔ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزيب د جزيې د حکم په باره کې مورخ ساتيش چندرا وايي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ويشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل يې چې د جزيې په جاري کولو سره د مسلمانې ټولنې خواخوږي تر لاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزيې د ټولولو مامورين په درغلۍ بوخت دي. همدا وجه وه چې اورنګزيب په ۱۷۰۴ کې د جزيې ټولول منع کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اورنګزیب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرایش کې یې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکلیف وو، لغوه کړل. په دربار کې یې په ساز او نڅا بندیز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې ببخې بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزیب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته یې مجبور کړي. خلکو د اورنګزیب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ایسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزیب د دغه حالت په کنټرولولو یا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزیب په کرکټر کې ځینې کمزورۍ وې. دۀ په هیچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه ثلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې یې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سیاست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګندېدونکو هویتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سیمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزیب یې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سیمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول یې د خپلې امپراطورۍ انرژي وربانډې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزیب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ایا اورنګزیب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو یوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستیو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۸۰۶-۱۷۸۸) د انګرېزانو تر حمایت لاندې ډېلي ته ستون شو، د دۀ واکمني په سري کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نیکونو د کورنیو ګڼ شمېر غړیو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عواید دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره وربانډې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو یو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د میاشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه ثلوېښت زره روپیو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۳۷-۱۸۰۶) په تخت کېناست نو سلطنتي غړیو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پیسې نه وې. دوی مجبور وو چې په ببوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ویلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د میاشتې اویا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پیسې هم د سردارخېلو د کورنیو چې د غړیو شمېر یې ورځ په ورځ ډېرېدۀ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور یوازینۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهیسې چې د شرقي هند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخیستی و ،امپراطور نه سیاسي واک او نه اداري صلاحیت درلود. د سرې کلا څښتن یوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فرید یې وزیر وټاکۀ چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوایدو نورې منابع پیدا کړي. وزیر د عواید و د زیاتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : یو دا چې د سلطنتي کورنیو د غړیو معاشونه یې لس فیصده کم کړل. بله دا چې ځینې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځینې څانګې یې بندې کړې . دریم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرۀ زر او مس واخیستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډیلي خلکو به ویل چې د چتونو سپین زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرۀ زر و مس یې خواجه فرید یوړل. خو د خواجه فرید حل لارې دایمي نه وې ، د لنډ وخت چاره وربانديې کېدله.

بهادر شاه (۱۸۳۷-۱۸۵۸) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پیسو غوښتنه کوله. دۀ ته کمپنۍ د میاشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پیسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپیر و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي .کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاین په حیث محاکمه کاوۀ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنیاد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنیو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذریعې په توګه د خپلو زیوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو، جټانو، روهیله وو، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه یوازې د مغولو پاچایانو راغونډه کړې خزانه یووړه بلکې د سرې کلا د دیوالونو چتونه او دیوالونه یې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهیله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې یې وپلورل.

د دغو پېښو نتیجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړیو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړي یې لیدلي، د هغوی د تریخ ژوند په باره کې ځینې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک لیکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخواني عظمت پته نه لګېده. د سالون له دېوالونو خېګان ورېدۀ. شهزاده ګۍ هدایت النسا د قیمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لویو مغولو دود یې بېخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له یوۀ مسلمان نواب سره یې وادۀ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې لیکلي دي چې : زه د ملکې لخوا د ګلدوزي شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما یې تحفه چې زما د ویاړلو په نیت راکړه شوې وه، ومنله. ما یې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بیه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې یوه وړه ارزانبیه ګوتې راپه ګوته کړه او ویې ویل: چې درپه یاد مې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویې امپراطورۍ د برم و بري په وختونو کې د خپل ویاړ و عظمت د ښودلو لپاره لوی یادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان یې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼیو ویجاړېدا پیل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبیر و ، او ډیلی چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو ، د مغولو د حکومت په وروستیو کې یې حال ابتر و.

د ډیلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سیلانیانو په لیکنو کې انځور شوی دی. ریجلنډ هیبر د پاسني هند ولایتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په یادښتونو کې د ډیلي په باب لیکلي چې: د اګرې له دروازې رانیولې د همایون تر مقبرې پورې په ډبرینه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان یوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوږنوونکې منظره لیدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شویو تیږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. یوازې دوه ځایه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاریخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه یوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زورورې طبقې هم تحقیر، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاریخ په زړهٔ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښو او د هند په سیاسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغییراتو مالامال دی. د دې زمانې مورخانو نه یوازې سیاسي پېښې لیکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات یې هم کښلي دي چې دوی یې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پیدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې یې د خپلې خوښې مستقلې لیکنې پیل کړې.

د دغه وخت د تاریخ لیکنې لویه ځانګړنه دا ده چې د لویو شخصیتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصیت په کمزوریو پټه خوله نهٔ دي پاتې شوي، په دې اړه یې څرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نیوکې کړې او په فساد او دسیسو لړلي اشراف یې په کلکه غندلي دي. ځینې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و ، نورو ولایتونو ته لاړل او د کامیابو واکمنو دربارونو ته یې ځانونه ورسول چې مالي حمایت تر لاسه کړي . ځینې نور ، خپلو ښارونو ته ستانهٔ شول او د خپلو ښارونو او کورنیو تاریخونه یې وکښل. په دې ډول ، د تاریخ لیکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، د منځنۍ طبقې د مورخانو یوه طبقه راڅرګنده شوه چې په اصل کې صرافان یا مثلا منشیان وو. دوی د لیکلو طرز بدل کړاو د پخواني پېچلي طرز په ځای یې چې د مورخانو لوړې طبقې یې پیروي کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نهٔ وو. د دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سیاسي او کلتوري حالاتو څرګندویه ده. میرتقي میر(۱۸۱۰-۱۷۰۲)، سودا (۸۱-۱۷۱۳) ، درد (۸۵-۱۷۲۰)، نظیر اکبرابادي (۱۸۳۰-۱۷۴۰) او د اردو ژبې نورو شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بیان کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او مایوسي رابښیي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ۱۷۶۲ کې مړ) چې د حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احیا په فکر کې لوېږي. البته، د دهٔ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پېړۍ مهم تحولات وپېژني. مثلا په دې زمانه کې نوي سیمه ایز هویتونه راڅرګند شول. کله چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سیکان او روهیله پخپلو سیمو کې ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سیمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او مغولو واکمنو ته وفاداري یې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري اداري یې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنیو جګړو او د مغولو اشرافو د تربورګلویو په میدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي ویجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه ولیده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غدیو سره ملهٔ شول. غلو او قطاع الطریقو لارې نا امنه کړې چې په نتیجه کې یې سوداګري تباه شوه.

اشین داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې سیاست او تجارت) نومېږي، لیکي چې هندوستان په دوو برخو ووېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ایسار هند. په ساحلي هندوستان کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ایسار هندوستان له تجارتي فعالیته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم بندرونه وو چې په وچه کې ایسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ۱۷۰۰ میلادي کال کې انګرېز کونسل په خپل لیک کې انګلستان ته لیکلي دي چې د سورت سوداګر بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو اروپایان به په دې وطن کې میدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ایسار هندوستان کې چې لارې لازیاتې نا امنه شوې، نو ساحلي سوداګري هم صدمه ولیده. د ساحلي سیمو سوداګرو ته د هند له شماله د نیلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات حملې کولې او شتمنۍ یې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهمیت وار په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته وده ورکړه. دلته چې امنیت و، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول تجارتي ګټو ځینې هندیان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بیا کمپنۍ له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سیاسي استیلا لپاره هم ګټه واخیسته.

هغه کسان چې پیسې به یې په پور ورکولې ، په دې زمانه کې یوه مهمه طبقه شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوایدو چینې وچې شوې او د مالیې په ټولولو کې ورته مشکلات پیدا شول نو د خپلو ورځنیو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یې پور ورکوونکو ته لاس ونیو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر موجود و، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرمن کرین لیونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تیوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنیو په راڅرګندېدا او اهمیت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چینو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره یې بانکدارو کورنیو ته مخه کړه. دغو کورنیو هم پورونه ورکول او هم یې د مالیو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخیست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. میرمن کرین لیونارد د یوۀ شرکت خاصه یادونه کوي چې د جن له دین سره اړوند یوۀ سوداګر یې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانیستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سیټ و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر یې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سیاسي واک له حصوله وروسته یې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځینې مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سیاسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وینو. وضعیت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه مارې ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتیجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ایم، ایف او نړیوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سیاسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګیو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر د سیسو او توطیو ته لاس واچاوۀ چې پای یې نه و. د قادر روهیله جنجالونه د دې زمانې د بې پایه جنجالونو یوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندیږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه ځوک و چې دی یې میر بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې میدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونیول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بندیانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار یې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګیر دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سیندهیا نومي مرهټه لیډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سیندهیا له خپلو عسکرو سره له ډیلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډیلي یې یرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د میربخشي لقب او د ویاړ چپنه ورکړه او قهر یې ورکېناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی یرغل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځينې ملګري وموندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا يو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانيستلې او قادر او د هغه عسکرو ته يې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ويې نيسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښيي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر يې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرايانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړانديز وکړ چې که د محمد شاه زوی بيداربخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړانديز ومانهٔ او بيداربخت يې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸) خو کله چې کونډو د لس لکه روپيو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړيو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د ليکوال فقير خيرالدين محمد په قول، غلام قادر يو رسام وروغوښت، ورته ويې ويل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سينه ناست يم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رښتيا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتيري دا وه چې د خپلو بنديانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. يو ځل يې امر وکړ چې شهزاده ګان دې ورته ونځېږي او بدلې دې وبولي خو شهزاده ګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردليانو د شهزاده ګانو د پوزو د غوڅولو امر وکړ. شهزاده ګانو چې بله لاره ونه ليده، نځېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بيا غلام قادر اردليانو ته وويل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر يوې خوا ته کېښودل، سترګې يې پټې کړې، شېبه نيمه پس يې پرانيستلې، شهزاده ګانو ته يې وويل: (ايا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کې نوکی غيرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنيو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سيک قومندان موير سينګ راوګرځاوهٔ. موير سينګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ويې ويل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وويل چې نيت يې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غيرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قومندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه يرغمل شويو شهزاده ګانو سره له ډيلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ويې نيو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه يې په يوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقايع اذفري ليکوال چې پخپله يو مغول سردار و ، له څو نورو شهزاده ګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شايد دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارۍ ساه ايستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووينو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خيانت ، په هره طريقه د پيسو پيدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوڅول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بديو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو، اوس هم شته. د کسات اخيستل کسات پيدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زوال د ورځو غټان

د هندوستان د منځنيو پېړيو ټولنه په ښېخي ښېلو دووطبقو وېشل شوې وه. يوې خوا ته د امتياز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتياز خاوندانو ځان تر نورو زيات او تر قانون برباله. لويو ملاکانو د خپلو جاګيرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به يې په ورو تېروتنو يا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ايل ساتلو لپاره له هر ډول وحشيانه طريقو استفاده کوله او دا يې خپل حق ګڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته يې واچوي يا يې حتی په دار وځړوي.

داسې ځوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګيردار د نارواوو په خلاف شکايت ورته وکړي. يو مثال به راوړو. د اود د سيمې نواب وزير شجاع الدوله يو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې يې ګڼې ښځې لرلې . يو ځل يې د خاتري خلکو يوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼې ته يې بوتله، د زور زنا يې ورسره وکړه او له ماڼې يې وشړله. خاتري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض يې ځای ونه نيو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له يو بل سره ستم کاوۀ. د دوی په خپلو کړيو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دۀ د خوښې خواجه سرا جاويد خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډېر نفوذ د ځينو غټانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومي اشرافي جاويد خان د مېلمستيا په پلمه بوت او ويې واژۀ. پاچا په قهر شو خو ځرنګه چې د صفدر جنګ زور يې نه دلود ، د جاويد خان د قتل په خبره يې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقيبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطيو او د سيسو تکيه وکړه. د دوی لپاره د رقيبانو امتيازونه او لوړ مقامونه د زغملو نۀ وو او په هره وسيله يې د رقيبانو مخه نيوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (۱۷۱۹-۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د اميرالاعمارې مقام ته يو کانديد و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوۀ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تيار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک،نادرشاه ته وويل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هيڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې يو مغول سردار يم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډيلي نيولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوۀ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډيلی ونيو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه يې ايران ته يووړه.

اشراف او غټان چې هرڅومره د شخصيت په لحاظ راپرېوتل او وارۀ کېدل هغومره يې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصيت سره اړخ نه لګاوۀ. هغوی چې د امين او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خيانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غټانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانهٔ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوهٔ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د وریښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام ورواوړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارهٔ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

موږ چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوهٔ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړهٔ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوهٔ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دهٔ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دهٔ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښته بریالی شو او کیسه یې جالبه ده. کیسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسیسه کې ورسره ملګري شي ، بیا یې له خپلې ارادې خپل ورونه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر یې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هیچا سره نه شي لیدلی. د تېښتې په شپه یې په مخ باندې تریاک ومونښل چې تور ښکاره شي او د یوه سقاو جامې یې واغوستې. وررووسته بیا له څو کسه نوکرانو سره یو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جیپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جیپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې یو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښته باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډیلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر یعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ویې نیسي.

په جیپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا یې په حضور کې د مغولو آداب رعایت کړل. شهزاده ته جیپور یو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې مانۍ لري. دی له جیپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا یې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سیمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمیر، رامپور او بریلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې یې شاندارې ودانۍ ولیدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربښکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران یې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نیت له لکنهو ووت. په دې سفر کې یې بنارس، سهسرام، عظیم آباد، مرشد آباد، بارداون، کلکته او مکچلي پټان ولیدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړاو تنخواه یې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې یې ازادانه نظریات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عیاش او درغل ولیدل چې بس موسیقي اوري او د نڅا ګرو سیل کوي. د جیپور د راجا په باره کې وایي چې د ورځې ویدهٔ وي او شپه یې له یوه ډله ښځو سره وښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نویو ودونو په کولو او تفریح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعیت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان لیدلي او د هغوی ادارې ته یې کتلي دي، ډېر اثر یې ورباندې کړی دی. دی وایي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بیا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځینې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دویمې حملې په وخت ډیلي ونیو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل یې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهیز یې واخیست. احمد شاه ابدالي نه یوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور یې د لور تابوت ډیلي ته ورساوهٔ او هورې یې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سیاسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وايي.

موږ له تاریخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجیانو هرکلی کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library